

STATI

Ústavní soud, fakta a vědecké poznání

Ladislav Vyhnánek*

Abstrakt: Text se zabývá problémem, před kterým ústavní soudy (včetně Ústavního soudu ČR) stojí čím dál častěji – totiž že ústavní soudy bývají konfrontovány se složitými empirickými otázkami a nalezení odpovědi na ně je nezbytným předpokladem řádného ústavního přezkumu. Může se jednat jak o přezkum normativních právních aktů (např. při aplikaci testu proporcionality), tak i o přezkum legislativní nečinnosti (např. pokud jde o klimatické žaloby). Řešení těchto problémů má více rovin. Na základní úrovni je vhodné, aby ústavní soudy (respektive specificky Ústavní soud ČR) k empirickým otázkám přistupovaly disciplinovaně a ustáleně. K tomu ovšem mohou efektivně využívat procesní prostředky, které jim jsou k dispozici (provádění důkazů, výslechy expertů, ústní jednání). Ani vhodné nastavení přístupu k základním otázkám však neřeší všechny problémy. Ty mohou vyvstat například v souvislosti s hledáním odpovědi na skutečně složité empirické otázky. Jakkoliv je určitá míra nejistoty přítomna vždy, v některých situacích je tak výrazná, že tento aspekt věci vystupuje do popředí. Článek zmiňuje kontexty pandemie covidu-19 a klimatických žalob. Analyzované příklady naznačují, že vhodnou reakcí je určitá forma poloprocesního přezkumu. V jeho rámci soud zkoumá, jak stát či jeho určitý orgán pracuje s fakty a vědeckým poznáním. Jeho úsudek pak soud nenahrazuje svým vlastním, ale zároveň dohlíží na to, aby uvážení státu nepřekročilo míru, která je s ohledem na empirickou nejistotou nutná.

Klíčová slova: ústavní soud, fakta, vědecká poznání, covid-19, klima, zákaz kouření, poloprocesní přezkum

Úvod

Ústavní soudy byly nuceny vypořádat se s faktickými otázkami desítky let. V posledním desetiletí však tento fenomén nabobtnal do rozměrů dříve nemyslitelných. Nejde jen o nedávnou pandemii covidu-19 a související přezkum pandemických opatření. Ústavní soudy se musejí potýkat – byť v rámci řešení otázek právních – s tím, jaká je faktická situace (typicky nahlížená prismatem stavu vědeckého poznání) v otázkách účinnosti a následků očkování, změn klimatu, ale např. i v otázkách sociálních a ekonomických.

Tento problém je relevantní přinejmenším ve dvou rovinách.¹ První rovina, která je prakticky častější, a proto zatím i významnější, se týká přezkumu normativních aktů

* JUDr. Ladislav Vyhnánek, LL.M., Ph.D., Právnická fakulta Masarykovy univerzity. E-mail: ladislav.vyhnanek@law.muni.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9761-5313>. Tento článek vznikl v rámci projektu NPO *Národní institut pro výzkum socioekonomických dopadů nemoci a systémových rizik*, č. LX22NPO5101, financovaného Evropskou unií – Next Generation EU (MŠMT, NPO: EXCELES).

Menší část textu – v zásadě část III. a) – vychází z dříve publikovaných textů, a to VYHNÁNEK, Ladislav a kol. *The Dynamics of Proportionality: Constitutional Courts and the Review of COVID-19 Regulations*. *German Law Journal*. 2024 [cit. 2024-06-19]. Dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/journals/german-law-journal/article/dynamics-of-proportionality-constitutional-courts-and-the-review-of-covid19-regulations/6F519F4528D94BD4A9CAACBE83A8678B>; VYHNÁNEK, Ladislav. *Poloprocesní přezkum a tlak na zvyšování kvality normotvorby*. In: BENÁK, Jaroslav – FILIP, Jan – ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds). *Pocta doc. Janu Svatoňovi k 70. narozeninám*. Brno: Masarykova univerzita, 2022, s. 151–162. I tato část je však prezentována v novém kontextu; většina textu je zcela nová a originální.

¹ Naopak (na rozdíl od dvou specificky zmíněných rovin) tento problém typicky nevzniká v řízení o ústavní stížnosti. Srov. níže oddíl I.

ústavními soudy. Ty nezřídka musejí přezkoumávat zákony či jiné právní akty, jež jsou založeny na určitém faktickém stavu, respektive na empirických tvrzeních, které autoři těchto aktů berou za prokázané či alespoň pravděpodobné. Struktura ústavního přezkumu (např. v rámci testu proporcionality) však vyžaduje, aby si ústavní soudy položily otázku, zda tomu tak skutečně je. Skutečně hrozí určité riziko, které odůvodňuje zásah do základních práv? Skutečně je faktická situace taková, jak (explicitně či implicitně) tvrdí vláda či parlament, a odůvodňuje přijetí právě takového opatření, jaké přijato bylo? Druhou podstatnou rovinou, která stále získává na významu, je pak přezkum toho, nakolik státy plní své pozitivní lidskoprávní závazky a s tím spojený problém přezkumu legislativní nečinnosti. V poslední době jsou nejzajímavějším příkladem tohoto jevu klimatické žaloby a s nimi spojená otázka, zda státy a jejich orgány dostatečně reagují na faktický stav (respektive vědecké poznání) globálních změn klimatu.

To, že si ústavní soudy musejí empirické otázky klást, samozřejmě neimplikuje, jakým způsobem na ně mají hledat odpovědi a jak mají tyto odpovědi formovat samotné rozhodnutí soudu. Pokud jde o proces hledání odpovědí, jde zejména o to, z jakých zdrojů soudy čerpají, ale i o to, jakým způsobem a s kým o nich komunikují. Podstatná je ale i schopnost soudců informace řádně vstřebat. Ve velmi složitých situacích, kde zjevně neexistuje jediná spolehlivá správná odpověď na položenou empirickou otázku, půjde ale i o nastavení standardu přezkumu. Na první pohled existují dvě varianty přístupu. Buď se budou soudy snažit faktický úsudek normotvůrce nahrazovat – prostřednictvím nástrojů, které jim právní řád dává k dispozici (např. prostřednictvím znalců), nebo budou deferenční a v podstatě faktické úsudky a hledání stavu vědeckého poznání ponechají na normotvůrci.

Cílem tohoto článku je v naznačené struktuře na tyto problémy reagovat. V prvé řadě vymezím, v jakých nejvýznamnějších kontextech se ústavní soudy (a specificky Ústavní soud ČR) mohou s relevantními empirickými otázkami setkávat – a zejména v jakých kontextech mohou vznikat problémy. V další části problém hledání odpovědí na empirické otázky konceptualizují a strukturují. Prismatem této konceptualizace a struktury pak kriticky zhodnotím přístup Ústavního soudu ČR, inspiraci však budu čerpat i z judikatury zahraničních ústavních soudů.

Věnovat se v tomto kontextu budu jednak základním otázkám – tj. obecnému způsobu, jakým ústavní soudy mají a mohou odpovědi na empirické otázky hledat. Na rozdíl od obecných soudů totiž ústavní soudy (zejména pokud jde o kontrolu ústavnosti právních aktů) často nemají ustálený přístup ke zjišťování odpovědí na faktické otázky. Budu argumentovat, že i procesní postup Ústavního soudu ČR potřebuje změny (respektive určitou disciplinovanost a ustálenou praxi), aby se svého úkolu mohl kvalitně zhostit.

Specifickou pozornost pak budu věnovat situacím, v nichž se jedná o skutečně složité empirické otázky, ve vztahu k nimž panuje značná (epistemologická) nejistota. V takových případech totiž nejde jen o nastavení správného přístupu a procesní praxe. Soudy musejí uvažovat i o tom, jak se má empirická nejistota promítnout v jejich doktrínách a jaké nároky mají na empirická zjištění normotvůrců (ať již v případě legislativní činnosti či nečinnosti) klást.

1. V jakých kontextech před Ústavním soudem empirické otázky vystávají

Jak jsem naznačil již v úvodu, v tomto článku se budu zabývat zejména tím, jak ústavní soudy, a specificky Ústavní soud ČR, reagují a mají reagovat na empirické otázky zejména

v řízení o kontrole norem. V řízení o ústavní stížnosti se Ústavní soud ovšem může s netriviálními empirickými otázkami setkávat rovněž. Zpravidla však před ním tyto otázky již (vy)řešily obecné soudy, které – jak uvidíme i dále – jsou v přístupu k nim zpravidla disciplinovanější. S nutností hledat odpovědi na skutkové otázky jsou totiž srozuměny a postupují přitom podle standardních procesních pravidel. I v řízení o ústavní stížnosti mohou nastat situace, kdy bude role Ústavního soudu v tomto ohledu klíčová a nepůjde o prostý přezkum, zda obecné soudy postupovaly podle procesních předpisů. To však typicky nastane v řídkých případech, kdy k Ústavnímu soudu prostřednictvím ústavní stížnosti dojde nový ústavní problém, pro jehož vyřešení jsou skutkové otázky klíčové. Jen namátkou lze zmínit problém „čtení“ statistik a chápání jejich významu v antidiskriminačních případech. V tomto článku se však přesto soustředím zejména na situace, kdy bude Ústavní soud s určitým netriviálním empirickým problémem konfrontován jako první, tj. zejména v řízení o kontrole norem.

Další otázkou ovšem je, v jakých kontextech se empirické otázky budou objevovat v řízení o kontrole norem. Nejčastějším modelovým případem, v němž může nutnost nalézt odpověď na empirickou otázku vyvstat, je aplikace testu proporcionality (či podobného testu). V rámci testu proporcionality se podstatné empirické otázky mohou objevit v rámci všech tří kroků standardního tříkrokového testu proporcionality, byť typicky se jako fórum pro hledání odpovědi na (často složité) empirické otázky uvádějí první dva kroky – tj. test vhodnosti a test nezbytnosti.² Složitě empirické otázky však samozřejmě mohou vyvstat i v rámci samotného vyvažování.

To lze demonstrovat i na příkladu přezkumu pandemických opatření, jemuž se věnuji níže. V první fázi musely soudy zkoumat omezení konkrétního základního práva optikou vhodnosti (racionality). Jde o to, zda je vládní opatření, které omezuje určité základní právo, „racionální“ v praktickém smyslu. Jinými slovy se jedná o to, zda je opatření schopno naplnit legitimní cíl, který byl předložen k jeho ospravedlnění. Ve scénářích covidu-19 by se obvykle jednalo o to, zda přezkoumávané vládní opatření může rozumně přispět k ochraně legitimních cílů, tj. životů a zdraví jiných osob a veřejného zdraví obecně.

Ve druhém kroku analýzy proporcionality se přezkoumává nezbytnost daného opatření. Zde typicky soudy musejí zvažovat existenci a fungování alternativních opatření, která by dosáhla zamýšleného cíle a zároveň méně poškodila základní právo (práva). Pokud by cíle sledovaného regulací mohlo být dosaženo alternativními (a méně invazivními) opatřeními, bylo by obecně ústavní povinností zákonodárce (nebo výkonné moci) tyto alternativní prostředky použít. V souvislosti s pandemií covidu-19 mohly soudy tento krok využít k určení, zda by nějaká alternativa (například méně invazivní náhrada všeobecné výluky) byla srovnatelně účinná při zastavení pandemie.

Konečně třetím krokem testu proporcionality je posouzení proporcionality v užším slova smyslu (vyvažování), tj. jakási analýza nákladů a přínosů, která porovnává relativní váhu protichůdných zisků a ztrát práv nebo veřejných statků. To by se často v podstatě změnilo ve spor o to, zda záchrana životů a ochrana zdraví odhadovaného počtu lidí převáží nad omezením práv široké veřejnosti a s tím spojenými negativními externalitami těchto omezení. Takové úvahy o nastolení rovnováhy ovšem vyžadují rozumný faktický základ. Chceme-li totiž zvažovat, zda určitá předpokládaná míra snížení přenosu nemoci

² Srov. MÖLLER, Kai. Proportionality: Challenging the critics. *International Journal of Constitutional Law*. 2012, Vol. 10, No. 3, s. 727.

(a potažmo ochrana života a zdraví třetích osob a veřejného zdraví) převáží nad negativními dopady opatřením, je nutné alespoň částečně kvantifikovat jak přínosy, tak dopady – například včetně dopadů ekonomických.

Obdobný problém ale může vyvstat i v jiných kontextech než při přezkumu proporcionality normativních aktů, které zasahují do základních práv. V současné době se ukazuje jako mimořádně zajímavé i téma legislativní nečinnosti, respektive hodnocení toho, nakolik stát plní pozitivní závazky plynoucí ze základních práv. Modelovým příkladem v této souvislosti mohou být tzv. klimatické žaloby. Klimatickou žalobou se již zabýval i německý Spolkový ústavní soud, který ve svém rozhodnutí³ musel řešit mj. i otázku kauzality mezi činnostmi, respektive nečinnostmi státu a změnami klimatu, včetně otázky nejistoty poznání. Těsně před dokončením tohoto článku pak rozhodl i Evropský soud pro lidská práva ve věci *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and others v. Switzerland*,⁴ jehož rozsudek naznačený problém rovněž tematizuje. Tento článek se sice primárně věnuje ústavním soudům, ale přístup Evropského soudu pro lidská práva a problémy, které před ním stojí, jsou v tomto ohledu zcela srovnatelné. Zapomínat nelze ani na to, že klimatické žaloby by typicky v určité formě musely přes ústavní soudy (včetně Ústavního soudu ČR) projít, než by se stěžovatelé mohli na Evropský soud pro lidská práva obrátit. To ovšem otevírá celou řadu procesních otázek, které není možné ani efektivně v tomto článku řešit.⁵ K problému empirických otázek v rámci klimatických žalob se znovu vracím na konci čtvrté části tohoto článku.

2. Hledání odpovědí na empirické otázky – základní problémy a procesní výzvy

Jak se tedy má Ústavní soud zachovat, pokud v řízení před ním – typicky v řízení o kontrole norem – vyvstanou složité empirické otázky, přičemž samotnému řízení před ním nepředcházelo jiné řízení, v němž by byly skutkové (empirické) otázky řešeny a určitým způsobem zodpovězeny? Řízení o kontrole norem samozřejmě může předcházet hledání odpovědí na empirické otázky samotným normotvůrcem.⁶ Kvalita či průběh takového procesu i to, zda vůbec k němu došlo, se však může případ od případu lišit. Separátní otázkou je pak i to, zda je takový postup normotvůrce pro Ústavní soud relevantní, či zda dokonce má ústavní význam.

Na první pohled by se mohlo zdát, že role (Ústavního) soudu je jednoznačná a přímočará – totiž odpovědět na položenou empirickou otázku. Taková odpověď ale naráží hned na několik problémů. Klíčovým problémem je v první řadě to, že zodpovězení složitějších

³ Rozhodnutí Spolkového ústavního soudu ze dne 21. 3. 2021, 1 BvR 2656/18, 1 BvR 78/20, 1 BvR 96/20, 1 BvR 288/20.

⁴ Rozsudek ESLP ze dne 9. 4. 2024, *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz a další proti Švýcarsku*, č. stížnosti 53600/20.

⁵ V českém kontextu je klíčovou otázkou zejména to, za jakých podmínek se osoby, které tvrdí že jsou změnami klimatu dotčeny na svých základních právech, budou moci obracet na Ústavní soud. Nejnovější judikatura ESLP i judikatura zahraničních ústavních soudů naznačují, že zásah do základních práv může představovat i legislativní nečinnost, respektive nedostatečná legislativní činnost. To je spojeno s otázkou aktivní legitimity (Může jednotlivec napadat před Ústavním soudem přímo legislativní nečinnost jako „jiný zásah“?) i s otázkou příslušnosti Ústavního soudu k přezkumu legislativní nečinnosti. Dosavadní judikatura se k těmto otázkám staví jednoznačně odmítavě, považují však za velmi nepravděpodobné, že by ve světle judikatury ESLP (a podpůrně i zahraničních ústavních soudů) stávající doktrína přežila následující dekádu Ústavního soudu. Tomuto problému se hodlám věnovat v jiných článcích.

⁶ Nejlepším příkladem je zřejmě *regulatory impact assessment* (RIA) jako součást legislativního procesu.

empirických otázek vyžaduje odborné znalosti, které soudci zpravidla nemají, a i kdyby je shodou okolností měli, nejsou bez dalšího⁷ legitimováni je z pozice soudce autoritativně použít.⁸ Tento problém přirozeně není nový – soudy se s ním setkávaly stovky let. Zejména ve 20. století, kdy se před soudy objevovaly otázky ukotvené v dynamicky se rozvíjícím vědeckém poznání, vyvstala potřeba ucelenějšího uchopení tohoto problému. Harold Korn již v šedesátých letech minulého století ve svém klasickém článku⁹ popsal proces odpovídání na (složitější; o vědecké poznání opřené) empirické otázky následovně. Podle Korna je hledání odpovědí na empirické otázky třeba chápat jako proces přenosu informací mezi zdrojem informací (o vědě, o „faktech“) a soudem. Logicky se tak musíme zaměřit na tři fáze procesu: 1) zdroj informací (včetně jeho identifikace), 2) nalezení vhodného způsobu komunikace, respektive výměny informací, diskuse o nich apod. a 3) pochopení informací samotným soudem. Celý problém lze samozřejmě strukturovat i podrobněji,¹⁰ ale už tato hrubá struktura nám může pomoci při kritickém zkoumání soudní praxe. Dodát by snad bylo vhodné ještě jakýsi nultý krok, jímž je to, že si soud vůbec připustí, že před ním stojí netriviální empirická otázka, která je klíčová pro posouzení věci, a tuto otázku formuluje.

V českém prostředí je logickým řešením nastíněných problémů samozřejmě využití prostředků, které právní řád předvídá. Takovým prostředkem může být i v řízení před Ústavním soudem buď důkaz znaleckým posudkem či výpovědí znalce, ale např. i listinný důkaz zachycující stav vědeckého poznání v určité oblasti (např. vědecký článek). V praxi Ústavního soudu se však pohříchu i při řešení netriviálních empirických otázek s využitím těchto prostředků příliš nesetkáme. Ústavní soud i jeho jednotliví soudci empirické podklady pro své rozhodování nezřídka spíše předpokládají¹¹ či čerpají z problematických zdrojů, jako je „zdravý rozum“, respektive obecně jejich empirické úsudky mohou mít zjednodušující, heuristický charakter.¹²

⁷ Odborné znalosti či orientace v základních metodologických otázkách vědeckého poznání však samozřejmě soudcům mohou pomoci.

⁸ K tomu srov. např. i usnesení rozšířeného senátu Nejvyššího správního soudu ze dne 12. 5. 2015, čj. 7 As 69/2014-50: „Soud proto není oprávněn odbornou otázku posoudit sám, a to i tehdy, má-li sám potřebné odborné znalosti, tj. v případě, že pronikne hlouběji do posuzované problematiky, ale musí hodnotit takové otázky pouze na základě odborného vyjádření nebo znaleckého posudku.“ Podle samotného Ústavního soudu (náleží Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 1414/16, ze dne 26. 7. 2016) pak „Posoudí-li soud sám takové skutečnosti, k nimž je třeba odborných znalostí, aniž ohledně nich provedl znalecké dokazování, jde o vadu řízení, která mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci, a to i tehdy, pokud případně sám patřičnými odbornými znalostmi disponuje. Taková vada je způsobilá vést k porušení principů spravedlivého procesu garantovaného v čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod, respektive v čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.“

⁹ KORN, Harold L. Law, Fact, and Science in the Courts. *Columbia Law Review*. 1966, Vol. 66, No. 6, s. 1182 an.

¹⁰ Některé z těchto podrobnějších problémů dále v textu zmiňuji. Jiné souvisejí se specificky americkými procesními instituty, jejichž použití nepřichází v českém prostředí v úvahu, a proto se jim ani podrobněji věnovat nebudu.

¹¹ Srov. k tomu níže zmíněné případy.

¹² K tomu srov. i BARÁKOVÁ, Martina. Psychologické aspekty rozhodování soudů se zaměřením na hodnocení důkazu znaleckým posudkem. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2020, roč. 28, č. 1, s. 121–138; GUTHRIE, Chris – RACHLINSKI Jeffrey – WISTRICH, Andrew. Judging by heuristic: Cognitive illusions in judicial decision making. *Judicature*. 2002, Vol. 44, No. 8, s. 44–50. Klasickým příkladem politiky založené na „zdravém rozumu“ byla čínská kampaň proti „čtyřem škůdcům“ během Velkého skoku vpřed. Jejím cílem bylo např. vrabci, kteří byli vnímáni jako škůdci ohrožující zásoby obilí. Jejich masové vybičení však – z pohledu odborníka logicky, z hlediska zdravého selského rozumu paradoxně – vedlo k rozvratu ekosystému a přemnožení organismů, jejichž vliv na zemědělskou produkci byl mnohem více devastující. Srov. např. KRESTON, Rebecca. Paved With Good Intentions: Mao Tse-Tung's "Four Pests" Disaster. *Discover* [online]. 26. 2. 2014 [cit. 2024-06-19]. Dostupné z: <https://www.discovermagazine.com/health/paved-with-good-intentions-mao-tse-tungs-four-pests-disaster>.

Modelovým příkladem těchto jevů může být rozhodování Ústavního soudu o ústavnosti zákazu kouření v restauracích, které vyústilo ve vydání nálezu Pl. ÚS 7/17. Klíčový empirický problém identifikovala přehlasovaná menšina soudců Ústavního soudu (Vojtěch Šimíček, Ludvík David, Jaromír Jirsa, Vladimír Sládeček a Kateřina Šimáčková) v odst. 11 svého odlišného stanoviska: „Většina pléna se proto zcela mylí, pokud dovozuje ústavní legitimitu zákazu kouření z ochrany života a zdraví ,osob, které jsou v případě kouření jiných osob ve vnitřních prostorech proti své vůli vystaveny tabákovému kouří‘ (bod 102). Žádné takové osoby by totiž ani po zrušení napadeného zákonného ustanovení nijak ohrožovány či obtěžovány nebyly, jelikož by bylo kouření možné jen v tzv. kuřárnách, tedy v oddělených prostorách, do kterých by nekuřáci vůbec nemuseli vstupovat, a pokud by tak činili (např. aby se mohli bavit s kamarádem kuřákem), bylo by to na základě jejich svobodného rozhodnutí. Pokud většina pléna argumentuje tím (bod 111), že kuřárny jsou prostředkem, který ,nechrání zdraví populace a nezajišťuje vynutitelnost zákona ani přibližně srovnatelně jako nyní napadený zákaz‘ a jsou také ,nákladnější i náročnější pro provozovatele stravovacích zařízení, kteří jsou pak vystaveni větší míře možných sankcí ze strany státu za nedodržení přesných technických i funkčních podmínek zřízení kuřáren‘, namítáme, že první z citovaných tvrzení je ničím nepodložená spekulace a druhé je ryze paternalistické, neboť neponechává na volbě samotných provozovatelů, jaké řešení zvolí, a namísto toho jim podsouvá, že (zřejmě) úplný zákaz pro ně bude vlastně nakonec výhodnější.“

Ponechávám nyní stranou naposled zmíněný hodnotový spor a soustředím se na řešení klíčové empirické otázky: Je zřízení oddělených kuřáckých místností z hlediska ochrany zdraví osob srovnatelně efektivním řešením jako plošný zákaz kouření v restauracích? Za ideální nepovažuji ani způsob, jakým se s tímto problémem vypořádala většina, ani způsob, jak k jeho řešení přistoupila přehlasovaná menšina. Efektivita řešení spočívajících ve zřízení zvláštních místností, ventilačních systémů apod. a jejich kombinace byla předmětem řady výzkumů založených na zkoumání různých vzorků za použití různé metodologie.¹³ Citované studie naznačují, že tato řešení mají potenciál efekty pasivního kouření výrazně snížit, nikoliv však vyloučit, a že tyto efekty závisejí i na konkrétních technických požadavcích a provedení. Závěr o tom, že zřízení oddělených prostor pro kouření s určitými minimálními parametry není zcela srovnatelnou alternativou k plošnému zákazu kouření, by tak pravděpodobně obstál (a nešlo by o „nepodloženou spekulaci“), většina pléna však v tomto kontextu toliko odkázala na (částečně relevantní) vyjádření navrhovatelky a dále pouze citovala z Rámcové úmluvy Světové zdravotnické organizace o kontrole tabáku, která je nepochybně opřena o výzkum, který byl v této oblasti proveden, ale sama o sobě žádným faktickým důkazem není. Snahu o zodpovězení klíčových empirických otázek – natož snahu procesně korektní – tak nevyvinula ani většina pléna, ani soudci podepsaní pod společným odlišným stanoviskem.¹⁴

V rámci Kornovy struktury tak rozhodnutí Ústavního soudu (zčásti přičiněním většiny, zčásti přičiněním disentuujících soudců) trpělo nedostatky na všech třech úrovních, tj. jak vyhledání a identifikace relevantních zdrojů informací, tak nalezení vhodného způsobu komunikace a konečně – v případě disentuujících soudců – zřejmě i pochopení

¹³ CAINS, Toni a kol. Designated “no smoking” areas provide from partial to no protection from environmental tobacco smoke. *Tobacco Control*. 2009, Vol. 13, No. 1, s. 17–22; GLEICH Florian a kol. Air contamination due to smoking in German restaurants, bars, and other venues before and after the implementation of a partial smoking ban. *Nicotine & Tobacco Research*. Vol. 13, No. 11, s. 1155–1160.

¹⁴ Jak však budu argumentovat níže, lze tento postup soudcům vytýkat jen do určité míry.

současného stavu poznání. Zde je však nutné zdůraznit, že ono pochopení empirických, respektive vědeckých informací bude typicky záviset právě na kvalitě prvních dvou fází procesu.

Odpovídajícím řešením by bylo využití postupů naznačených shora – tj. provedení důkazů (ať již jde o znalecké posudky, výpovědi znalců a jiných odborníků z oboru,¹⁵ případně listinné důkazy).¹⁶ Rigorózní přístup v první řadě umožní, aby Ústavní soud měl k dispozici relevantní zdroje informací. Praktickou procesní otázkou je, zda by tak měl Ústavní soud činit z vlastní iniciativy, či zda by naopak měli být aktivní účastníci řízení. Podle mého názoru je vhodné oba přístupy kombinovat. Ústavní soud by měl na jedné straně veden zásadou oficiality¹⁷ vždy vyvíjet snahu k řádnému zjištění odpovědi na relevantní faktické otázky. To ovšem neznamená, že by bylo nutné a rozumné utlumovat „empirickou“ aktivitu účastníků řízení. Právě aktivita účastníků či vedlejších účastníků řízení, jako jsou komory Parlamentu, vláda, skupiny poslanců či senátorů apod., kteří často disponují významnými zdroji (časem, penězi, expertizou), může Ústavnímu soudu výrazně pomoci při hledání odpovědi. Při obecném pohledu na judikaturu Ústavního soudu se zdá, že empirická tvrzení podání navrhovatelů a dalších účastníků řízení ve složitých věcech zpravidla nebývají příliš rigorózní a trpí podobnou nahodilostí jako sama rozhodnutí Ústavního soudu. Lze však očekávat, že systematictější práce s fakty v řízení o zrušení právních předpisů by i účastníky řízení motivovala, aby těmto otázkám věnovali větší pozornost.¹⁸

To, že se Ústavnímu soudu za spolupráce s účastníky řízení podaří identifikovat relevantní zdroje informací (znalce, experty, vědecké studie), však ještě samo o sobě nevede k cíli. Rozumnou odpověď na empirickou otázku, zejména na složitější empirickou otázku, je totiž možné získat pouze tehdy, pokud mezi soudem a jeho zdroji informací bude probíhat efektivní komunikace. Nebude zpravidla vhodné, aby soud vycházel pouze z listinných podkladů, i když by šlo o relevantní vědecké studie. Jejich obsah totiž může být pro soudy obtížně pochopitelný a odvození odpovědi na konkrétní otázku – která má navíc konkrétní účel a má být následně navázána na určitou právní otázku – může být pro soud velmi obtížné. Soud se proto ve skutkově složitějších případech zpravidla neobejde bez znalců či expertů, kteří jej procesem získání odpovědi provedou.

¹⁵ Vhodným příkladem v tomto ohledu může být postup Ústavního soudu ve věci vedené pod sp. zn. Pl. ÚS 45/17, v níž Ústavní soud na ústní jednání předvolal řadu odborníků a zainteresovaných osob, aby osvětlil podstatné skutkové aspekty institutu *data retention* (srov. odst. 33 a násl. nálezu ze dne 14. 5. 2019, sp. zn. Pl. ÚS 45/17).

¹⁶ Pokud pak jde např. o empirické otázky spojené s dopady a benefity zavedení elektronické evidence tržeb, lze odkázat na DUŠEK, Libor. Elektronická evidence tržeb: nekrolog. In: ŠIMÍČEK, Vojtěch (ed.). *Právo svobodně podnikat*. Brno: Leges, 2023, s. 121–135.

¹⁷ Jak v jiném kontextu přiléhavě píše Jan Filip, projevy zásady oficiality v řízení před Ústavním soudem jsou úzce spjaty s jeho rolí ochránce ústavnosti a s veřejným zájmem na rozhodnutí otázek ústavnosti (v našem případě ústavnosti napařených právních předpisů). Srov. FILIP, Jan. K některým otázkám zastavení řízení před Ústavním soudem. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 1995, roč. 3, č. 4, zejména s. 52 a 56.

¹⁸ Lze v tomto ohledu *mutatis mutandis* odkázat i na hypotézu týkající se práce s judikaturou ESLP. Poté, co účastníci řízení (zejména advokáti, kteří se na zastupování před Ústavním soudem alespoň částečně specializují) zaregistrovali, že Ústavní soud pracuje s judikaturou ESLP a klade na ni důraz, začali s touto judikaturou sami více pracovat. Taková reakce účastníků potažmo vytváří další tlak na soud a tyto jevy synergicky vedou k posílení role judikatury ESLP v judikatuře Ústavního soudu. Srov. VYHNÁNEK, Ladislav. A Holistic View of the Czech Constitutional Court Approach to the ECtHR's Case Law. *Heidelberg Journal of International Law*. 2017, Vol. 77, No. 3, s. 730. Podobnou hypotézu lze formulovat i ve vztahu k reakci na empirické otázky. Jestliže účastníci zaregistrují, že Ústavní soud přistupuje k řešení netriviálních empirických problémů určitým ustáleným způsobem, dá se očekávat, že na tento jev zareagují a sami budou předkládat tvrzení a důkazní návrhy, s nimiž bude moci Ústavní soud pracovat.

Nezbytná proto typicky bude „obousměrná“ komunikace, která navíc musí mít formu určitého dialogu, v němž na sebe strany komunikace reagují a postupně upřesňují svoje otázky a odpovědi. Pouze sám soud může formulovat, jak přesně zní empirická otázka, která jej zajímá, a jaký má účel (tj. typicky návaznost na určitou právní doktrínu, standard přezkumu apod.). Na druhou stranu však často soud bude konfrontován s protichůdnými tvrzeními a zdroji účastníků řízení. Potom pouze obousměrná a vícekolová komunikace mezi ním, účastníky a experty (typicky na pokladu existujících vědeckých studií) může vést k tomu, že se soud bude ptát na skutečně přílehlavé otázky a s protichůdnými tvrzeními se korektně vypořádá.

Výhody takového přístupu si lze ukázat například na hypotetickém průběhu hledání odpovědi na empirické otázky při přezkumu protikuřáckého zákona. Ústavní soud by měl v první řadě identifikovat klíčovou empirickou otázku, která je rozhodná pro posouzení ústavnosti zákona a která je v rámci soudu (a mezi účastníky řízení) sporná. Jak vyplývá z citace shora, jednalo by se o otázku, zda je ohrožováno zdraví třetích osob (zaměstnanců, dalších hostů-nekuřáků apod.) cigaretovým kouřem, mohou-li kuřáci kouřit pouze v oddělených místnostech s určitými technickými parametry. Takto položená otázka může být ústavně relevantní hned v několika ohledech. V první řadě jde o to, zda je vůbec přezkoumávaná úprava ve vhodném (racionálním) vztahu k ochraně práv třetích osob, ještě spíše však půjde o otázku nezbytnosti, tj. zda by nešlo nalézt alternativu k zákazu kouření, která by ve vztahu k ochraně práv třetích osob byla srovnatelně efektivní. Tato otázka se ovšem v rámci pozdějších kol komunikace s experty může rozvíjet či proměňovat.

Dalším krokem by byla identifikace relevantních zdrojů. Zde by samozřejmě v ideálním případě řadu zdrojů, např. vědeckých studií, označili sami účastníci. I pokud by tomu tak nebylo, Ústavní soud by sám mohl identifikovat listinné podklady, ze kterých by mimo jiné vycházel. S ohledem na další problémy by však bylo nezbytné oslovit i experty, z nichž někteří by rovněž mohli být navrženi účastníky řízení. To, aby Ústavní soud nespolehl pouze na experty, ale aby se sám – i na základě podkladů – na komunikaci s nimi připravil, považuji za klíčové hned z několika důvodů. Hlavním z nich je efektivita komunikace. V případě zákazu kouření by totiž komunikace mezi experty a soudem nemusela začít vysvětlováním základních vztahů. Soud, který by se opíral např. o shora citované studie oddělených kuřáren, by mohl klást specifitější otázky týkající se těchto studií, jejich designu, přenositelnosti do české reality, srovnatelnosti s řešeními, která by mohla být zvažována u nás apod. Odpovědi expertů by pak pomáhaly soudcům s formulací navazujících otázek. Hypoteticky by mohlo jít například o otázku, zda jsou oddělené kuřárny vždy neefektivním konceptem, zda existují technická (a regulatorní) řešení, která by na dosavadní studie reagovala, či zda současný stav vědění nedává na tyto otázky uspokojivou odpověď apod.

Posledním problémem je pochopení informací soudem. V tomto kontextu vědomě používám pojem „problém“, a nikoliv krok, neboť by bylo chybou vnímat celý proces lineárně. Vhodné zdroje a komunikace o nich totiž v ideálním případě pomáhají soudu lépe empirickou otázku pochopit a vést o ní efektivnější komunikaci (soud a expert spolu mohou během jednání kráčet v jakémsi hermeneutickém kruhu, až se soud dostane do bodu, kdy má dostatečně uspokojivou odpověď). Samotné vstřebání a pochopení informací soudem – a ideálně jejich vhodné zakomponování do právní doktríny či standardu přezkumu – však nezávisí pouze na průběhu zmíněných dvou fází, ani pouze na obecné inteligenci soudců. V mnoha případech totiž k rozumnému pochopení předkládaných informací (i k efektivní komunikaci se znalci) bude potřeba i to, aby se soudci alespoň v základních

obrysech orientovali v teorii vědeckého poznání, základních statistických konceptech apod.¹⁹

Jakkoliv nelze všechny naznačené problémy vyřešit hned či v některých případech ani očekávat, že budou perfektně vyřešeny v budoucnu, mám za to, že i částečná implementace naznačených změn by přinesla významné změny k lepšímu.

Praxe Ústavního soudu prozatím naznačenému přístupu zcela otevřená není, respektive jeho přístup je kolísavý. Ústní jednání, na nichž by byly prováděny důkazy či vyslychání experti a znalci, nejsou příliš častá. Během poslední dekády se například takové ústní jednání konalo v podstatě dvakrát, a to ve věcech *Data retention III*²⁰ a *Valorizace důchodů*.²¹

Naopak v mnoha dalších věcech, kde by takový postup dával smysl (i s ohledem na sporné otázky v řízení před Ústavním soudem), Ústavní soud k podrobnějšímu zodpovězení podstatných empirických otázek nepřistoupil a ústní jednání nenařídil. Jednalo se např. o řízení ve věci *EET* (Pl. ÚS 26/16). Zde je významné mj. to, že odlišné stanovisko Vojtěcha Šimíčka, Jaromíra Jirsy, Tomáše Lichovníka, Kateřiny Šimáčkové a Davida Uhlíře se většinou nálezem lišilo mj. v implicitním vnímání skutkových okolností: „*Před zavedením EET měl proto stát poctivě a velmi důkladně zkoumat, zda již byly vyčerpány všechny méně invazivní a obtěžující možnosti, které má k dispozici ke kontrole správného a spravedlivého výběru daní. Nic takového se však v daném případě nestalo, byť zavedení EET nesporně představuje další administrativní i finanční zatížení činnosti podnikatelů. Ustrnout na pouhém konstatování, že zavedení EET velmi pravděpodobně povede ke zvýšení výběru daní (jedná se o opatření, které ob stojí v ‚testu rozumnosti‘), a proto ob stojí i z ústavněprávního hlediska, je totiž velmi nebezpečné a zneužitelné.*“ Empirické otázky předpokládané efektivity EET, její relativní efektivity ve vztahu k alternativním opatřením, ale např. i předpokládaného nepřiměřeného dopadu na určité kategorie podnikatelů ovšem mohly být předmětem dokazování a ústního jednání.²²

Tento přístup může mít hned několik důvodů. Jedním z nich může být již to, že si Ústavní soud existenci určité empirické otázky, respektive jejího významu pro rozhodnutí ve věci ani nepřipustí. Specifickým příkladem v tomto ohledu může být řízení ve věci sp. zn. Pl. ÚS 2/20, kde odpověď na empirickou otázku týkající se tzv. pohlavní inkongruence mohla a zřejmě i měla ovlivnit rozhodnutí Ústavního soudu,²³ většina však její relevanci pro rozhodnutí ve věci neakceptovala. Do podobné kategorie spadá i nález

¹⁹ Nepůjde přitom jen o triviální otázky typu rozdíl mezi korelací a kauzalitou. Podstatné může být např. chápání fenoménu jako je statistická významnost, ale konec konců může jít i o meta-otázky, jako je např. narůstající problém publikací s „false positives“, související jak s metodologickými otázkami, tak s publikační strategií a fungováním moderní vědy obecně. Srov. např. IOANNIDIS, John P. A. Correction: Why most published research findings are false. *PLoS Medicine*. 2022, Vol. 19, No. 8; GELMAN, Andrew. Low power and the replication crisis: What have we learned since 2004 (or 1984, or 1964)? In: *Statistical Modeling, Causal Inference, and Social Science* [online]. 18. 2. 2018 [cit. 2024-02-18]. Dostupné z: <https://statmodeling.stat.columbia.edu/2018/02/18/low-power-replication-crisis-learned-since-2004-1984-1964/>.

²⁰ Nález sp. zn. Pl. ÚS 45/17 ze dne 14. 5. 2019 (N 76/94 SbNU 19; 161/2019 Sb.).

²¹ Nález sp. zn. Pl. ÚS 30/23 ze dne 17. 1. 2024 (36/2024 Sb.).

²² Nález sp. zn. Pl. ÚS 26/16 ze dne 12. 12. 2017 (N 227/87 SbNU 597; 8/2018 Sb.). K těmto otázkám srov. i shora citovaný text DUŠEK, Libor. *Elektronická evidence tržeb: nekrolog*. Separátní otázku, ke které se v tomto článku nevyjadřuji, je ovšem význam odpovědí na tyto otázky pro rozhodování Ústavního soudu; ten samozřejmě závisí i na zvoleném standardu přezkumu (např. test proporcionality či test racionality).

²³ Srov. v tomto ohledu odst. 23 odlišného stanoviska Kateřiny Šimáčkové k nálezu sp. zn. Pl. ÚS 2/20 ze dne 9. 11. 2021 (112/2022 Sb.).

ve věci *Potravinové banky*.²⁴ Zde konec konců na význam určitých empirických otázek odkazuje odlišné stanovisko Vojtěcha Šimíčka (odst. 2).

Jindy se může jednat o to, že si Ústavní soud sice je vědom toho, že na posouzení empirické otázky (přínejmenším částečně) závisí rozhodnutí ve věci samé, ale odpověď na tuto otázku spíše předpokládá, respektive vychází ze své intuice. Zajímavým příkladem je nález Ústavního soudu o ústavnosti pětiprocentní uzavírací klauzule pro volby do Evropského parlamentu.²⁵ Jedním z klíčových rozdílů mezi přístupy českého a německého ústavního soudu (který obdobnou úpravu zrušil) bylo to, že Ústavní soud intuitivně akceptoval (více-méně bez dalšího), že uzavírací klauzule přispívá k akceschopnosti Evropského parlamentu a jeho řádnému fungování, zatímco podle německého ústavního soudu takový efekt nebyl dostatečně empiricky podložen.²⁶ Do podobné kategorie může spadat konečně i dvojice nálezů Ústavního soudu, jež se zabývaly povinným očkováním, a to zejména pokud jde o otázku, jaký je vztah mezi očkováním proti tetanu a ochranou veřejného zdraví, respektive ochranou proti přenosu nakažlivých chorob.²⁷

3. Jak hledat odpovědi na skutečně složité empirické otázky?

I v případě využití všech důkazních prostředků, které právní řád dovoluje, však snaha Ústavního soudu o formulaci solidního empirického podkladu pro vlastní rozhodování nemusí přímočaře vést k cíli. Další problémy vyplývají na povrch zejména v případech, v nichž panuje empirická nejistota. Jinými slovy, nejen normotvůrci, ale i soudy čelí specifickým problémům v situacích, kdy na empirické otázky, jejichž zodpovězení je podstatné pro posouzení ústavnosti právního předpisu, neexistují jasné a nekontroverzní odpovědi, respektive tyto jasné a nekontroverzní odpovědi existují jen do určité míry.

V takovém případě totiž nejde jen o procesní přístup Ústavního soudu, respektive o to, aby si Ústavní soud uvědomil, že musí odpovědět na empirickou otázku a přizpůsobil tomu svůj postup. Do popředí v takových případech vystupuje i (hmotněprávní) standard hodnocení odpovědi na empirické otázky. Má být Ústavní soud pouze v pozadí stojícím kontrolorem, který bude ověřovat, zda empirická úvaha normotvůrce zcela nevybočuje z mezí racionality? Či má naopak Ústavní soud uplatnit striktní standard – např. v rámci aplikace testu proporcionality – a s pomocí dostupných procesních prostředků se má snažit nalézt „správnou“ odpověď na položenou empirickou otázku a úvahu normotvůrce nahradit? A jak mají do těchto problémů promlouvat subtilnější okolnosti každého případu – např. jaká je míra konsensu ve vědecké komunitě, jak „usazený“ tento konsensus je, jak často v rámci konkrétního oboru dochází k významným posunům apod.? Nemyslím si, že na tyto otázky lze najít jednu odpověď, přínejmenším nikoliv odpověď jednoduchou. Jak ale plyne z následující argumentace, krajní odpovědi (striktní či deferenční) je rozumné odmítnout a přemýšlet o nastavení standardu přezkumu, který je kontextuálně citlivý.

²⁴ Nález sp. zn. Pl. ÚS 27/16 ze dne 18. 12. 2018 (N 200/91 SbNU 485; 51/2019 Sb.).

²⁵ Nález sp. zn. Pl. ÚS 14/14 ze dne 19. 5. 2015 (N 98/77 SbNU 429; 176/2015 Sb.).

²⁶ Srov. i SMEKÁL, Hubert – VYHNÁNEK, Ladislav. Equal voting power under scrutiny: Czech Constitutional Court on the 5% threshold in the 2014 European Parliament Elections. *European Constitutional Law Review*. 2016, Vol. 12, No. 1, s. 148–163.

²⁷ Srov. např. odlišné stanovisko Kateřiny Šimáčkové k nálezu sp. zn. Pl. ÚS 16/14 ze dne 27. 1. 2015 (N 15/76 SbNU 197; 99/2015 Sb.). Netvrdím, že je povinné očkování proti tetanu protiústavní, jeho implicitní podřazení pod legitimní cíl ochrany veřejného zdraví, respektive zdraví třetích osob (odst. 102 nálezu) je však empiricky velmi problematické.

a) Pandemický kontext

Byť takových situací může být (a je) celá řada, zřejmě nejlépe a nejaktuálněji je lze demonstrovat na příkladu přezkumu pandemických opatření vydávaných v době pandemie covidu-19. Tato situace byla definována zejména třemi faktory,²⁸ a sice že: 1) pandemická situace se vyvíjela velmi dynamicky, 2) ve vědecké komunitě občas chyběl nebo alespoň byl vnímán²⁹ nedostatek konsensu ve vztahu k řadě podstatných empirických otázek a 3) pandemie a její regulace tvořily mimořádně složitý a polycentrický systém. Soudní rozhodnutí, které by se při přezkumu protipandemického opatření pokusilo najít „jedinou správnou odpověď“ na složitou empirickou otázku, bylo by pod časovým tlakem a stálo by na nejistých empirických základech, by téměř jistě odporovalo zásadě předběžné opatrnosti. Zásada předběžné opatrnosti se obvykle uplatňuje na „pozitivní“ změny vládní politiky, tj. na změny *statu quo*, ale může být velmi dobře modifikována i na soudní rozhodování během pandemie covidu-19.³⁰ Ve své tradiční podobě zásada předběžné opatrnosti uvádí, že v podmínkách nejistoty by tvůrce politiky měl mít možnost, a dokonce povinnost přijmout opatření, která zabrání (potenciálním) nevratným budoucím škodám.

Pakliže soudy nemají praktickou jistotu, že napadené opatření je protiústavní, nýbrž operují spíše s možností, že (v závislosti na zodpovězení nejasných empirických otázek) by tomu tak být mohlo, bylo by rušení takových opatření nanejvýš problematické.³¹ V situaci panující empirické nejistoty je navíc podstatné, že „politické“ orgány moci výkonné a zákonodárné jsou k přijímání rozhodnutí legitimovány a mají zpravidla i odpovídající personální a institucionální kapacitu k řešení nastalých problémů. Je samozřejmě možné (ba pravděpodobné, jak se během pandemie ukázalo), že politicky legitimovaní normotvůrci budou vydávat i opatření věcně chybná, nekonzistentní a málo smysluplná, avšak soudy zpravidla nebudou v situaci, v níž by mohly jejich věcný omyl napravit a nabídnout věcně nekontroverzní alternativu. Zřejmě i z těchto důvodů prakticky nelze nalézt případ, v němž by ústavní soudy ve světě (a ovšem ani u nás) při přezkumu protipandemických opatření postupovaly „standardně“ a pro hodnocení zásahů do základních práv používaly nemodifikovaný přísný test proporcionality.³²

Vyplývá z toho tedy, že soudy jsou prakticky povinny zaujmout stanovisko věcné deference? Ano, tato možnost není zdaleka ideální. I když přísný soudní přezkum opatření výkonné moci může negovat silné stránky výkonné moci při zvládání mimořádných událostí (jako je rozhodnost, rychlost nebo schopnost jednat), není rozumné ponechat základní práva na pospas výkonné moci. Pokud soudy zaujmou velmi zdrženlivý postoj,

²⁸ Některé z těchto argumentů – zejména, pokud jde o onu dynamickou povahu – jsou typické pro mimořádné stavy obecně, další z problémů se pak pojí specificky spíše s nedávnou krizí pandemickou.

²⁹ Srov. např. BRUSSELAERS, Nael a kol. Evaluation of Science Advice during the COVID-19 Pandemic in Sweden. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2022, Vol. 9, s. 91. Autoři zde argumentují, že údajné neshody ve vědecké komunitě byly spíše vytvářeny neobjektivním a nevyváženým odrazem vědeckých názorů v mediálním prostoru.

³⁰ Srov. FREDIANI, Emiliano. The Administrative Precautionary Approach at the Time of Covid-19: The Law of Uncertain Science and the Italian Answer to Emergency. *Utrecht Law Review*. Vol. 17, No. 3, s. 6–17.

³¹ Stejně tak je ale možné argumentovat, že je problematické tolerovat zásahy do základních práv, které stojí na nejistých empirických základech. V této souvislosti lze odkázat i na Alexyho „druhý zákon vyvažování“, podle něhož „čím závažnější je zásah do základního práva, tím větší musí panovat jistota o existenci předpokladů pro něj“. Srov. ALEXY, Robert. *A Theory of Constitutional Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2002, s. 418.

³² Zajímavou specifickou možností je však modifikace testu proporcionality prostřednictvím aplikace principu předběžné opatrnosti. Srov. ONDŘEJEK, Pavel – HORÁK, Filip. Proportionality during Times of Crisis: Precautionary Application of Proportionality Analysis in the Judicial Review of Emergency Measures. *European Constitutional Law Review*. 2024, Vol. 20, No. 1, s. 27–51.

lze dokonce pochybovat o tom, zda plní svou primární úlohu strážců práv. Jak například poznamenala Thulasi Raj ve své zprávě o indické reakci na pandemii, extrémně odměřený přístup soudu ohrozil důvěru veřejnosti v soudy téměř stejně jako v období výjimečného stavu v 70. letech.³³

Navzdory tomuto drtivá většina (ústavních) soudů zvolila deferenční přístup jako menší ze dvou zel.³⁴ Vzhledem k výše uvedeným problémům je to snad i pochopitelné. Tvrdím však, že náhled, podle něhož je nutné volit mezi přísným věcným přezkumem a přezkumem deferenčním, je chybný. Existuje totiž ještě třetí možnost založená na tzv. poloprocesním přezkumu (*semiprocedural review*).

Tato třetí možnost je v podstatě založena na pojetí soudního přezkumu jako sokratovského dialogu. Slovy Mattiase Kumma: „*Smyslem soudního přezkumu [...] je právně institucionalizovat praxi sokratovského dialogu. Sokratovským dialogem je míněna praxe kritického dialogu mezi orgány s cílem posoudit, zda jsou jimi vznášená tvrzení založena na dobrých důvodech.*“ Tím, že se ústavní soudy posunou od myšlení „volby správného řešení“ k tlaku na procedurální racionalitu a kvalitu projednávání, se vyhnou oběma výše uvedeným problémům – tj. jak své epistemologické nedostatečnosti, tak problému demokratické legitimacy. V tomto scénáři (ústavní) soud jako příslovečný sokratovský strážce racionality nevolí politická řešení. Břemeno volby je ponecháno na politických institucích – typicky na vládě jako tvůrci politik a parlamentu, který je zakotvuje formou zákona.

Tento přístup není pouhou teoretickou hříčkou. Mimo pandemický kontext je idea „poloprocesního přezkumu“ již poměrně usazena, a to jak v praxi soudů, tak v její akademické reflexi. Jak poznamenal Ittai Bar-Siman-Tov, soudy v posledních desetiletích vyvinuly „*soudní doktríny, které začleňují zkoumání rozhodovacího procesu zákonodárce do soudních testů ústavnosti. Kromě toho soudy samy vytvářejí určité zvýšené procesní požadavky v případech zásahu do určitých práv nebo hodnot. Soudní přezkum legislativního procesu v těchto případech zcela nenahrazuje tradiční test proporcionality vyváženosti, které soudy používají k určení přípustnosti zásahů. Procesní přezkum spíše obvykle doplňuje tradiční test proporcionality a je do něho integrován.*“³⁵ Pojem poloprocesního přezkumu (a nikoliv čistě procedurálního přezkumu) je používán proto, že nejde o klasický přezkum dodržení (ústavních) pravidel normotvorného procesu, nýbrž spíše o přezkum určitých fází přípravy právních předpisů či opatření, s důrazem na kvalitu rozhodovacího procesu, odůvodnění, diskuse apod. Tyto zvýšené procesní požadavky mohou zahrnovat kvalitu a záznam parlamentních debat, existenci a kvalitu empirických důkazů nebo dokonce (v rámci poloprocesního přezkumu soudních rozhodnutí) soudní reflexi judikatury ESLP.³⁶

V kontextu evropského ústavního soudnictví je jedním z nejnámějších příkladů poloprocesního přezkumu zřejmě nálezný Spolkového ústavního soudu *Hartz IV*.³⁷ V německé ústavněprávní doktríně je uznávána povinnost zákonodárce odůvodnit zákony, a to

³³ RAJ, Thulasi. COVID-19 and the Crisis in Indian Democracy. In: *Verfassungsblog* [online]. 26. 2. 2021 [cit. 2024-06-19]. Dostupné z: <https://verfassungsblog.de/covid-19-and-the-crisis-in-indian-democracy/>.

³⁴ Srov. např. POPELIER, Patricia, *The Role of Courts in Times of Crisis: A Matter of Trust, Legitimacy and Expertise*. Council of Europe, 2021; DALY, Paul. Judicial Review and the COVID-19 Pandemic. In: *Administrative Law Matters* [online]. 20. 12. 2021 [cit. 2024-06-19]. Dostupné z: <https://www.administrativelawmatters.com/blog/2021/12/20/judicial-review-and-the-covid-19-pandemic>.

³⁵ BAR-SIMAN-TOV, I. Semiprocedural Judicial Review. *Legisprudence*. 2012, Vol. 6, No. 3, s. 271.

³⁶ Srov. ARNARDÓTTIR, Oddný Mjöll. The “Procedural Turn” under the European Convention on Human Rights and Presumptions of Convention Compliance. *International Journal of Constitutional Law*. 2017, Vol. 15, No. 1, s. 9–35.

³⁷ BVerfGE 125, 175 (238).

zejména ty, které omezují základní práva. Ačkoli povinnost zachytit odůvodnění právního předpisu předem a ve formalizované podobě není obecně uznávána,³⁸ existuje povinnost mít takové důvody k dispozici a případně je předložit ústavnímu soudu v případě ústavního přezkumu. V nálezu *Hartz IV* německý Spolkový ústavní soud přezkoumával nově stanovené životní minimum z hlediska jeho souladu s lidskou důstojností. Spolkový ústavní soud sice sám nehodlal stanovit ústavně přijatelné životní minimum, ale podrobil zákonodárce poměrně přísnému testu procedurální racionality. Zkoumal přitom zejména: „1) zda zákonodárce zvážil a popsal cíl zajištění existence v lidské důstojnosti, který je v souladu s čl. 1 odst. 1 Základního zákona ve spojení s čl. 20 odst. 1 Základního zákona; 2) zda v mezích své volnosti zvolil zásadně vhodnou metodu výpočtu pro posouzení životního minima; 3) zda v podstatě úplně a správně zjistil potřebné skutečnosti a 4) zda se ve všech fázích výpočtu s hodnověrnými údaji (požadavek konzistence) držel v mezích toho, co je v rámci zvolené metody a jejich strukturálních zásad odůvodnitelné.“³⁹ Konstatoval, že zákonodárce je povinen zveřejnit proces, metody a fáze výpočtu použité v legislativním postupu. Pokud tak neučiní, vede nedostatek racionality a transparentnosti k vyslovení protiústavnosti.

Snad nejdůležitější inherentní výhodou poloprocesního soudního přezkumu je to, že poskytuje životaschopný model soudního přezkumu v podmínkách nejistoty. Přísný věcný přezkum vyžaduje, aby soud stanovil konkrétní a empiricky podložený práh pro napadené opatření, což v takových podmínkách jednoduše není proveditelné. Povaha poloprocesního přezkumu naproti tomu umožňuje soudům posoudit racionality vládní politiky, včetně kvality empirických důkazů, kvality procesu vedoucího k jejímu přijetí atd. Konkrétně také umožňuje soudům posoudit, jak obezřetný byl tvůrce politiky s ohledem na uplatnění zásady předběžné opatrnosti.

V tuzemské judikatuře byl poloprocesní přezkum použit Ústavním soudem v kontextu pandemie covidu-19. V nálezu sp. zn. Pl. ÚS 106/20 totiž Ústavní soud, zřejmě i s ohledem na nevýhody obou základních věcných alternativ (výše zmíněný přísný test proporcionality a deferenční přezkum), přistoupil k hodnocení kvality odůvodnění napadeného opatření, včetně kvality podkladů pro vydání tohoto opatření. V tomto nálezu Ústavní soud přezkoumával paušální zákaz veškerého maloobchodního prodeje a poskytování služeb v provozovnách, který byl doplněn velkým množstvím (dopředu nijak neodůvodněných) výjimek.

Ústavní soud v první řadě konstatoval, že „si plně uvědomuje, že vláda byla v souvislosti s pandemickou krizí postavena před problémy, jejichž řešení prostřednictvím právní regulace je z mnoha důvodů mimořádně obtížné. Orgánům veřejné moci – což zdaleka neplatí pouze o České republice – v první řadě chybějí zkušenosti s řešením krize obdobného rozsahu a navíc je epidemická situace velmi dynamická a ani mezi odborníky nepanuje úplná shoda na tom, jak ji hodnotit a potažmo co nejefektivněji regulovat.“⁴⁰ Zároveň však zdůraznil, že regulace práv a povinností jednotlivců (rozhodování o tom, které skupině obyvatel zůstanou práva zachována a která naopak ponese břemena spojená s jejich omezením) nesmí být pouze projevem politické vůle. Taková právní regulace – což platí zejména,

³⁸ Byť i takový názor část doktríny zastává, srov. MANN, Thomas. Kommentar zum Art. 80. In: *Grundgesetz: Kommentar*. 9. Auflage. München: C. H. Beck, 2021, odst. 31–32, s. 1477.

³⁹ BVerfGE 125, 175 (238).

⁴⁰ Nález sp. zn. Pl. ÚS 106/20 ze dne 9. 2. 2021 (N 25/104 SbNU 288; 123/2021 Sb.), odst. 68.

pokud jde o omezování práv základních – musí reflektovat i požadavek racionality, tj. musí být založena na rozumných, obecně akceptovatelných důvodech a tyto důvody musejí být rovněž navenek seznatelné (což ovšem vyplývá i z obecnější doktríny vztahující se k zákazu libovůle). Ústavní soud tak obdobně jako německý Spolkový ústavní soud spatřuje ústavněprávní podklad pro poloprocesní přezkum – zde specificky, pokud jde o přezkum důvodů, které vedly normotvůrce k omezení základních práv – v principu právního státu, respektive konkrétně zákazu libovůle.

Jasným indikátorem, že Ústavní soud použil určitou formu poloprocesního přezkumu, tj. že se soustředil na racionalitu procesu tvorby dotčeného opatření a expertních podkladů, jsou odst. 70 a 71 nálezu, v nichž Ústavní soud uvedl, že: „*Základním deficitem tohoto postupu je však okolnost, že z žádného relevantního zdroje není patrné, na základě čeho vláda dospěla právě k tomuto řešení. V tomto směru vláda nevyužila ani možnost tyto zdroje uvést alespoň ve vyjádření k nyní posuzovanému návrhu, byť Ústavní soud ji k vyjádření vyzval opakovaně. Za tyto konkrétní zdroje totiž Ústavní soud nemůže považovat tvrzení vlády (odkazující na zahraniční zdroje) o tom, že snížení mobility a setkávání lidí v provoznách má pro zastavení expanze nemoci zásadní význam. [...] Podobně odkazy vlády na výsledky výzkumů převzaté z USA (vyjádření ze dne 22. 12. 2020, s. 7–8) pouze dokládají jako nejrizikovější místa přenosu restaurace, fitness centra a kavárny, což se ovšem zjevně míjí s podstatou nyní posuzovaného krizového opatření. Zde učiněný poukaz na význam omezení sdružování a shromažďování osob je rovněž logický, nicméně opět z něj nelze dovodit vysvětlení, proč vláda přistoupila právě k této podobě zákazu prodeje a poskytování služeb.*“

Ústavní soud však reflektoval i určitá úskalí poloprocesního přezkumu. Je totiž klíčové, jak přísně je soudní přezkum nastaven, pokud jde o kvalitu procesu, podkladů či diskusí. Příliš vysoký standard by mohl být zcela nerealistický (byť svým způsobem edukativní). Ústavní soud však uvedl, že konkrétní nároky na racionalitu řešení či požadavky na úplnost a spolehlivost podkladů odůvodňujících přijetí určité právní regulace se ovšem mohou – ba musejí – odvíjet od konkrétní faktické situace, a odrážet tak realitu. Soud proto musí při přezkumu právního předpisu regulujícího práva a povinnosti osob reflektovat i to, jaké informace mohl a měl dotčený orgán veřejné moci mít k dispozici a v jaké faktické situaci se při formulaci konkrétního napadeného opatření nacházel: „*Je tak zjevné, že jiné (vyšší) nároky může Ústavní soud klást na racionalitu a podloženost zákona, jenž byl přijat v „klidných dobách“ po obsáhlých parlamentních debatách, byl doprovázen důvodovou zprávou a při jeho přijímání nebyl zákonodárce v časové tísní vyvolané vnějšími objektivními okolnostmi. Naopak při přezkumu právního předpisu, jenž by musel být z objektivních důvodů přijat takřkajíc „ze dne na den“ a který reaguje na komplikovanou faktickou situaci, jejíž vývoj je obtížné předvídat, je namístě určitá míra zdrženlivosti z hlediska jeho následného soudního přezkumu.*“⁴¹ Zároveň Ústavní soud odkázal na obdobný přístup rakouského ústavního soudu,⁴² podle něhož sice není možné po vládě požadovat, aby našla a perfektně odůvodnila (spíše hypotetické) „optimální řešení“ a optimální distribuci břemen spojených s omezením základních práv určitých skupin obyvatel, jestliže ani mezi odborníky neexistuje na hodnocení aktuální situace a prognózách jejího možného vývoje praktická shoda. Z ústavního hlediska však podle rakouského ústavního soudu

⁴¹ Ibidem.

⁴² Rozhodnutí Ústavního dvora Rakouské republiky sp. zn. V 436/2020 ze dne 10. 12. 2020.

není možné připustit ani druhý extrém. Lakonicky řečeno, ani praktická nejistota a nedostatek perfektních informací neznamenají, že vláda může učinit „cokoliv“ a spoléhat se přitom pouze na instinkt či politický kompromis. Rozhodnutí vlády se totiž musí opírat o odborná doporučení, vycházející z maximální míry dostupných znalostí o dané nemoci a jejím šíření.

Zároveň Ústavní soud ve shodě s většinou shora citované německé doktríny netrval na tom, aby důvody a podklady pro rozhodování normotvůrce byly dopředu a určitým formalizovaným způsobem zachyceny, např. formou jakési komplexní důvodové zprávy, nýbrž se spokojil s tím, aby je normotvůrce předložil dodatečně v rámci ústavního přezkumu.

b) Klimatické žaloby, nečinnost státu a význam vědeckého poznání

Další významnou oblastí, s níž v následující dekádě ústavní soudy ve světě (a pravděpodobně i Ústavní soud ČR) budou konfrontovány, je otázka ochrany klimatu. V jejím rámci pak typicky budou vyvstávat složité empirické podotázky týkající se kauzality⁴³ mezi (ne)činností státu a klimatickými změnami (či specificky globálním oteplováním). Ponechme nyní stranou, zda nečinnost státu (zejména nečinnost legislativní) je Ústavním soudem ČR vůbec pojednatelná.⁴⁴

Určitou ochutnávku toho, jak specifické a složité otázky mohou být soudy řešeny v rámci klimatických žalob, nabízí i již citované rozhodnutí Spolkového ústavního soudu. Poté, co Spolkový ústavní soud dovedl, že z čl. 20a Základního zákona plyne povinnost přijmout určitá opatření bojující proti změnám klimatu, zkoumal, zda napadená ustanovení zákona o ochraně klimatu tuto povinnost porušují (tj. zda činí příliš málo na to, aby udržela oteplování v akceptovatelné míře 2 či 1,5 °C). Dospěl přitom k závěru,⁴⁵ že v současné době není možné přímo posoudit ústavnost množství emisí uvedených v § 3 odst. 1 druhé větě a § 4 odst. 1 třetí větě zákona o ochraně klimatu (která stanovují cíle v oblasti snížení emisí), neboť by nejprve tyto emise, respektive snížení emisí, muselo být „převedeno“ na teplotní změny, které mají dosáhnout. Zároveň však do budoucna vymezil určitý empirický standard. Pokud totiž spolehlivé údaje naznačovaly, že by mohlo dojít k překročení „ústavně relevantního teplotního limitu“, musí zákonodárce tyto údaje vzít v úvahu. Zákonodárci sice je (bude) ponechána určitá míra diskrece, zároveň však Spolkový ústavní soud jasně indikoval, že tato diskrece bude mít své limity a že i empirická stránka věci podléhá ústavnímu přezkumu.

Není přitom bez zajímavosti, že Spolkový ústavní soud se ve svém rozhodnutí na mnoha místech opíral o data a studie Mezivládního panelu pro klimatickou změnu (IPCC)

⁴³ Hovořím nyní obecně o kauzalitě a ponechávám stranou doktrinální otázku (respektive otázku vhodného standardu), zda má být zkoumána kauzalita, či zda má naopak být použit standard atribuce (*attribution*; přiřítání), podle něhož by odpovědnost státu měla být stanovena nikoli na základě kauzality, ale na základě zásady přiřítání, což znamenalo, že odpovědnost nesou jednotlivé státy, *pro rata*, za svůj vlastní příspěvek ke změně klimatu. K tomu srov. rozsudek *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz a další proti Švýcarsku*, odst. 387, ale např. i přístup německého Spolkového ústavního soudu.

⁴⁴ Jak jsem psal výše, judikatura Ústavního soudu je v této věci zatím velmi zdrženlivá, dá se však očekávat, že v této otázce dojde k posunu – ať již pod tlakem Evropského soudu pro lidská práva či změnou přístupu Ústavního soudu samotného (v zásadě je klíčové přehodnocení obecného přístupu k legislativní nečinnosti i k otázce aktivní legitimize k podání ústavní stížnosti proti „jinému zásahu“ a k požadavku formální individualizace zásahu. V každém případě i za současné doktríny by bylo možné přezkumu dosáhnout např. tehdy, pokud by v rámci abstraktní kontroly norem byl přijat „klimatický zákon“ a jeho klíčová ustanovení by byla napadena jako protiústavní z toho důvodu, že nedostatečně naplňují pozitivní závazky státu. To byl ostatně kontext (byť cestou ústavní stížnosti), jakým se věc dostala k německému Spolkovému ústavnímu soudu, jehož rozhodnutí analyzuji níže.

⁴⁵ Srov. Rozhodnutí BVerfG ze dne 21. 3. 2021, 1 BvR 2656/18, 1 BvR 78/20, 1 BvR 96/20, 1 BvR 288/20, odst. 214 a násl.

a poměrně jasně dával najevo, že jeho závěry považuje za ona spolehlivá data, která je zákonodárce povinen vzít v úvahu. Zacházel přitom i do relativních podrobností, jako je např. „vnitrostátní rozpočet“ emisí CO₂, tj. emisního limitu, který podle údajů panelu nesmí Německo překročit (samozřejmě za předpokladu spolupráce ostatních států), aby s 67% pravděpodobností byl dodržen stanovený klimatický cíl.⁴⁶

Zároveň však Spolkový ústavní soud explicitně tematizoval empirickou nejistotu, ve které se státy nacházejí. Konstatoval, že sice v zásadě (podle dostupných vědeckých informací) lze konstatovat kauzalitu mezi celkovým množstvím antropogenních emisí nejnvýznamnějšího skleníkového plynu CO₂ a nárůstem globální teploty. Vzhledem ke složitosti klimatického systému však existuje řada nejistot spojená s tím, jak se projeví síla korelace mezi kumulativními emisemi a emisemi skleníkových plynů. Nejistoty spatřoval Spolkový ústavní soud – opět s ohledem na stávající vědecký konsensus – i v souvislosti s tím, jak klima (konkrétně) reaguje na emise skleníkových plynů.

Právě tato nejistota do jisté míry determinovala standard, jaký mohl Spolkový ústavní soud reálně přijmout. Podobně jako u citovaných covidových případů sice na jedné straně nechtěl a nemohl poskytnout zákonodárci naprostou volnost v tom, jak má naplňovat svou ústavní povinnost, na straně druhé však soudu chyběl dostatečně pevný empirický podklad pro přezkum a zrušení stanovených emisních cílů. Z toho plynoucím kompromisním standardem je tak relativně flexibilní přezkum toho, nakolik zákonodárce naplňuje svou povinnost reagovat na „spolehlivé údaje“, na jejichž základě se dosavadní řešení ukáží být nedostatečná.⁴⁷

Naznačený přístup Spolkového ústavního soudu je tak jakýmsi zrcadlovým odrazem poloprocesního přezkumu nastíněného v covidových věcech, který ovšem stojí na podobných základech. V pandemickém kontextu šlo o prokázání toho, že opatření jsou opřena o racionální důvody a (ovšem v kontextu empirické nejistoty) solidní empirický základ pro zásah do základních práv. V případě klimatických žalob jde naopak o plnění pozitivního závazku, a tudíž v podmínkách empirické nejistoty bude zkoumáno, zda má zákonodárce racionální důvody a solidní empirický základ pro nekonání.

Závěr

V předchozím textu jsem se snažil vypořádat s problémem, před kterým ústavní soudy (včetně Ústavního soudu ČR) stojí čím dál častěji – totiž že ústavní soudy bývají konfrontovány se složitými empirickými otázkami a nalezení odpovědi na ně je nezbytným předpokladem řádného ústavního přezkumu. Jakkoliv se jedná o problém obecný a čerpal jsem inspiraci i z praxe zahraničních ústavních soudů, jedním z hlavních cílů byla reflexe judikatury Ústavního soudu ČR a formulace určitých doporučení pro budoucí praxi Ústavního soudu.

⁴⁶ *Ibidem*, odst. 219.

⁴⁷ Srov. rozsudek *ESLP Verein KlimaSeniorinnen Schweiz a další proti Švýcarsku* (zejm. odst. 558–572). Jeho samotný výsledek není v tomto ohledu příliš zajímavý, neboť konstatování porušení práva podle čl. 8 Úmluvy není založeno na nějaké sofistikované doktríně vztahu mezi stavem vědeckého poznání a povinnostmi státu. Reaguje na spíše na zjevné porušení vlastních cílů státem (Švýcarskem), respektive na zanedbání předvídatelného aktualizování klimatických cílů. Obecná východiska Evropského soudu pro lidská práva se však s přístupem Spolkového ústavního soudu v podstatných rysech shodují.

Soustředil jsem se přitom zejména na procesní situace, v nichž řízení před Ústavním soudem nepředchází řízení před obecnými soudy, jež by skutkové (empirické) aspekty věci již řešily. Nejvýznamnějším kontextem, v němž se Ústavní soud může v první linii s empirickými otázkami potýkat je nepochybně přezkum normativních aktů. Při jejich přezkumu empirické otázky vyvstávají např. při aplikaci testu proporcionality, jehož korektní provedení musí stát na solidním empirickém základu. Formulace takového empirického základu – jak ukazují i příklady z judikatury – přitom zdaleka nemusí být triviální.

Jak ale ukazuje poslední vývoj, empirické otázky mohou hrát rozhodující roli i v kontextech jiných. Příležitým příkladem je například kontext klimatických žalob, v němž ústavní soudy i Evropský soud pro lidská práva stále intenzivněji zkoumají, zda (legislativní i administrativní) opatření státu dostatečně naplňují lidskoprávní pozitivní závazky ve světle dostupných empirických dat, respektive vědeckého poznání.

Řešení naznačených problémů je třeba hledat v několika rovinách. Na základní úrovni považuji za vhodné, aby ústavní soudy (respektive specificky Ústavní soud ČR) k empirickým otázkám přistupovaly disciplinovaně a ustáleně. K tomu ovšem mohou využívat procesní prostředky, které jim jsou k dispozici (provádění důkazů, výsledky znaleců a dalších expertů, efektivní ústní jednání). Nejde ale o prosté využívání těchto prostředků, nýbrž i o jejich efektivní využívání. Cílem by mělo být jak vyhledání relevantních zdrojů, tak efektivní komunikace o nich (zde je zřejmě nezastupitelná role expertů a ústních jednání). V ideálním případě by se do této komunikace měli zapojit účastníci řízení (a možná i *amici curiae*).

Efektivní přenos odpovědi na empirické otázky mezi zdroji a soudem však přesto nepochybně zůstane velmi obtížným úkolem. To souvisí jednak s nejistotou vědeckého poznání obecně⁴⁸ i ve specifických situacích,⁴⁹ jednak se schopností soudců vést s experty efektivní komunikaci – zejména komunikaci, ve které nebudou soudci pouze pasivními posluchači, nýbrž komunikaci dokážou směřovat a efektivně ji využít. To samozřejmě předpokládá, že soudci budou mít určité znalosti a dovednosti v oblasti teorie vědy, metodologie, statistiky apod. Pokroku v této oblasti lze těžko dosáhnout jinak než vzděláním a s ohledem na to, že statistika či metodologie vědy nepatří v současné době do standardního právnického kurikula, lze se spoléhat pouze na dobrovolné vzdělávání soudců. To, že soudy reálně nikdy nemohou dosáhnout herkulovského ideálu, však přirozeně není důvodem, aby se nesnažily proces hledání odpovědi na empirické otázky co nejvíce zkvalitnit.

---

⁴⁸ Srov. např. i shora citovanou literaturu argumentující, že s ohledem na metodologické postupy i specifické publikační tlaky (např. tlak na novost; s tím související obtížná publikovatelnost replikačních studií; tlak na publikaci pozitivních korelací spíše než studií vyvracejících určitý vztah) je i řada „korektně dosažených“ publikovaných vědeckých výsledků přinejmenším sporná. (Srov. např. shora citovaný článek IOANNIDIS, John P. A. *Correction: Why most published research findings are false*, který vyvolal řadu reakcí). Některé z těchto reakcí tvrdí, že jeho autor problém zveličuje, v zásadě ale existuje konsensus, že se jedná o vážný problém. Zájemcům o jednoduché popularizační shrnutí lze ale bezesporu doporučit i video „Is Most Published Research Wrong?“ na popularizačně-vědeckém youtubovém kanálu Veritasium). Soudci by tak neměli ani slepě následovat vědecké studie – právě efektivní komunikace o nich s přízvanými experty může riziko omylu snížit.

⁴⁹ Asi nejvýznamnějším příkladem v kontextu pandemie COVID-19 je selhání WHO (o jejíž výstupy se jinak vlády i soudy logicky opíraly) při vysvětlování mechanismu přenosu viru. Navzdory řadě indicií i vědeckých studií WHO až nepochopitelně trvalo na tom, že virus není (významně) přenášen vzduchem, nýbrž se šíří kapénkami a dotykem. To ovšem mělo obrovské důsledky pro povahu přijímaných opatření. Srov. mj. LEWIS, Dyani. *Why the WHO took two years to say COVID is airborne*. *Nature*. 6. 4. 2022 [cit. 2024-06-19]. Dostupné z: <https://www.nature.com/articles/d41586-022-00925-7>.

Několik příkladů z judikatury Ústavního soudu podle mého názoru ukázalo, že i na této základní úrovni je stále co zlepšovat. Odpovědi Ústavního soudu či jeho jednotlivých soudců na netriviální empirické otázky byly nezřídka založeny na osobních zkušenostech soudců či jejich (zpravidla výrazně zjednodušených) představách o stavu světa a vědeckého poznání.⁵⁰ Tyto představy ovšem někdy mohou být pravdivé, rozhodně se však nebude jednat o pravidlo.

Ani vhodné nastavení přístupu k základním otázkám však neřeší všechny problémy. Ty mohou vyvstat například v souvislosti s hledáním odpovědí na skutečně složité empirické otázky, respektive ve stavu empirické nejistoty. Jakkoliv je určitá míra nejistoty přítomna vždy, v některých situacích je tak výrazná, že tento aspekt věci vystupuje do popředí. V článku zmiňuji kontexty pandemie covidu-19 a klimatických žalob. V těchto situacích pak vzniká specifická otázka, jak přísný (respektive jak konstruovaný) má být přístup ústavních soudů a jak se má empirická nejistota odrazit v konstrukci odpovídající doktríny. Zmiňované naznačují, že vhodnou reakcí je určitá forma poloprocesního přezkumu – a já plně souhlasím. V jeho rámci soud zkoumá, jak stát či jeho určitý orgán pracuje s fakty a vědeckým poznáním. Jeho úsudek pak soud v zásadě nenahrazuje svým vlastním, ale zároveň dohlíží na to, aby uvážení státu nepřekročilo míru, která je s ohledem na empirickou nejistotou nutná.

Tento článek si v žádném případě nekladl za cíl naznačené problémy zcela vyřešit. Jde ostatně o problém, jemuž v tuzemské literatuře nebyla věnována velká pozornost. Proto jsem se snažil spíše o konceptualizaci tématu, jeho základní strukturování a naznačení základních problémů a potenciálu pro další bádání. Budu velmi rád, pokud další autoři budou sdílet mé přesvědčení, že se jedná o problém, kterým má smysl se zabývat, a téma posunou dále.

---

⁵⁰ Kromě rozebíraného případu zákazu kouření srov. např. i citovanou představu Ústavního soudu (nález sp. zn. Pl. ÚS 14/14) o vztahu mezi fragmentací politické reprezentace v Evropském parlamentu na národní úrovni a fragmentací samotného Evropského parlamentu.

Ústavní demokracie potřebuje demokratický mýtus

Hubert Otevřel* – Jan Hořeňovský**

Abstrakt: Tento článek představuje multidisciplinární studii v oboru ústavní teorie o provázanosti národní identity, sdílených mýtů a liberální ústavní demokracie. Vycházíme zde z politicko-filozofického pohledu, že demokracie je inherentně forma vlády se sebedestruktivními tendencemi a že pro institucionální pojistky samotné je velmi těžké se těmto tendencím bránit. Předkládáme ovšem, že tuto roli by mohla sehrát často opomíjená demokratická kultura, na které jsou nakonec všechny demokratické instituce a praxe postaveny. Jako klíčovou součást demokratické kultury identifikujeme podobu národní identity a národních mýtů, a to za předpokladu, že slouží obrazu a praxi demokracie. Tyto závěry posléze propojujeme s úlohou ústavy ve společnosti a s jejími aktéry, především s rolí prezidenta republiky. Na příkladu Tomáše Garrigua Masaryka ukazujeme, jak by praxe kultivace demokratických mýtů mohla vypadat. Naším základním argumentem je, že bez demokratické národní identity, která přímo vyplývá ze sdílených demokratických mýtů, nemůže demokracie dlouhodobě fungovat.

Klíčová slova: ústavní demokracie, demokratický mýtus, národní identita, TGM, prezident republiky

Úvod

Tento článek představuje multidisciplinární studii v oboru ústavní teorie týkající se provázanosti národní identity, sdílených mýtů a ústavní liberální demokracie. Vycházíme zde z politicko-filozofického pohledu, že demokracie je inherentně forma vlády se sebedestruktivními tendencemi a že pro institucionální pojistky samotné je velmi těžké se těmto tendencím bránit. Domníváme se však, že by zde měla pomoci demokratická kultura, na které jsou nakonec všechny demokratické instituce a praxe postaveny. Jako klíčovou součást demokratické kultury identifikujeme podobu *národní identity a národních mýtů*, a to za předpokladu, že slouží obrazu a praxi demokracie. Národní identita i národní mýty jsou přitom provázány s ústavou a ústavním právem v několika ohledech. Za prvé je nutné zmínit preambule Listiny a Ústavy, kde jsou například zmíněny *všechny dobré tradice dávné státnosti zemí Koruny české i státnosti československé*. Za druhé lze propojení spatřovat v některých pravomocích prezidenta republiky, například ve vztahu k udílení řádů a vyznamenání. V neposlední řadě lze národní mýty nalézt také v argumentaci Ústavního soudu (a ústavněprávní argumentaci obecně).

Ústavní teorii v tomto článku spolu s Kyselou pojímáme jako vědu zabývající se normativním designem určitého politického uspořádání a zároveň jako obor, který propojuje podoby a praxe ústav s úvahami o tom, jaký je člověk.¹ Analýza toho, co je člověk vlastně

* BA (Hons.) Hubert Otevřel, výzkumník, nezisková organizace Institute H21. E-mail: hubert.otevrel@ih21.org.

** JUDr. Jan Hořeňovský, vedoucí právního týmu, nezisková organizace Institute H21, katedra politikologie a sociologie Právnické fakulty Univerzity Karlovy. E-mail: jan.horenovsky1412@gmail.com. Autoři přispěli k textu rovnocenně. Oba se mohou uvádět jako první autoři textu (shared first authorship). Za připomínky chceme poděkovat Adamu Růžičkovi, Ivanu Jarabinskému, Vladu Štramovi, Jakubu Dienstbierovi, Pavlu Dufkovi a Andree Prinžové.

¹ KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou*. Praha: Leges, 2014, s. 27. Z cizojazyčné literatury např. LOUGHLIN, M. *Constituent Power Subverted: From English Constitutional Argument to British Constitutional Practice*. In: LOUGH-

zač, nemusí končit u zvažování, je-li spíše dobrý, nebo zlý, ale může jít také do hlubších psychologických a sociálních aspektů. A právě v těchto hlubších psychologických a sociálních aspektech se nachází problematika mýtu a z ní vyvěrající identity, která se v posledních letech dočkala obrody, neboť v současnosti jde o velmi živě se vyvíjející obor. V konceptualizaci mýtu jakožto významného fenoménu moderních společností, na kterou tento článek navazuje, čerpáme především z nedávných příspěvků Gerarda Boucharda.² Nejde přitom o dílo v českém prostředí neznámé, neboť na něm významně staví Radek Chlup, když představuje ucelenou analýzu české národní identity právě skrze koncept národního mýtu.³ Dokonce i propojení s demokratickým uspořádáním není téma nedotčené, neboť Buben a Kouba v regionální komparaci poukazují na spojitost konkrétních národních mýtů Česka a demokratické kvality.⁴ V současnosti přitom považujeme rozdíly v národních mýtech a národní identitě za jeden z nejdůležitějších důvodů, proč se například česká a slovenská politika tak zásadně liší, a to nejen ve vztahu k Rusku.

Přínos našeho článku spatřujeme ve skutečnosti, že tyto právní vědou aktuálně spíše nereflektované poznatky a úvahy přenášíme do této vědecké oblasti, a tím umožňujeme jejich další rozvoj (či samozřejmě také potenciální kritiku). Ačkoliv je naše práce původní syntézou moderních poznatků o demokracii, ústavách, mýtech a identitě, v historii středo-evropské ústavní teorie bychom našli směry, které jsou našemu pohledu a přístupu blízké, především non-pozitivistické práce Carla Schmitta, Hermana Hellera, Ericha Kaufmanna či Rudolfa Smenda.

1. Demokracie, sebedestruktivní tendence a demokratická kultura

O vyhlídkách americké demokracie napsal John Adams v roce 1814 následující: „*Pamatujte, demokracie nikdy netrvá dlouho. Brzy se vyčerpá a zahubí. Ještě nikdy neexistovala demokracie, která by nespáchala sebevraždu.*“⁵ Adams byl ve formulaci těchto slov veden historickými příklady, kdy se demokratické uspořádání zhroutilo nikoli z důvodu vnějšího tlaku, například kvůli barbarské invazi, nýbrž vnitřním rozpadem.⁶ Vnitřní zhroucení demokratických režimů přitom nebylo typické pouze pro antické či renesanční demokracie, nýbrž také pro několik demokratických režimů 20. století.⁷ Důležité je, že rozpad v těchto případech nastává nikoliv působením externího vlivu, ale naopak následkem něčeho, co je demokracii vlastní: čili jde o sebedestrukcii.

Tezi o sebedestruktivní tendenci liberálních demokratických uspořádání filosoficky rozvíjel na přelomu tisíciletí Kolakowski, který v návaznosti na Poppera přišel s pojmem tzv. sebe-travičství (*self-poisoning*) otevřených společností.⁸ Sebetravičství znamená, že samotná otevřenost, tak klíčová pro demokracie, může vést k sebedestrukcii konzistentním

---

LIN, W. – WALKER, N. (eds). *The Paradox of Constitutionalism: Constituent Power and Constitutional Form*. Oxford: OUP, 2007, s. 4.

² BOUCHARD, G. *Social myths and collective imaginaries*. Toronto: University of Toronto Press, 2017.

³ CHLUP, R. *Competing Myths of Czech Identity*. *New Perspectives*. 2020, Vol. 28, No. 2, s. 179–209.

⁴ BUBEN, R. – KOUBA, K. *How Czech Democracy Defies the Illiberal Trend*. *Current History*. 2023, Vol. 122, No. 842, s. 108–114.

⁵ ADAMS, J. *From John Adams to John Taylor, 17 December 1814* [Dopis]. In: *Founders Online, National Archives* [online]. [cit. 2024-06-09]. Dostupné z: <https://founders.archives.gov/documents/Adams/99-02-02-6371>.

⁶ Viz např. CARTLEDGE, P. *Democracy: A Life*. Oxford: OUP, 2018, s. 219–229.

⁷ Např. pád Výmarské republiky či nástup komunismu v roce 1948 v Československu.

⁸ KOLAKOWSKI, L. *Modernity on Endless Trial*. Chicago: The University of Chicago Press, 1991, kap. 14.

uplatněním liberálních principů.⁹ Určitou sebedestruktivní vlastnost otevřených společností reflektoval například také F. A. Hayek, který si všiml, že lidská morálka, jež se vyvíjela v malých a navzájem soupeřících skupinách, není příliš kompatibilní s otevřenou společností.¹⁰ Skutečnost, že je demokracie sebedestruktivním způsobem vlády, lze sledovat také v současnosti, kdy mnoho autorů poukazuje na setrvávající krizi této formy vlády.¹¹ V kontextu současného diskurzu o krizi demokracie může přitom být Kolakowského diagnóza viděna jako klíč k pochopení příčin tohoto jevu.¹²

Nejde přitom o pohled pouze zahraničních autorů, neboť o sebedestruktivní tendenci liberální demokracie píše v českém kontextu například Kysela. Konkrétně argumentuje: „*Pokud se dnes konce režimů spojují s variantami (náhlého) kolapsu a (postupné) eroze, jeví se mi – ve shodě s jinými – pravděpodobnější eroze: nikoliv vojenský puč, nýbrž proces obdobný pověstnému pomalému vaření žaby, jež je na jeho konci efektivně uvařená, aniž by přesně rozpoznala, kdy k tomu došlo. [...] Přitom kolaps i eroze vedou shodně ke změně podstaty výchozího stavu, tedy k opuštění liberální demokracie. [...] Mou pracovní hypotézou je, že by se to mohlo stát – jistě nejen a pouze – kvůli něčemu na způsob sebe-destrukce, a to v důsledku nezvládnutí některých svých rysů a tendencí, jež jsou sice legitimní, pochopitelné, ba dokonce i liberální demokracii definující, pokud ovšem nepotlačí rysy ostatní.*“¹³

Do této diskuze v posledních letech významně přispěl Sumption, který v návaznosti na úvodní citát této kapitoly argumentuje, že Adams měl pravdu v tendenci demokratických forem vlády k sebedestrukcí, avšak oponuje, že úspěšné demokratické projekty posledních 200 let se této tendenci efektivně bránily pomocí *demokratické kultury*, která je chránila a která je v dnešní době v úpadku.¹⁴ Sumption do demokratické kultury v britském kontextu zařazuje například širokou podporu politických práv a kulturu tolerance politického disentu.¹⁵ Tímto se však výčet obsahu demokratické kultury nevyčerpává. Náš článek na Sumptionovu tezi navazuje, pojem *demokratické kultury* však rozšiřuje a zahrnuje do něj vedle výše zmíněných – již v teorii relativně dobře probádaných konceptů – podobu a proces tvorby a udržování *národní identity a národních mýtů*, a to za předpokladu, že jsou demokratické, tzn. slouží vzniku a udržení demokratické formy vlády a pomáhají hladkému fungování demokratických ústavních institucí (proto mluvíme o tzv. demokratickém mýtu – *a contrario* k mýtu autoritářskému). Zároveň však upozorňujeme, že demokratickou kulturou nemyslíme *politickou kulturu*, což je v politologii mnohem exaktněji definovaný termín. Avšak nevyklučujeme, že se naše pojetí demokratické kultury může v ledasčem s politickou kulturou překrývat a že určitá podoba politické kultury může být podmnožinou kultury demokratické.

⁹ Podobně také DENEEN, P. *Proč selhal liberalismus*. Praha: Academia, 2019.

¹⁰ Tato myšlenka F. A. Hayeka je rozebírána v kontextu moderních psychologických a evolučních poznatků v GAUS, G. *The Open Society and Its Complexities*. Oxford: OUP, 2021, kapitola *Prolegomenon: Hayek's Three Unsettling Theses*.

¹¹ Viz například HOFMANNOVÁ, H. *Útěk před demokracií*. Praha: Auditorium, 2020; LEVITSKY, S. – ZIBLATT, D. *How Democracies Die*. New York: Crown, 2018; PRZEWORSKI, A. *Crises of Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019, s. 81–142; LOUGHLIN, M. The Contemporary Crises of Constitutional Democracy. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2019, Vol. 39, No. 2; CORRADETTI, C. Liberal Constitutional Democracies in Times of Crisis. *Jus Cogens*. 2022, Vol. 4, s. 1–10.

¹² KRASŤEV, I. The Age of Populism: Reflections on the Self-enmity of Democracy. *European View*. 2011, Vol. 10, No. 1, s. 11–16.

¹³ KYSELA, J. Důvody a podmínky přežití liberální demokracie. *Ratio Publica*. 2022, Vol. 2, No. 2, s. 8–9.

¹⁴ SUMPTION, J. *On Democracy* [přednáška]. The Sheldonian Theatre, Oxford: Roger Scruton Memorial Lectures, 27. října 2021.

¹⁵ *Ibidem*.

V následujících částech se pokoušíme ukázat, proč má smysl tyto opomíjené koncepty navrátit do světa politiky, ústavní teorie a ústavního práva. Přestože je totiž demokracie formou vlády se sebedestruktivními tendencemi, stále se v dlouhodobém horizontu jedná o nejlepší model správy věcí veřejných, a to, mimo jiné, nikoli z důvodu, že vždy dokáže do vedoucích pozic zvolit nejlepší lidi, ale právě díky skutečnosti, že ty špatné a nevyhovující dokáže odvolat.¹⁶ Jde však také o to, aby demokracie přežila i v obdobích, kdy se jí zrovna objektivně nedaří a kdy si lidé nezvolili dobré vládcce. A právě v době, kdy se demokracii objektivně nedaří, například z důvodu ekonomických potíží, je bytelná a dobře postavená demokratická kultura, která podporuje sdílenou identitu a vzájemnou loajalitu, pro zachování demokracie zásadní.

2. Překryv národní identity s demokratickou kulturou

Výše zmíněné poznatky o důležitosti demokratické kultury v demokracii nejlépe rozpracovává literatura zabývající se pojmem národní identity. Národní identitu v tomto kontextu definujeme jako pocit sdílené minulosti, společenské sounáležitosti a hrdosti na prvky, které jsou s národním charakterem asociované.¹⁷ Demokratická národní identita je posléze ta podmnožina národní identity, jejíž praktiky, heuristiky, motivace, hodnoty a přesvědčení pozitivně ovlivňují podobu a praxi demokracie a hladké fungování ústavních institucí.

Naší hypotézou je, že měnící se podoba a obsah národních identit je v současnosti důležitým hybatelem úpadku demokratické kultury v západním světě. Uznáváme přitom, že existují také důležitá přesvědčení a praktiky přesahující hranice národních států, či naopak ty příliš lokální na to, aby je mohla kategorie národní identity zahrnout. Příkladem takových kulturních vlivů může být změna ve společenské struktuře zapříčiněná nábožensky sankcionovanými pravidly pro rodinnou strukturu,¹⁸ ekonomickými,¹⁹ geografickými nebo zemědělskými faktory.²⁰ Jakkoliv jsou tyto vlivy pro zodpovězení otázky, jak a proč demokracie vznikla, významné, jejich trvanlivost a velmi pomalé změny je činí problematickými k vysvětlení současné krize demokracie, charakterizované velkou variabilitou, kterou nacházíme napříč národními státy.²¹

Domníváme se, že je to právě národní identita, jejíž institucionalizovaná kultivace skrze vzdělávací systém,²² kulturní instituce, občanskou společnost a ústavní aktéry, spolu se všudypřítomným připomínáním skrze symboly a rituály,²³ může mít výrazný vliv na

¹⁶ POPPER, K. R. *Otevřená společnost a její nepřítel*. Praha: OIKOYMENH, 2015, s. 128.

¹⁷ MAZARR, M. J. *The Societal Foundations of National Competitiveness*. Santa Monica, Calif: Rand Corporation, 2022, s. 95.

¹⁸ HENRICH, J. *The WEIRDest people in the world*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2020, s. 407–415.

¹⁹ INGLEHART, R. F. *Cultural evolution: People's motivations are changing, and reshaping the world*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, kap. 7.

²⁰ ALBERTO, A. – GIULIANO, P. – NUNN, N. On the Origins of Gender Roles: Women and the Plough. *Quarterly Journal of Economics*. 2013, Vol. 128, No. 2, s. 469–530.

²¹ WALDNER, D. – LUST, E. Unwelcome Change: Coming to Terms with Democratic Backsliding. *Annual Review of Political Science*. 2018, Vol. 21, No. 1, s. 93–113.

²² DARDEN, K. – MYLONAS, H. Threats to Territorial Integrity, National Mass Schooling, and Linguistic Commonality. *Comparative Political Studies*. 2016, Vol. 49, No. 11, s. 1446–1479 [cit. 2024-06-09]. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0010414015606735>.

²³ BENNETT, W. L. Myth, Ritual, and Political Control. *Journal of Communication*. 1980, roč. 30, č. 4, s. 166–179; LANGMAN, L. The Social Psychology of Nationalism: To Die for the Sake of Strangers. In: *The SAGE Handbook of Nations and Nationalism*. SAGE Publications, 2006, kap. 7.

kvalitu ústavní demokracie. O identitě daného národa jako o významné proměnné, jejíž intenzita a konkrétní obsah dokáže významně ovlivnit povahu a stabilitu demokracie v dané společnosti, vypovídá také rozrůstající se literatura. Greenfeld a Chirot identifikují kolektivistickou formu národních identit, které vnímají národní kolektiv jako něco hodnotnějšího než součet jeho individuálních členů, jako neslučitelnou s liberální demokracií.²⁴ Tudor a Slater kontrastují demokratizační efekt inkluzivních identit oproti exkluzivním identitám, vymezujícím se proti etnickým či náboženským protějškům.²⁵ Luca Manucci pak ukazuje, že způsob, jakým evropské státy začlenily paměť fašismu do svých národních identit, výrazně ovlivňuje jejich současnou náchyllost k populismu.²⁶ Aram Hur na asijských společnostech dokumentuje vliv národních narativů na pocit občanské povinnosti.²⁷ V neposlední řadě o důležitosti národní identity v současnosti začínají mluvit i historicky velmi silní proponenti liberalismu, jako například Francis Fukuyama.²⁸

Pocit národní identity může přispět k demokratizaci prostřednictvím zvýšení politického angažmá,²⁹ ovlivnění politických preferencí,³⁰ dodržování právních (ústavních) a sociálních norem³¹ či prohloubení neosobní důvěry v členy společnosti.³² Tyto atributy jsou klíčové, neboť spolu s Hazonem pozorujeme, že mnoho problémů dnešní demokratické politiky vychází právě ze zmenšujícího se vlivu sdílené identity, která by udržovala pocit vzájemné loajality mezi soupeřícími politickými subjekty.³³

Oslabování demokratické kultury se až do nedávna nebralo jako věrohodné vysvětlení demokratické recese, protože nebyla vyjasněna její kultivace a zejména degradace (obráceně na věc nahlíželi někteří středoevropští autoři z 30. let 20. století³⁴). Méně prozkoumaným aspektem národní identity totiž zůstávají mechanismy, kterými se její obsah ustavuje a mění. Kulturní vysvětlení demokratického sklouzávání byly také kritizovány za neschopnost obsáhnout jednou teorií historické příčiny demokratizace a zároveň objasnit důvody pro úpadek demokratické kvality.³⁵ Adekvátní teorie k vysvětlení načasování demokratického sklouzávání proto musí spojit persistenci kulturních projevů napříč časem s konceptualizací jejich změn.

²⁴ GREENFELD, L. – CHIROT, D. Nationalism and Aggression. *Theory and Society*. 1994, Vol. 23, No. 1, s. 79–130 [cit. 2024-06-09]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/657813>.

²⁵ TUDOR, M. – SLATER, D. Nationalism, Authoritarianism, and Democracy: Historical Lessons from South and Southeast Asia. *Perspectives on Politics*. 2021, Vol. 19, No. 3, s. 706–722.

²⁶ MANUCCI, L. *Populism and Collective Memory: Comparing Fascist Legacies in Western Europe*. Routledge, 2020, s. 170–173.

²⁷ HUR, A. *Narratives of Civic Duty: How National Stories Shape Civic Duty in Asia*. Cornell University Press, 2022.

²⁸ FUKUYAMA, F. A Country of Their Own. In: *Foreign Affairs* [online]. 1. 4. 2022 [cit. 2024-06-09]. Dostupné z: <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-04-01/francis-fukuyama-liberalism-country>; FUKUYAMA, F. *Liberalism and Its Discontents*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2022.

²⁹ HUDDY, L. – KHATIB, N. American Patriotism, National Identity, and Political Involvement. *American Journal of Political Science*. 2007, Vol. 51, No. 1, s. 63–77.

³⁰ KALIN, M. – SAMBANIS, N. How to Think About Social Identity. *Annual Review of Political Science*. 2018, Vol. 21, s. 239–257.

³¹ MAZARR, M. J. *The Societal Foundations of National Competitiveness*. Santa Monica, Calif: Rand Corporation, 2022, s. 102.

³² *Ibidem*.

³³ HAZONY, Y. *Conservatism: A Rediscovery*. Regnery Gateway, 2022, kap. 3.

³⁴ Viz JASPERS, K. *Duchovní situace doby*. Praha: Academia, 2008 (originál 1931); HUIZINGA, J. *Ve stínech zítřka*. Praha: Paseka, 2000 (originál 1935); KAPRAS, J. *Český fašismus a nacismus*. Leopold Mazáč, 1936.

³⁵ WALDNER, D. – LUST, E. Unwelcome Change: Coming to Terms with Democratic Backsliding. *Annual Review of Political Science*. 2018, Vol. 21, No. 1, s. 93–113.

K překlenutí protikladného vztahu mezi stabilitou národní identity a její současné schopnosti být spouštěčem společenských změn přitom může přispět právě model *národní identity* odvozený z konceptu *národních mýtů*, tedy *emotivních narativů o historické události, které vyjadřují určitý ethos* (hodnoty, přesvědčení či aspirace). Analýza demokratických společností skrze optiku národních mýtů je dosud velmi vzácný přístup,³⁶ nabízí však způsob, jak vysvětlit persistenci kulturních specifík, jako je míra důvěry v ústavní systém či politické aktivity, spolu s jejich (mnohdy náhlými) změnami.

3. Struktura národní identity a její propojení s mýtem

Výše zmíněné efekty národních identit, jako jsou neosobní důvěra, politická aktivita či tabuizace autoritářských tendencí, v konečném důsledku pramení z národních mýtů. Národní mýty tvoří klíčovou součást národní identity a určují značné množství jejích specifík a projevů.³⁷ Jsou to právě mýty, skrze které se národní identita výsledně projevuje navenek, a tím pádem ovlivňuje praxi ústavního a politického uspořádání.

Gérard Bouchard, na jehož konceptualizaci mýtu stavíme, jako zdroj mýtu identifikuje proces o pěti krocích.³⁸ Prvním krokem je konstrukce subjektu, tedy ustanovení hranic komunity, které se mýtus týká. Základem mýtu je pak mytická kotva – historická událost, jež je národní komunitou vnímána jako klíčová, ať už negativním, či pozitivním způsobem. S událostmi, které fungují jako historická kotva, jsou ve společenském podvědomí spojeny silné a stabilní emoce, na kterých závisí další krok: vznik ethosu. Ethosem se rozumí „*soubor aspirací, přesvědčení, zásad, hodnot, ideálů, morálních norem, vizí světa a postojů nebo hlubokých predispozic*“,³⁹ které z emotivně vnímaného aspektu národní paměti pro jednotlivce vyplývají. Dalším krokem je pro Boucharda sakralizace, tedy kognitivní změna, kdy obsah mýtu, jeho emoce a ethos začnou být brány jako dané, unikající tak vědomému, racionálnímu nahlížení. Je to právě sakralizace, kterou se mýtus stává jakýmsi percepčním filtrem, skrze který nahlížíme na realitu. Finálním krokem vzniku mýtu je jeho narace, tedy pravidelné připomínání skrze ústavní ceremonie, politické projevy či školní osnovy.⁴⁰

Výše popsaná pětice kroků ukazuje zdroje a proces vzniku národního mýtu. Bouchardovu genealogii mýtu se v následující části pokusíme doplnit funkční strukturou kompletního mýtu, který prošel všemi kroky. U takového mýtu nacházíme tři aspekty, kterými ovlivňuje fungování demokracií: jeho *narativní bázi, mentální rámeček a odvozené chování*.

3.1 Narativní báze

Jak píše Alasdair MacIntyre, „*člověk je ve svém jednání a praxi, stejně jako ve svých fikcích, v podstatě příběhy-vyprávěcím zvířetem*.“⁴¹ Podle MacIntyry hrají příběhy, které o sobě

³⁶ Výjimky, kdy jsou liberální demokracie zkoumány skrze koncept mýtu, představují WUNENBURGER, J. *Mythologies of Politics, History and Current Events. Philosophy and Public Issues (New Series)*. 2018, Vol. 8, No. 3, s. 59–77; STOICA, M. S. *Political Myths of the Populist Discourse. Journal for the Study of Religions and Ideologies*. 2017, Vol. 16, No. 46, s. 63–76.

³⁷ BOUCHARD, G. *Social myths and collective imaginaries*. Toronto: University of Toronto Press, 2017, s. 36.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, s. 53.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ MACINTYRE, A. C. *After virtue*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 2007, s. 216.

a svém okolí vyprávíme, klíčovou roli v zodpovězení otázky, kdo jsme a co máme dělat. James P. Wertsch jeho zaměření na narativ přebírá a ukazuje, že podobně jako narativy definují individuální identitu, představují zásadní roli také při tvorbě a udržování příběhů konstituujících národní identitu.⁴²

Tento příběhový element národní identity nazveme *narativní bázi*. Narativní báze mýtu je nejviditelnější aspekt, který má však pouze nepřímý vliv na jeho výsledné společenské působení. Jedná se o intersubjektivní soubor příběhů a vzpomínek sdílených napříč společnostmi, charakteristický svým emotivním přijetím.⁴³ Typickými prvky, které narativní bázi tvoří, jsou traumata jako války, atentáty či nástupy represivních režimů. Méně častou alternativou k národním traumatům mohou být i pozitivní momenty obsažené v kolektivní paměti, jako úspěšné revoluce, národní výhry či založení státu. Funkce narativní báze je pro výsledné ovlivnění demokracie nepřímá, jedná se o jakési velmi stabilní základy, na kterých jsou stavěny prvky mýtu s vlastností ovlivňovat chování a smýšlení.

Emoční vtisk mytického narativu je podpořen častým výskytem archetypálních prvků. Komparace národních mýtů vyjevuje překvapivě podobné „stavební bloky“, ze kterých tyto narativy vznikají.⁴⁴ Mezi tyto archetypální prvky tvořící národní mýty můžeme zařadit motiv oběti (pohodlí, rodiny či života), zradu, hrdiny či ztraceného zlatého věku, který si žádá obnovení.⁴⁵ Zakomponování archetypálních narativních prvků do národního mýtu vede k pevnému emotivnímu vtisku do psychiky, jenž poskytuje narativu z nich vytvořenému silnou rezonanci mezi recipienty.

3.2 Mentální rámec

Mentálním rámcem myslíme ty aspekty mýtu, skrze které jedinec vnímá, hodnotí a vztahuje se ke světu. Jedná se o interpretační klíč, skrze který jedinec filtruje přicházející vjemy, uděluje jim význam a tvoří si mentální model reality.⁴⁶ Mentální rámec mýtu vzniká tehdy, je-li narativní bázi přidělen ethos, tedy přesah do přítomnosti. Ethos mýtu představuje jeho ponaučení spočívající v nabádání ke konkrétním hodnotám, přesvědčením, utopiím či politickým systémům. Ethos stejného narativního obsahu se může napříč historií měnit, jako například u mýtu husitů během posledních dvou staletí, kdy vesměs stejný příběh o husitské revoluci sloužil k ospravedlnění idejí o nutnosti konfrontace výjimečného českého národa s jeho sousedy, české kulturní příslušnosti k západní Evropě, ale i legitimizaci třídního boje.⁴⁷ Dalším příkladem ethosu z českého prostředí může být mnichovská zrada, nabádající k odklonu od Západu,⁴⁸ sebeurčující ethos mýtu o Rakousku–Uhersku jako o žaláři národů, obsahující imperativ separatismu, či Masarykova liberálně-demokratická vize českého národního údělu.

⁴² WERTSCH, J. V. *How Nations Remember: A Narrative Approach*. New York: Oxford University Press, 2021, s. 8–11.

⁴³ BOUCHARD, G. *Social myths and collective imaginaries*. Toronto: University of Toronto Press, 2017, s. 25.

⁴⁴ MORDEN, M. Anatomy of the national myth: archetypes and narrative in the study of nationalism. *Nations and Nationalism*. 2016, Vol. 22, No. 3, s. 447–464.

⁴⁵ STOICA, M. S. Political Myths of the Populist Discourse. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*. 2017, Vol. 16, No. 46, s. 63–76.

⁴⁶ COTICCHIA, F. – CATANZARO A. The fog of words: Assessing the problematic relationship between strategic narratives, (master) frames and ideology. *Media, War & Conflict*. 2022, Vol. 15, No. 4, s. 427–449 [cit. 2024-06-09]. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1750635220965622>.

⁴⁷ CHLUP, R. Competing myths of Czech identity. *New Perspectives*. 2020, Vol. 28, No. 2, s. 179–209.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 188–189.

Ethos generovaný příběhy s konkrétními a jasně časově zasazenými aktéry však není jediný způsob, jakým mytický příběh přesahuje do současnosti. Patrně nejsilnější efekt, kterým může mýtus kvalitu demokracie ovlivňovat, je jeho schopnost učinit část hodnot, přístupů a kategorizací světa i společnosti transparentní, tedy nevědomou a automatickou.⁴⁹ Tuto vlastnost mýtu popisuje například Bennett, když píše o mýtech jako o „čočkách v brýlích v tom smyslu, že nejsou tím, co lidé vidí, když se dívají na svět, ale tím, čím se dívají“.⁵⁰

Mentální rámec mýtu tak nejenže nabádá ke konkrétním hodnotám a ideám derivovaným z narativní báze, ale také skrze svou funkci epistemického filtru třídícího vnímání světa určuje, jakých faktů a příběhů si všímáme a zda je pokládáme za věrohodné.⁵¹ Těto funkce mentální rámce dosahují skrze konstrukci tzv. schematických narativů, tedy „schematických forem odvozených z nespočetných vyprávění, s nimiž se [lidé] setkávají od raného dětství“.⁵² Jedná se o jednoduché schematické narativy postrádající konkrétní aktéry či čas, skrze které jednotlivci projektují význam na zkušenosti a přidělují jim relevanci.

Vliv mentálního rámce se tak rozšiřuje z pouhého hodnotového či ideového ponaučení na nevědomý obsah, skrz který filtrujeme, kategorizujeme a hodnotíme vjemy bez vědomého zásahu. Tyto aspekty lze ilustrovat na příkladu „mnichovské zrady“. Narativní báze ve formě emočně vypjatého vyprávění o zradě západních mocností a odevzdání Československa Hitlerovi nese mentální rámec obsahující jasný ethos, apelující na nedůvěru k dosavadním spojencům. Hlubší schematický obsah v mnichovském mýtu se pak dotýká české tendence spojovat kategorie Západu a Východu s kontrastujícími morálními a emočními hodnotami.⁵³ Tato tendence, zjevná již v Masarykově rétorice, skrze kterou československá společnost interpretovala minulé i současné události, mohla mít výrazný vliv na konkrétní východiska z Mnichovské smlouvy derivovaná.

Klíčovou vlastností mentálního rámce je jeho transparentnost – tedy schopnost uniknout racionální úvaze a působit mimo vědomý vhled či veřejnou deliberaci. O ztransparentnění narativní báze do pozice mentálního rámce poskytuje cenné postřehy Bouchard.⁵⁴ Transparentnost části mytických obsahů a výslednou schopnost mýtu přetrvat napříč časem Bouchard označuje jako jejich „posvátnou“ kvalitu. Posvátnosti mýtus nabývá tím, že zpráva, kterou přenáší, je internalizována do té míry, že je brána jako daná, transcendující tak úroveň pochybování či vědomé úvahy vůbec. Mýtus se tak zposvátněním dostává mimo centrum pozornosti, navzdory své všudypřítomnosti v dané společnosti. Spolu s prvkem posvátna také přichází tabuizace s mýtem nevyhnutelně spojená a dochází k vyjmutí obsahu mýtu z legitimní společenské debaty, přičemž při kritice se dostává emotivní konfliktní reakce. Jak ilustruje Bouchard: „*Má americký občan opravdu na výběr v otázce občanských svobod, práva na soukromý majetek či demokracie? Patří ideál genderové rovnosti na Západě do volného trhu idejí, řízeného rozumem?*“⁵⁵

⁴⁹ WERTSCH, J. V. *How Nations Remember: A Narrative Approach*. New York: Oxford University Press, 2021, s. 102–109.

⁵⁰ BENNETT, W. L. Myth, Ritual, and Political Control. *Journal of Communication*. 1980, Vol. 30, No. 4, s. 187.

⁵¹ ENTMAN, R. M. Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*. 1993, Vol. 43, No. 4, s. 51–58 [cit. 2024-06-09]. Dostupné z: <https://api.istex.fr/ark:/67375/WNG-RSLD0CCW-V/fulltext.pdf>.

⁵² WERTSCH, J. V. *How Nations Remember: A Narrative Approach*. New York: Oxford University Press, 2021, s. 83.

⁵³ GELLNER, E. The Price of Velvet: Thomas Masaryk and Václav Havel. *Czech Sociological Review*. 1995, Vol. 3, No. 1, s. 45–57 [cit. 2024-06-09]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/41133076>.

⁵⁴ BOUCHARD, G. *Social myths and collective imaginaries*. Toronto: University of Toronto Press, 2017, s. 23–34.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 57.

Mentální rámec, ke kterému nabádá narativní báze, tedy obsahuje vědomou a nevědomou část. Vědomou část představují artikulovatelné ideály, přesvědčení a tužby, které jsou výsledkem ethosu spojeného s narativní bází. Nevědomou částí je schopnost mentálního rámce strukturovat vnímanou realitu způsoby, které konkrétní narativy a vjemy odpovídající této struktuře posilují a ostatní oslabují. Z kognitivního pohledu jde o schopnost mýtu převést „špatně definované problémy“ velkého, příliš komplexního světa do „dobře definovaných problémů“ světa malého.⁵⁶ Mýtus, chovající se jako mentální rámec, toto činí, čímž vylučuje z možností jednání mnoho irelevantních variant. Podíváme-li se například na otázku současné války na Ukrajině, lze si představit nespočet potenciálních interpretací a nespočet faktů, nad kterými by mohlo být třeba společensky přemýšlet. Pokud se však na tuto skutečnost podíváme skrze národní mýtus, který pracuje se sovětskou okupací roku 1968 či s Mnichovem 1938, ze špatně definovaného problému se stává dobře definovaný problém a my najednou velmi jednoduše víme, co máme dělat a nad čím ani nemusíme přemýšlet.

3.3 Projevy mýtu

Mentální rámce mýtů přímo skrze svoji roli prioritizačních filtrů ovlivňují konkrétní chování. Je to právě tento aspekt mýtu, který je středobodem většiny současných studií zkoumajících vztah mezi národní identitou a demokracií. Ačkoliv může mýtus motivovat nespočet typů chování s pozitivním vlivem na demokracii, můžeme je obecně rozdělit do několika kategorií. Nejprůmějším způsobem je převést samotný pojem demokracie na mytický koncept, který by se těšil silné emoční rezonanci a posvátnosti. Tento jev je nejpatrnější v zemích jako USA, avšak projevuje se ve velké míře na celém Západě. Kromě tabuizace explicitní kritiky demokracie svědčí o potenci demokratického mýtu i fakt, že téměř všechny autoritářské režimy včetně Číny, Ruska či Severní Koreje vynakládají značné úsilí na označení sebe sama jako „demokratických“ režimů ve snaze těžit z legitimacy, kterou demokratický mýtus poskytuje.⁵⁷ Tento fakt zároveň vyjevuje, že pojem „demokracie“ byl a je dostatečně fluidní k tomu, aby povoloval využití demokratického mýtu režimům, u kterých je toto označení velmi sporné.⁵⁸

Autoritářské využití mýtu demokracie ukazuje na další způsob, jakým může demokracie a mýtus interagovat – tím je tzv. mytické připojování.⁵⁹ Tím se myslí napojení vznikajícího mýtu na již existující mytický obsah či jeho symboly, kdy na nový mýtus přechází část posvátnosti a emotivity mýtu existujícího. Tuto mechaniku můžeme v demokratickém kontextu sledovat například v Masarykově snaze legitimizovat demokracii skrze propojení široce přijímaných mytických prvků české národní jedinečnosti s údajným národním liberálně demokratickým posláním.⁶⁰

Národní mýty mohou mít také nepřímý vliv na stabilitu demokracie. Mýtus nepřímo posiluje demokracii tehdy, kdy s ní není nikterak explicitně propojen, avšak kultivuje chování, přesvědčení či názory klíčové pro její stabilitu.⁶¹ Příkladem může být variace

⁵⁶ RIEDL, A. – VERVAEKE, J. *Rationality and Relevance Realization*. OSF Preprints, 2022, s. 16.

⁵⁷ CRICK, B. *In Defence of Politics*. Chicago: University of Chicago Press, 1962, s. 51–68.

⁵⁸ REYKOWSKI, J. *Disenchantment with Democracy: A Psychological Perspective*. New York: Oxford University Press, 2020.

⁵⁹ BOUCHARD, G. *Social Myths and Collective Imaginaries*. Toronto: University of Toronto Press, 2017, s. 99–100.

⁶⁰ CHLUP, R. *Competing myths of Czech identity*. *New Perspectives*. 2020, Vol. 28, No. 2, s. 190.

⁶¹ HUR, A. *Narratives of Civic Duty: How National Stories Shape Civic Duty in Asia*. Cornell University Press, 2022.

mýtů obsahující individualistický ethos a svobodu: například variace mýtu o americké výjimečnosti, který umožňuje snazší společenskou organizaci založenou na neosobních vztazích, namísto hierarchických alternativ uspořádání společnosti.⁶² Mytická identifikace se symbolickým Západem a jeho hodnotami je historicky další příklad pozitivního vztahu mýtu a demokracie.⁶³

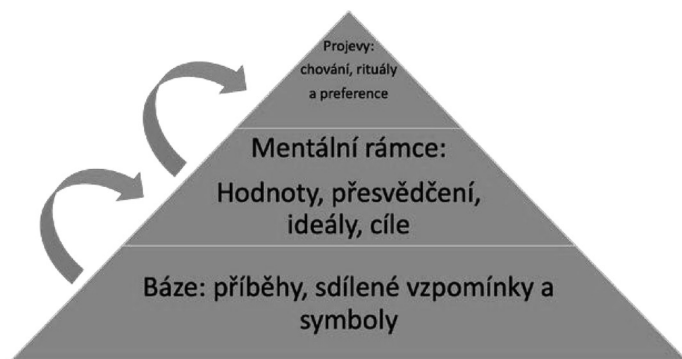

Schéma: Struktura národní identity

4. Odlišení mýtu od ideologie a historie

Mohlo by být namítnuto, že výše popsany koncept národního mýtu je pouze jiné označení pro prvky ideologie či že jde o pouhou neobjektivní historii. Takové tvrzení by však bylo příliš zjednodušující. Ačkoliv jsou národní mýty, ideologie a historie jako disciplína blízcí sousedi, neodlišovat je by bylo chybné. Klíčový rozdíl odlišující ideologii a politický mýtus spočívá v úrovni, na které je recipientem přijata. Strukturu ideologie tvoří soustava koherentních propozičních tvrzení spočívajících na hrstce předpokladů, ze kterých plynou programová východiska pro dosažení požadovaného budoucího stavu.⁶⁴ Přijetí ideologie se tak děje na úrovni vědomého, racionálního uvažování. Mýtus racionalitu postrádá – recipienty je přijímán na hlubší, emocionální rovině, kterou mýtu poskytuje jeho narativní struktura. Úspěšný mýtus je tak na rozdíl od ideologie charakterizován jeho absencí v racionálních úvahách.⁶⁵ Mýty jakožto významné, identitu konstituující příběhy jsou schopny „vpašovat“ svůj hodnotový obsah způsobem, který může zcela uniknout vědomé úvaze. Jak ukazuje Botticci, u ideologie si lze představit její akceptaci na čistě racionální, emoci prosté úrovni, což u politického mýtu možné není.⁶⁶

Národní mýtus by také neměl být pojímán pouze jako nekvalitní historie. Jako historii můžeme označit systematické zkoumání minulosti dle standardů historické disciplíny, zatímco mýtus vytváří mentální rámec založený především na emocionálním vztahu

⁶² HENRICH, J. *The WEIRDest people in the world*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2020, s. 407–415.

⁶³ GELLNER, E. *The Price of Velvet: Thomas Masaryk and Václav Havel*. *Czech Sociological Review*. 1995, Vol. 3, No. 1, s. 45–57 [cit. 2024-06-09]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/41133076>.

⁶⁴ MCGUIRE, M. Ideology and Myth as Structurally Different Bases for Political Argumentation. *Argumentation and Advocacy*. 1987, Vol. 24, No. 1, s. 16–26. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/00028533.1987.11951353>.

⁶⁵ BOUCHARD, G. *Social myths and collective imaginaries*. Toronto: University of Toronto Press, 2017, s. 34–36.

⁶⁶ BOTTICCI, C. *A Philosophy of Political Myth*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 196.

k minulosti/historii.⁶⁷ Aspirací historie jako disciplíny je tolerance, ne-li pobídka k akceptaci nejednoznačnosti a komplexity minulých událostí, a odpor k používání minulosti pro posuzování současnosti či k postulaci společenských cílů. Národní mýtus stejné cíle nemá. Jeho klíčovou vlastností je hybridita, tedy zaměření mýtu na příslib a utváření reality, nikoli její pouhou reflexi.⁶⁸ Mýtus by tak neměl být hodnocen podle své pravdivosti, nýbrž podle efektivity svého působení.⁶⁹ Národní mýtus slouží k tomu, abychom si skrze vztahování se k minulosti ujasnili své místo v současnosti a postulovali vize do budoucnosti. Minulost, která je pro tyto účely mýtu užitečná, je jednoznačná, bez komplexity, se kterou pracují historikové. Jedná se o představu minulosti, ve které figuruje oddělitelné dobro a zlo a jejíž děj eventuálně dospěje do (většinou) triumfálního závěru. Je to právě mýtus, který vnukává váhu výrokům, jako že „oblouk morálního universa je dlouhý, ale stáčí se ke spravedlnosti“.⁷⁰

5. Liberální demokracie a mýtus

Obsah národních mýtů má vliv jak na výslednou legitimitu a úspěch liberální demokracie, tak na psychologické zázemí, které demokracii zaštiťuje. Navzdory těmto efektům však může být vznesena pochybnost, jestli je kultivace částečně iracionálního sociálního mechanismu, jakým je mýtus, nezbytným a bezpečným zázemím, na kterém mají ústavní liberální demokracie spočívat. Tato pochybnost souvisí s častější konceptualizací demokracie jako racionálního systému, založeného na logické úvaze, deliberaci a pluralitě.⁷¹ Mýtus je pak v kontrastu charakterizován jako útočiště autoritářských a populistických politiků. Toto pojetí vnímá mytické prvky posvátna, iracionality a emotivity jako zdroje netolerance, konfrontace, silné vlády či konspiračních teorií.⁷² Na jedné straně máme racionalitu, na druhé emotivitu.

My se však domníváme, že větší nebezpečí než mytická rétorika představuje pro ústavní liberální demokracii snaha tyto dva koncepty zcela oddělit a učinit tak z demokracie čistě racionální pojem, postrádající jakékoli iracionální aspekty. Zdánlivá spřízněnost mýtu a ne-liberalismu totiž není dána spojitostí mýtu s nedemokratickým způsobem uvažování, ale osvícenskou snahou liberální části společnosti „neklesat“ do iracionálních končin lidské psychiky, ze které mýtus částečně pochází. Tím však takové pojetí demokracie ignoruje klíčové psychologické potřeby, které jednotlivci v politice hledají a které mentální rámec národního mýtu poskytuje: potřebu identifikovat se s širší skupinou, potřebu předvídatelnosti, kontroly, smysluplnosti či pocitu úcty a hrdosti.⁷³

⁶⁷ WERTSCH, J. V. *How Nations Remember: A Narrative Approach*. New York: Oxford University Press, 2021, s. 90–97.

⁶⁸ BOUCHARD, G. *Social myths and collective imaginaries*. Toronto: University of Toronto Press, 2017, s. 24–25.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 24.

⁷⁰ OBAMA, B. *Acceptance speech*, 2017 [online] [cit. 2024-06-09]. Dostupné z: <https://www.jfklibrary.org/node/4486>.

⁷¹ CHAMBERS, S. Deliberative Democratic Theory. *Annual Review of Political Science*. 2003, Vol. 6, s. 307–326. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.6.121901.085538>.

⁷² Takto o mýtu psal například CASSIRER, E. *The myth of the state*. New Haven: Yale University Press, 1946, s. 287–288; nověji např. STOICA, M. S. Political Myths of the Populist Discourse. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*. 2017, Vol. 16, No. 46, s. 63–76; PYTLAS, B. Radical-right narratives in Slovakia and Hungary: historical legacies, mythic overlaying and contemporary politics. *Patterns of Prejudice*. 2013, Vol. 47, No. 2, s. 162–183 [cit. 2024-06-09]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0031322X.2013.786199>.

⁷³ BAR-TAL, D. – MAGAL, T. Socio-Psychological Analysis of the Deterioration of Democracy and the Rise of Authoritarianism: The Role of Needs, Values, and Context. In: FORGAS, J. P. – CRANO, W. D. – FIEDLER, K. (ed.). *The psychology of populism*. New York: Routledge, 2021, s. 47–49.

Přítomnost mýtu podepírající liberální demokracie také může být důležitou pojistkou proti psychologickým aspektům, které Janusz Reykowski identifikuje jako příčinu demokratické recese. Reykowski identifikuje dvě lidské potřeby, jejichž nenaplnění vede k „rozčarování z demokracie“: epistemickou a existenční jistotu.⁷⁴ Existenční jistota je stav, kdy je jedincovo živobytí vnímáno jako stabilní a bezpečně izolované před náhlými změnami, které by jeho způsob života ohrozily jak materiálně, tak symbolicky, například skrze zpochybnění sociálního statusu kvůli generačním, demografickým či ekonomickým změnám. Epistemické jistoty je dosaženo, jeví-li se jedinci svět jako uspořádaný, smysluplný a kontrolovatelný. Z Reykowského psychologické analýzy úpadku demokracií vyplývá, že klíčovým determinantem toho, zda budou demokracie schopny odolat svým neliberálním alternativám, je jejich epistemická základna.

Pro stabilitu a legitimitu jakékoliv formy vlády je tedy její schopnost zajišťovat existenční a epistemickou jistotu klíčová. Ohrožení existenčních jistot v dlouhodobém hledisku vede k odcizení společnosti od politické aktivity, či přímo motivuje k protisystémovému jednání ve snaze přivést na svět alternativní uspořádání společnosti, které by materiální a symbolické jistoty jedincova živobytí zajistilo. Podobně epistemická jistota vede ke snaze zamezit pocíťování reality jako chaotické a nekontrolované jejím uspořádáním, skupinovou identifikací a postulací nových celospolečenských cílů pro zlepšení současné situace. Je to právě epistemické pole, které liberální demokracie vyklidily v druhé polovině 20. století svým konceptuálním „zeštíhlením“. Dřívější obsah zprostředkovávající napříč mnoha liberálními demokraciemi epistemickou jistotu skrze pocit sounáležitosti, sdíleného zájmu a společného vyprávění o své minulosti, jež v sobě obsahovalo odvozené hodnoty a pocit sdílené budoucnosti, se vytratil spolu s vyprázdňením konceptu demokracie.⁷⁵

Faktory jako poválečná hrůza z vyhroceného nacionalismu⁷⁶ či neoliberální revoluce druhé poloviny 20. století podle Freda Dallmayra vytvořily minimalistickou koncepci demokracie, pro kterou demokracie není nic než soubor praktik, institucí a racionálních rozhodnutí, ve kterých se osamocený jedinec seberealizuje. Pociť uspořádanosti, smyslu a kontroly, které národní příběhy některých liberálních demokracií historicky obsahovaly, začal mizet a byl nahrazen pouze příslibem existenčních jistot. Jinými slovy, demokracie ztratily své mýty a mezi liberálními demokraciemi a populistickým výbuchem zbyl pouze příslib materiálního blahobytu.

Mýty však nemusí být doménou pouze silných vůdců a národoveckých hnutí. Schopnost mýtů legitimizovat společenské instituce,⁷⁷ utvářet komunitu⁷⁸ a formovat hodnoty, na základě kterých společnost reaguje na okolní podněty, je neméně klíčová pro chod liberálních demokracií. Na výše uvedenou epistemickou potřebu po kontrole a uspořádání reality může odpovědět také demokratický mýtus, zaštiťující liberální instituce a hodnoty v dobách krize, kdy se jejich funkčnost a kýženost může zdát mnohým pochybnou.

⁷⁴ REYKOWSKI, J. *Disenchantment with Democracy: A Psychological Perspective*. New York: Oxford University Press, 2020, s. 171–172. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190078584.001.0001>.

⁷⁵ BARBER, B. R. *Strong democracy*. Berkeley: University of California Press, 1984, s. 24–25, 65; CALHOUN, C. J. – GAONKAR, D. P. – TAYLOR, Ch. *Degenerations of democracy*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2022.

⁷⁶ BOUCHARD, G. Social Myths and Collective Imaginaries: Some Afterthoughts. *Philosophy and Public Issues*, 2018, Vol. 8, No. 3, s. 7.

⁷⁷ FLOOD, C. *Political myth*. New York: Routledge, 2002, s. 6–7; PYTLAS, B. Radical-right narratives in Slovakia and Hungary: historical legacies, mythic overlaying and contemporary politics. *Patterns of Prejudice*. 2013, Vol. 47, No. 2, s. 162–183.

⁷⁸ DOTY, W. G. *Mythography*. Tuscaloosa: University of Alabama Press, 2000, s. 136.

Podoba národní mytologie proto není ani zdaleka pouze teoretická disputace, nýbrž také něco, co má zcela praktické dopady, například v době zásadních společenských změn. Toto výstižně ilustruje Salter: „*Když stojíme před tak zásadním rozhodnutím, v němž jde o budoucnost demokracie, lze očekávat, že se do hry zapojí řada kognitivních i extra kognitivních, racionálních, neracionálních i iracionálních přesvědčení. Každá přiměřeně realistická forma ústavní teorie musí tyto faktory uznat a zohlednit. To zase vyžaduje, abychom vážně vzali v úvahu povahu a rétorický dopad specifických politických mýtů na praxi demokratického rozhodování.*“⁷⁹

Sdílený mýtus a z něj vyplývající sdílená identita jsou proto důležité pro udržení jakékoliv formy vlády, která má ambici přetrvat dlouhý časový úsek. Obojí totiž vytváří pocit, že v tom jsme všichni společně, který je nezbytný pro udržení legitimacy veřejné moci.⁸⁰ Přičemž, jak argumentuje Sumption: „*Legitimita je v lidských záležitostech zásadní, avšak neuchopitelný pojem. [...] Je to kolektivní instinkt, podle něhož jsme navzájem zavázáni přijmout autoritu našich institucí, i když se nám nelíbí, co dělají. To závisí na nevysloveném pocitu, že jsme v tom všichni společně. Je to důsledek společných historických vazeb, jazyka, místa a kultury, zkrátka kolektivní identity.*“⁸¹ Sdílená identita je z tohoto důvodu klíčová jak pro zachování legitimacy veřejné moci, tak pro existenci samotné politické komunity jako takové.⁸²

Někdo by mohl argumentovat, že před sebedestruktivními tendencemi mají demokracie chránit především institucionální pojistky jako silná dělba moci,⁸³ nikoli iracionální koncepty jako mýtus. Domníváme se, že tento pohled tuto problematiku pojímá příliš úzce. Toto paradigma je udržitelné (a to navíc pouze do omezené míry, tzn. do situace, kdy ještě nedošlo k úplnému rozvratu demokratické kultury), vnímáme-li konstitucionalismus pouze negativně, tzn. že úkolem ústavy je pouze vytvářet zábrany pro stát a chránit svobodu jednotlivce.⁸⁴ Pokud však od ústavního uspořádání požadujeme v duchu pozitivního konstitucionalismu také schopnost aktivně spravovat věci veřejné a zlepšovat život občanům (a tím snižovat existenční nejistotu),⁸⁵ vyjeví se úskalí tohoto přístupu v celé své šíři. Příliš silná dělba moci a podobné institucionální pojistky totiž často vedou k paralýze, což nahrává populistům a odpůrcům demokracie s mnohdy pravdivým argumentem o neakceschopnosti demokratického uspořádání.

Role sdílené demokratické identity proto spatřujeme také ve skutečnosti, že je-li dostatečně silná, není potřeba tolik formálních ochranných pojistek, což může ústavnímu uspořádání uvolnit ruce k větší akceschopnosti, aniž by to však zároveň ohrozilo demokratický systém jako takový. Tímto se však samozřejmě nechce říct, že tyto formální a institucionální pojistky nejsou vůbec potřeba. Za příklad ústavního systému, který na základě vyvažování kulturních a právně-formálních prvků dlouhou dobu funguje, lze zmínit ústavní systém Velké Británie. Zde jsou formální ochranné pojistky o mnoho slabší než v jiných systémech. Například zde platí suverenita parlamentu a neexistuje ústavní soud-

⁷⁹ SALTER, M. *Carl Schmitt: Law as Politics, Ideology and Strategic Myth*. Routledge-Cavendish, 2012, s. 206–207.

⁸⁰ SUMPTION, J. *Trials of the State*. London: Profile Books, 2020, s. 24.

⁸¹ *Ibidem*, s. 24.

⁸² Spíše poznámka na okraj: existence, či neexistence sdílené politické komunity může být relevantní pro důležité ústavně-právní otázky typu odpovědnosti současné generace vůči generacím budoucím.

⁸³ K dělbě moci obecně viz např. KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou*. Praha: Leges, 2014, s. 281–320.

⁸⁴ BARBER, N. W. *The Principles of Constitutionalism*. Oxford: Oxford University Press, 2018, s. 2–6.

⁸⁵ *Ibidem*, s. 6–9.

nictví v našem slova smyslu.⁸⁶ A přesto zde nedošlo k pádu demokracie či výraznějšímu úpadku liberálních svobod, neboť zde existuje silná demokratická kultura, projevující se například respektem k ústavním zvyklostem. Vzhledem k existenci suverenity parlamentu a absenci ústavního soudu je tak britský ústavní systém na jedné straně akceschopnější, na straně druhé o něm – právě díky existenci britské demokratické kultury – nelze říct, že by byl náchylnější ke zneužívání moci či k autoritářským tendencím.

Existence sdílené demokratické mytologie může v kontextu rizika paralýzy přímo pomoci i jinou cestou, neboť: „*Politické mýty hrají roli rétorické inspirace způsobem, který do značné míry obchází jakoukoli vnímanou potřebu poskytnout výslovné zdůvodnění prostřednictvím čistě intelektuální debaty [...]. Mýty obcházejí známou tendenci k ‚paralýze skrze analýzu‘.*“⁸⁷ Co je součástí národní mytologie a tím pádem také národní identity určuje, které otázky jsou společností rámcově považovány za relevantní, které otázky je nutno hluboce diskutovat, a naopak na čem panuje shoda i bez nutnosti časově náročné deliberace. Nejde přitom v žádném případě o řešení jakkoli autoritativní či mocenské, kdy by někdo z pozice síly určoval, co takovým bude. Naopak, jde o nevědomý proces určování společenské relevance skrze základní psychologické filtry. Z tohoto důvodu tento mechanismus nijak nenarušuje formální demokratické procesy například ve vztahu k deliberaci a ani nepotlačuje možnost existence skupin, které by měly opačný názor. V tomto článku se navíc zaměřujeme na identitu a mytologii, které jsou demokratické, tzn. že tyto procesy by demokracii a lidským právům měly sloužit a mnohost ve společnosti podporovat.

Nutno podotknout, že ve vztahu k demokracii může být národní identita dvousečnou zbraní: instituce, důvěra a normy, které posiluje, mohou patřit liberálním demokraciím, ale i neliberálním, autokratickým státům, jako je Ruská federace. Jestli se obsah národní identity projeví jako vzpruha demokracie či totality určuje konkrétní obsah národní identity, který je definován skrze artikulaci národních mýtů – sdílených příběhů obsahujících ideály, normy a přesvědčení, jakými si národní společnosti popisují svou minulost a místo ve světě a směřování národního kolektivu. Avšak i z tohoto důvodu je nezbytné ty správné mýty artikulovat a udržovat. Proti mýtu lze ve společnosti postavit opět jen mýtus a lidská společnost v absenci mýtů existovat nemůže – pokusit se je zcela vymínit proto není v kategorii možného.⁸⁸ Některé mýty jsou přitom velmi dobré v budování vlastní narace, jiné jsou naopak vynikající ve své schopnosti „zabíjení“ jiných mýtů. Do druhé kategorie lze zařadit jak osvícenství, tak racionalismus. Na první pohled paradoxní skutečnost, že i osvícenství podléhá mytizaci, dobře vystihl Kubik: „*Klasickým místem anti-mytického myšlení v dějinách Západu je osvícenský kult rozumu a empirického pozorování, ale jak ukazují Horkheimer a Adorno ve své knize Dialektika osvícenství, osvícenství má tendenci upadnout do pasti vlastní sebemytologizace. Sdílím jejich přesvědčení i přesvědčení Leszka Kołakowského, že lidské společnosti se nemohou vyhnout mýtu a mytologickému myšlení, ale stejně tak je mi zřejmé, že některé způsoby myšlení a diskurzu jsou mytologií nasyceny více než jiné.*“⁸⁹

⁸⁶ Viz např. PÍŠA, R. Suverenity Parlamentu stále živá? *Právník*. 2014, roč. 153, Vol. 11, s. 988–1006. Z britské literatury viz např. CARROLL, A. *Constitutional and administrative law*. Harlow: Pearson Education Limited, 2017, s. 500.

⁸⁷ SALTER, M. *Carl Schmitt: Law as Politics, Ideology and Strategic Myth*. Routledge-Cavendish, 2012, s. 130.

⁸⁸ ŠTRAMA, V. Czech Question as an Answer? The Problem of Unpredictability of National Myths. *International Journal for History, Culture and Modernity*. 2023, s. 3, 5.

⁸⁹ KUBIK, J. Rightward Populist Rebellion in East Central Europe: Anxieties, Proselytization, and the Rebirth of Mythical Thinking. *News of the Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies*. 2021, Vol. 61, No. 1, s. 3.

Jak jsme v této části ilustrovali, přehlíženým kritériem úspěšnosti ústavní liberální demokracie v určité zemi je národní identita a národní mýtus jakožto narativ, jímž se tato identita přenáší.⁹⁰ Způsob, jakým je národní mýtus konstruovaný, a to, jaký obsah přenáší, může být pro demokracii jak klíčovým přínosem, tak nezdolatelnou překážkou. Jako ilustrace této dvojí role mýtu může sloužit snaha TGM z pozice prezidenta podpořit novou československou demokracii demokratickou interpretací české identity a jejích příběhů. Obráceným příkladem může být zase snaha poskytnout autoritářskou interpretaci ruských národních mýtů ze strany Vladimira Putina.⁹¹

6. Kultivace demokratického mýtu, národní identita a ústavní právo

Důležitou úlohu v budování a udržování demokratické národní identity skrze národní mýty mohou v prvé řadě sehrávat samotné ústavy, jejichž společenská úloha ani zdaleka nekončí u formálního konstituování institucí a definování práv a povinností. Ústavy totiž plní i roli imaginativní, symbolickou a spojovací. Aneb, jak píše Scheppele: „*Imaginativní funkci ústav jako symbolických forem kolektivně smysluplného života lze postavit do kontrastu s jejich politickou institucionalizací a právním zakotvením.*“⁹² Rolí dobré ústavy proto musí být také tvorba a udržování sdílených rámců, například demokratických mýtů, které ovlivňují sociální realitu. Po vychýlení od čistě procesualistického náhledu na funkci ústavy je přitom voláno také v české ústavní teorii, a to například s argumentací, že i cíl, nejen proces, je důležitý a že pro kultivaci občanské deliberativní platformy je sdílený *demos* nezbytný.⁹³

V ústavním právu nemůže jít pouze o důraz na strukturu institucí, neboť takový diskurz neumí vytvářet příběh a poskytovat lidem pocit smyslu (tzn. tlumit epistemickou nejistotu). Je proto třeba se také v našem ústavním diskurzu více věnovat hlubším otázkám a základním příběhům, na kterých naše demokratická společnost a imaginace stojí. Podobně jako se například Balkin věnuje americkému příběhu: „*Zajímají mě příběhy, které si Američané navzájem vyprávějí o tom, co jejich ústava znamená, a jak je používají k ospravedlnění svých činů, a to jak před sebou samými, tak před ostatními [...]. Naše víra v ústavu závisí na příběhu, který si vyprávíme o naší zemi, o našem ústavním projektu a o našem místě v nich.*“⁹⁴

Také my bychom argumentovali, že příběh, který si vyprávíme o naší zemi, národě, ústavním projektu a o našem místě v nich, je zcela esenciální součástí ústavní teorie a ústavního práva a že jde v současnosti o něco, na co je v hektičnosti každodenního politického a ústavního života až příliš snadno zapomínáno. Narace je totiž zcela klíčová pro

⁹⁰ BOUCHARD, G. *Social myths and collective imaginaries*. Toronto: University of Toronto Press, 2017, s. 36.

⁹¹ Viz BRUDNY, Y. M. Myths and national identity choices in post-communist Russia. In: BOUCHARD, G. (ed.). *National Myths: Constructed Pasts, Contested Presents*. Routledge, 2013, kap. 8; PETERSSON, B. Putin and the Russian Mythscape: Dilemmas of Charismatic Legitimacy. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*. 2017, Vol. 25, No. 3 [cit. 2024-06-09]. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/2043/23425>; LANGDON, K. C. – TISMĂNEANU, V. *Putin's totalitarian democracy*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2020, s. 4.

⁹² SCHEPELE, K. L. The Social Lives of Constitutions. In: *Sociological Constitutionalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, s. 35. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781316403808>.

⁹³ RESCHOVÁ, J. Ústavní liberalismus optikou tří desetiletí. In: KUDRNA, J. *Ústava v kontextu společenských změn (k 30. výročí jejího přijetí)*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2022, s. 4–5.

⁹⁴ BALKIN, J. M. *Constitutional Redemption. Political Faith in an Unjust World*. Harvard: Harvard University Press, 2011, s. 1.

integrační roli ústavy a ústavního diskurzu ve společnosti.⁹⁵ Integrační rolí ústavy se zde nemyslí představa hypotetické společenské smlouvy, nýbrž spirituální prožitek sounáležitosti a spojení občanů.⁹⁶ Integrační roli se ústavy pokouší naplnit skrze vytváření spirituální komunity.⁹⁷ Spirituální komunita je důležitá, protože zaručuje přežití hodnotového rámce. Toto dobře ilustruje Balkin, když píše: „*Dobře navržená ústava se může bez náklonnosti a podpory veřejnosti rozpadnout během několika měsíců; nedokonalá ústava může trvat staletí. Dobrý návrh je důležitý, dokonce zásadní pro vytvoření legitimacy a zadržení pohromy, ale nemůže udělat všechno. Víra a oddanost je rovněž nezbytná.*“⁹⁸ Víra a oddanost však není něco, co by šlo budovat čistě racionálním jazykem. Iracionalita je tak klíčová jak pro integrační funkci ústav, tak pro budování víry a oddanosti společnosti k ústavním hodnotám.

Ústava a ústavní diskurz mohou být funkčním prostředkem k budování demokratické mytologie. Proč by tomu tak mělo být, vysvětluje Příbáň, který o postavení ústavy v moderní společnosti píše toto: „*Ústava je součástí právní, politické a morálně symbolické komunikace moderních společností. Přibližuje moderní politiku a právní racionalitu mytickému jazyku, když definuje ideální základy politické společnosti a kodifikuje její historické a morální sebek porozumění.*“⁹⁹ Na tomto pojetí posléze staví koncept *constitutional imaginaries*,¹⁰⁰ jejichž funkcí je popsat funkcionálně diferencovanou moderní společnost jako jeden politický celek.¹⁰¹ Podobně argumentuje k ústavní imaginaci Loughlin, který ji zase popisuje jako „*způsob, jakým ústavy mohou využívat sílu vyprávění, symbolů, rituálů a mýtů k vytváření popisu politické existence způsobem, který utváří – a přetváří – politickou realitu*“.¹⁰² Jak přitom vyplývá z naší analýzy, důležitou součástí ústavní imaginace musí být práce s národními mýty, které formují podobu národní identity.

Absence celoevropských mýtů může naopak v tomto kontextu sloužit jako vysvětlení selhávání pokračující evropské integrace. Je ostatně těžké uměle vytvořit takový mýtus, a to zvláště proto, že v Evropě nenajdeme dostatečně silný element sdílené minulosti, na jejímž základě by bylo možné mýtus o spolupracujícím kontinentu tvořit.¹⁰³ Je proto otázkou, zda by nebylo pro evropský projekt lepší zůstat na úrovni respektu k národním identitám jednotlivých členských států, jak je stanoveno ve větě první čl. 4. odst. 2 SEU: „*Unie ctí rovnost členských států před Smlouvami a jejich národní identitu, která spočívá v jejich základních politických a ústavních systémech, včetně místní a regionální samosprávy.*“

Zaměříme-li se na otázku, které části ústavního pořádku mohou fungovat jako referenční body pro vytváření demokratického příběhu, půjde o části narativní. Tuto úlohu může proto výborně plnit například preambule Ústavy nebo Listiny. Preambule svojí narativní

⁹⁵ SMEND, R. *Verfassung und Verfassungsrecht*. München: Duncker & Humblot, 1928.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ KORIOTH, S. Rudolf Smend. In: *Weimar. A Jurisprudence of Crisis*. Los Angeles: University of California Press, 2000, s. 211.

⁹⁸ BALKIN, J. M. *Constitutional Redemption. Political Faith in an Unjust World*. Harvard: Harvard University Press, 2011, s. 6.

⁹⁹ PŘIBÁŇ, J. *Právní symbolismus. O právu, času a evropské identitě*. Praha: Filosofia, 2007, s. 21.

¹⁰⁰ PŘIBÁŇ, J. *Constitutional Imaginaries*. London: Routledge, 2021.

¹⁰¹ *Ibidem*, s. 15.

¹⁰² LOUGHLIN, M. The Constitutional Imagination. *Modern Law Review*. 2015, Vol. 78, No. 1, s. 3.

¹⁰³ BOUCHARD, G. *Europe in Search of Europeans. The Road to Myths and Identity*. Université du Québec à Chicoutimi, 2016.

strukturou a odkazy na minulost dodávají mytický rámec demokratickým hodnotám, na kterých je ústavní pořádek založen. Podobný potenciál má také například čl. 1 odst. 1 Ústavy.¹⁰⁴ Důležitý narativní rámec však bude obsažen i v klíčových ústavních koncepcích, sporech a doktrínách.¹⁰⁵ Ústavní doktríny jsou totiž, jak ukazuje Balkin, propojeny s národní mytologií: „Rozbalte ústavní doktrínu a obvykle najdete příběh o minulosti, o národu, o jeho závazcích, o slibech, které si dal, o tom, co si z minulosti hrdě vzal a co s opovržením odmítl, o jeho nadějích, cílech a obavách. Rozbalte spor o ústavu a najdete spor o příběhy, o to, co komu kdo udělal, co to znamená a zda a proč si to stojí za to připomínat.“¹⁰⁶ Z toho vyplývá, že dobrá ústava a dobrý ústavní diskurz jsou ty, které reflektují ve společnosti živé mýty, a dobří ústavní činitelé zase ti, kdo mýtus a ústavu propojují. Nesmíme totiž zapomínat na skutečnost, že jedním ze základních cílů každého ústavního a politického systému je legitimizovat výkon veřejné moci.¹⁰⁷

Demokratický národní mýtus může mít také zcela konkrétní dopady v oblasti interpretace ústavního pořádku, a to skrze národní příběhy sloužící jako interpretační vodítka v rámci teleologického či historického výkladu. Tento aspekt ústavněprávní argumentace lze nalézt v některých významných nálezech Ústavního soudu. Například nález o Benešových dekretech staví na československém demokratickém mýtu zcela otevřeně: „V *tricátých, pro Československou republiku osudových, létech mohlo či spíše mělo být každému jejímu občanu zjevno, že zde pod rouškou propagandy a lži ze strany nacistického Německa dochází k jednomu z historicky významných střetů mezi demokracií a totalitarismem, ke střetu, v němž každý spoluodpovídá za to, jakou pozici zaujme a jakou sociální a politickou roli převezme, totiž roli obránce demokracie či aktéra její destrukce.*“¹⁰⁸ Podobně se mýtus první republiky projevuje v postoji českých ústavních právníků k Ústavě z roku 1920, která byť fakticky nebyla příliš funkční, je pořád mnohými brána jako zdroj kontinuity, legitimacy a inspirace. Toto s sebou však nese i negativa: náš ústavní systém v lecčem opakuje chyby nefunkčního uspořádání Československa a existují zde silné emoční důvody, které brání tyto chyby napravit.

Neargumentujeme zde, že tyto oblasti jsou na ústavním právu to nejdůležitější. Co však tvrdíme, je, že jde o otázky, kterým bychom se také měli v kontextu tohoto oboru věnovat. Jedině tak pochopíme demokratickou formu vlády v celé její komplexitě. Nejde však pouze o roli samotné ústavy jako textu či ústavního diskurzu. Podobně důležité jsou ústavní instituce, které mohou být pro tvorbu a udržování národních mýtů klíčové. Domníváme se, že ústavními aktéry, které by měly tuto mýtotvornou roli plnit, jsou minimálně prezident republiky, předsedové obou komor parlamentu a Ústavní soud skrze svoji ústavněprávní argumentaci a ceremonie. Dále se však věnujeme pouze roli prezidenta republiky. Důležité je poznamenat, že nejde o aktivitu, která by se v současnosti neděla.

¹⁰⁴ „Česká republika je svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana.“

¹⁰⁵ K důležitosti ústavního diskurzu viz práce Ústavu pro meziregionální studium konstitucionalismu na PF UK. Viz *Institute for the Interregional Study of Constitutionalism* [online]. [cit. 2024-06-09]. Dostupné z: <https://www.reconcile-project.org/>.

¹⁰⁶ BALKIN, J. M. *Constitutional Redemption. Political Faith in an Unjust World*. Harvard: Harvard University Press, 2011, s. 3.

¹⁰⁷ *Ibidem*, s. 44.

¹⁰⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 8. 3. 1995, č. 5/1995 Sb. Podobnou argumentaci lze najít také v nálezu Ústavního soudu ze dne 8. 3. 1995, Pl. ÚS 14/94. Z novějších rozhodnutí viz např. nález Ústavního soudu ze dne 3. 4. 2024, Pl. ÚS 10/24.

Když prezident mluví na státní svátek o důležité historické události, plní mýtotočnou roli, aniž by o tom věděl. Významnou roli zde jistě sehrává intuice, co by výkon takové funkce měl odrážet, která nemusí být vždy formulována v akademických textech.

7. Role prezidenta republiky

U prezidenta republiky se v českém kontextu domníváme, že jde o ústavní instituci, v rámci jejíž implicitních ústavních povinností by měla být péče o společnou demokratickou imaginaci, tedy udržování národních demokratických mýtů a společné demokratické národní identity. Jedna z možných právních podob implicitní povinnosti může být v delším časovém horizontu například forma ústavních zvyklostí. K plnění této role může prezident využít také pravomoc propůjčovat a udělovat státní vyznamenání, která plyne ze zákona č. 157/1994 Sb., o státních vyznamenáních, a to například tím, komu se rozhodne vyznamenání propůjčit a jakou argumentací to veřejně zdůvodní. Návaznost na demokratický mýtus první republiky tak může být dosažena například skrze udílení či propůjčování Řádu Tomáše Garrigua Masaryka. K tomuto prezidenta nabádá i samotný zákon o státních vyznamenáních, který v § 1 odst. 1 stanoví: „*Propůjčením nebo udělením státních vyznamenání České republiky (dále jen „vyznamenání“) jednotlivcům oceňuje stát jejich vynikající občanské zásluhy o budování svobodné demokratické společnosti, výsledky práce, úsilí o obranu vlasti, hrdinské a jiné výjimečné činy.*“ *A contrario* může prezident své preference vyjádřit i negativně, a to tím, komu se tyto pocty rozhodne nepropůjčit.

Propojenost prezidentské role a národního mýtu spočívá na jejich recipročním, vzájemně se posilujícím vztahu. Na jedné straně prezidenti potřebují národní mýtus k obdržení a legitimizaci své funkce a prosazování své agendy. Na straně druhé národní mýty potřebují instituci prezidenta k utváření a aktualizaci svého obsahu. Dle Wintra by přitom měl prezident v parlamentní republice plnit tři základní úlohy: být „*reprezentantem státu, garantem řádu a moderátorem politických sporů*“.¹⁰⁹ Pro všechny tyto úlohy je propojení s narativní imaginací mýtu velmi užitečné. Výsledkem funkčnosti tohoto vztahu může ve svém důsledku být legitimizace ústavních prvků liberální demokracie skrze mytický narativ. Výsledkem nefunkčnosti pak polarizace společnosti, oslabení ústavy a demokratické sklouzávání. Zdroje synergie mezi národním mýtem a úřadem prezidenta identifikujeme v dynamice „mytického síta“, kdy během prezidentských voleb mýtus těží z autority prezidentského kandidáta, který zase benefituje ze symbolických reálií a historie úřadu.

Od zavedení přímé volby nabraly prezidentské volby podobu kolbiště mytických narativů o minulosti, přítomnosti a směřování české společnosti.¹¹⁰ Samotné volby fungují jako jakési „mytické síto“, ve kterém si společnost volbou kandidáta vybírá s ním spojený mytický narativ, jenž s ní dostatečně rezonuje a odpovídá na její aktuální problémy, nejistoty a tužby. Efektivita mytické rétoriky v přímých prezidentských volbách má vícero příčin. Mýtus, jak ukazuje Bottici, slouží společnosti nejen jako příběh poskytující událostem smysl, ale i *signifikanci* – tedy blízkost a důležitost daného významu pro recipienta. Politické využití rétoriky rámuující současná témata skrze mytické narativy dané společnosti si tak přivlastňuje něco z vážnosti a relevance, které se mýtům dostává. Skrze vlastnosti mýtu poskytovat signifikantní, emočně nabitý a široce přijímaný narativ, můžeme

¹⁰⁹ WINTR, J. *Principy českého ústavního práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020, s. 103.

¹¹⁰ CHLUP, R. Competing myths of Czech identity. *New Perspectives*. 2020, Vol. 28, No. 2, s. 193.

předpokládat, že úspěšní kandidáti mytickou rétoriku využijí a vítězem prezidentského klání se pravděpodobně stane člověk, jehož mytický narativ rezonuje většinou společnosti.

Vztah prezidentské role a mýtu tak podtrhuje podstatu mýtu jako kolektivní reprezentace, která se vymyká představám o elitních konstrukcích národní identity, či naopak představám o neměnných charakterech národů. Národní mýty jsou namísto vytvoření jednoho aktéra (elit, primordiálního národního charakteru) zdrojem dialogu mezi legitimizačními snahami elit a existujícími tužbami a sympatiemi populace. Nejdou proto jednoduše vytvořit, pokud ve společnosti neexistuje podhoubí, se kterým rezonují. Zároveň málokterý prezident bude schopen tvořit demokratické mýty zcela nové, ve většině případů tedy půjde spíše „pouze“ o udržování těch funkčních, které již jsou ve společnosti přítomny.

Je-li mýtus užitečný prezidentovi, instituce prezidenta je zároveň jedinečně přizpůsobena k utváření mýtů. Autorita, popularita a příkladovost aktéra, který mýtus šíří, ovlivňuje věrohodnost a efektivitu informace, kterou mýtus vyjadřuje.¹¹¹ Prezidentovi zde ve formulaci mýtu pomáhá autorita získaná vítězstvím v přímé volbě, ale i autorita poskytovaná institucí samotnou s jejími symboly, historií, ústavním zakotvením a významem. Skrze široce respektované symboly a rituály spojené s úřadem má prezident možnost svůj mytický narativ posílit iluzí kontinuity. Motiv návaznosti, který se snaží obsah z Hradu pocházejícího mýtu vykreslit jako přirozený, legitimní a nutný, provází výrazné prezidentské mýty 20. století. Revoluční prezidentství TGM výrazně čerpalo z rituálů a symboliky habsburských monarchů. Drastické změny roku 1918 byly vyváženy kontinuitou v symbolech uniformované hlavy státu na koni, účastníci se ritualizovaných vojenských přehlídek.¹¹² Masarykův revoluční mýtus samostatného demokratického Československa, ospravedlňován skrze logiku kontinuity českých hodnot a „národního programu“, byl tak posílen spojením se symboly, které veřejnosti nebyly cizí. Sametová revoluce propojená s Havlovým mýtem svobody obsahovala podobnou směs nových hodnot a cílů spojených s návazností na Masarykovskou tradici.

V českém kontextu Radek Chlup identifikuje dva základní schematické mýty. Prvním je partikularistický mýtus, vykreslující „jedinečný kulturní a historický vývoj daného národa a snažící se ukázat, že tento národ je jasně odlišitelný od ostatních a je dostatečně významný na to, aby měl nárok na politickou suverenitu“.¹¹³ Druhým je pak univerzalistický mýtus, který na národu „vyzdvihuje jeho civilizační, morální a duchovní úspěchy světového významu, které jsou podmínkou k tomu, aby byl národ v moderní době brán vážně“.¹¹⁴ Na první pohled by se mohlo jevit, že klíčem k národní identitě podporující liberální instituce je široká akceptace univerzalistické schematické narativní palety, a ohrožení naopak představuje partikularistická, konfrontační koncepce. Takový závěr by však byl mylný. Historická analýza naznačuje, že liberální demokracie prosperovala tehdy, když se prezidentovi podařilo univerzalistický a partikularistický mýtus spojit. Vychýlení partikularistickým směrem znamenalo etnické pojetí státu, ne-liberalismus a eventuální rozklad demokracie. Vychýlení univerzalistickým směrem zase odstranilo národovecké opodstat-

¹¹¹ Stojí také za zmínění, že nejsilněji české národní mýty utvářeli ti prezidenti, kteří se těšili výrazné morální autoritě ještě před nástupem do úřadu, jako TGM či Václav Havel.

¹¹² ORZOFF, A. *Battle for the castle*. Oxford: Oxford University Press, 2011, s. 121.

¹¹³ CHLUP, R. Competing myths of Czech identity. *New Perspectives*. 2020, Vol. 28, No. 2, s. 184.

¹¹⁴ *Ibidem*, s. 187.

nění liberální demokracie, což nakonec vedlo k přímému konfliktu té části společnosti, kterou oslovuje partikularistický mýtus, proti té, jež sdílí univerzalistický výkladový rámec. Vyjádřením mytické polarizace je například polarizující prezidentství Miloše Zeman a rétorické štěpení společnosti na univerzalistickou „pražskou kavárnu“ a partikularistických „dolních deset milionů“.

V českém prostředí, kde dva dominantní mýty hrozí vyústěním v polarizaci společnosti do dvou táborů, je *mediační působení* instituce prezidenta klíčovým faktorem pro vytvoření kulturního zázemí příznivého pro stabilitu demokratických institucí. Tato mediační role může být mimo tvorbu nových mýtů založených na čerstvé historické paměti dosažena skrze narativní mediaci a symbolické překlenování. Symbolickým překlenováním rozumíme recyklování již existujících mýtů a jejich aktualizaci ve snaze poskytnout relevantní výklad současných témat a problémů. Narativní mediace vyjadřuje pochopení pro verzi národní paměti rozcházející se s tou naší.

Podstata národní paměti z ní činí doménu téměř nepřístupnou změně na základě racionální, fakty podložené diskuze. Vyvrátit národní příběh poukazem na důkazy a fakta tak ve většině případů povede pouze k ignorování podaných důkazů či k mírnému pozměnění příběhu tak, aby celkové sdělení nebylo důkazy ohroženo.¹¹⁵ Prezident tak lepší koheze společnosti dosáhne skrze rétorickou afirmaci národních narativů, které nemusí nutně zastávat. Respektem k odlišnému národnímu příběhu dělicímu společnost může prezident vytvořit zázemí pro komunikaci. Hypotetický prozápadní prezident, který se ztotožňuje s polistopadovým politickým uspořádáním, tak uznáním validity příběhu o revoluci, která v určitých ohledech nepřilepšila všem, může neutralizovat společenské napětí a vytvořit podloží pro politický dialog. Cílem je vytvořit funkční vztah partikularistického a univerzalistického mýtu, který zahrnuje oba aspekty.

Je však třeba upozornit i na úskalí: nahodilost a nepředvídatelnost národních mýtů činí poslání jakéhokoli prezidenta nesmírně náročným,¹¹⁶ nemluvě o možných osobních nedostacích/neschopnosti daného jedince utvářet archetyp. Je nutné také zmínit riziko, že prezident může tuto roli zneužít k manipulaci. Na druhou stranu, pořád jde pouze o jeden z možných způsobů, jak se mýty ve společnosti utváří a jak lze demokratické mýty společensky kultivovat. Společnost si příběhy předává také jinými způsoby a pokud by se narativ prezidenta příliš odlišoval, jeho reciprocita by se pravděpodobně začala snižovat. Tím, že se národních mýtů nelze zbavit,¹¹⁷ máme přitom na výběr pouze ze dvou možností: buď je ignorovat, nebo se je pokoušet vědomě kultivovat. Souhlasíme přitom se Štramou, který píše: „*Správnou strategií se zdá být rozvíjení naší schopnosti kultivovat národní mýty, a tím přeměnit Pandořinu skříňku v lépe pochopitelný mechanismus.*“¹¹⁸ Jedině tak lze snížit roli náhody v působení tohoto společenského mechanismu. Alternativa v podobě přenechání vývoje národních mýtů pouhé náhodě se nám nejeví pro liberální demokracie jako bezpečnější přístup.

¹¹⁵ WERTSCH, J. V. *How Nations Remember: A Narrative Approach*. New York: Oxford University Press, 2021, kap. 4.

¹¹⁶ ŠTRAMA, V. Czech Question as an Answer? The Problem of Unpredictability of National Myths. *International Journal for History, Culture and Modernity*. 2023, s. 1–26.

¹¹⁷ Proč jde pro lidskou společnost o fundamentální mechanismy, viz např. SIJILMASSI, A. – SAFRA, L. – BAUMARD, N. 'Our Roots Run Deep': Historical Myths as Culturally Evolved Technologies for Coalitional Recruitment. *Behavioral and Brain Sciences*. 2024, s. 1–44.

¹¹⁸ ŠTRAMA, V. Czech Question as an Answer? The Problem of Unpredictability of National Myths. *International Journal for History, Culture and Modernity*. 2023, s. 26.

8. Úsilí o demokratický mýtus – příklad TGM

Koncept mýtu je velmi užitečný k analýze prvorepublikového budování demokracie a jejího symbolického zázemí. Masarykův příspěvek a odkaz ve veřejném prostoru vytrvale mate svou rozkročeností mezi doménami politiky, historie a filozofie, přičemž ze všech těchto disciplín se ozývají nařčení o „znečištění“ jejich metodologie. Bělohradský například Masaryka kritizuje pro jeho důraz na „nepolitickou politiku“ založenou na mravnosti, jejíž vyzdvihování namísto každodenních problémů řešených „politickou politikou“ přispělo k dnes pocítované nedůvěře v politiku a politiky.¹¹⁹ Ze strany historiků pak nejslavnější kritiku Masarykova díla vznesl Josef Pekař, který poukazoval na Masarykova akademická selhání na poli historické vědy.¹²⁰ Nežřídka byly také vyzdvíženy Masarykovo slabiny na poli filozofie, vyčítána mu jsou slabá místa a nejasnosti jeho teorií.¹²¹

Výše zmíněné kritiky mají ve svých jednotlivých tvrzeních pravdu. Chybně však předpokládají, že by výsledný efekt Masarykova díla měl být poměřován skrze tyto disciplíny a jejich metodologie. Specifickou podobu a vliv Masarykových idejí (či jejich interpretací) na českou společnost lze totiž nejlépe uchopit skrze koncept národního mýtu. Masarykovo působení se tak místo špatné historie, nepolitické politiky a slabé filozofie začne jevit jako excelentní příklad mýtotvorby na národní úrovni, tedy práce na emotivních narativěch o historických událostech, vyjadřujících určitý ethos.

Struktura Masarykových tezí této definici mýtů odpovídá. Jeho postup v *České otázce* či ve *Světové revoluci* lze skrze výše představené schéma popsat jako tvorbu spojitostí mezi již existujícími mýty (husitské revoluce, národní obrození či revoluce roku 1848) a interpretací jejich tvůrců, jako je Dobrovský, Kollár či Palacký. Výsledkem byl vznik dlouhotrvající „mytické konstelace“,¹²² která měla na demokracii zásadní dopad a která přechkala zánik první republiky. Klíčovou intelektuální domněnkou, kterou Masaryk ospravedlňuje svou mýtotvorbu, je koncepce národního poslání. Jak píše v *České otázce*: „*Věřím s Kollárem, že historie národů není nahodilá, nýbrž že se v ní projevuje určitý plán Prozřetelnosti a že tedy je úkolem historikův a filosofův, úkolem každého národa, ten plán světový postihovat, místo své v něm poznat a určit a podle toho poznání co možná s nejplnějším a nejjasnějším vědomím postupovat při vši práci, i politické.*“¹²³

Plánem prozřetelnosti (ethosem mýtu) je Masarykovi v československém případě humanita, demokratická povaha Čechů, jejich racionalita a pacifismus.¹²⁴ Jak ukazuje Chlup,

¹¹⁹ BĚLOHRADSKÝ, V. *Česká otázka a dnešní doba*. Praha: Filosofie, 2017, s. 131. Pozn. Ačkoliv Bělohradského kritika tvrdě dopadá na mytizační prvky tvořené Masarykem, u současného „mýtu Masaryka“ má jeho argument omezenější platnost. Četné permutace Masarykova mýtu jsou v současnosti napříč politickým spektrem použity způsobem, který nesvědčí deficitu legitimity běžné politiky. Mýtotvorství o osobě TGM se stalo běžnou součástí politického diskurzu a výsledné apely jsou často předmětem dennodenního chodu právě toho pluralitního, liberálně demokratického uspořádání, jehož komplikaci Bělohradský Masarykovi vyčítá. Jinými slovy, Masaryk jako materiál politických mýtů slouží české společnosti stejně tak pro snahu legitimovat a utvářet politickou politiku, jako tu antipolitickou.

¹²⁰ KUČERA T. Masaryk and Pekař: Their Conflict over the Meaning of Czech History and its Metamorphoses. In: WINTERS, S. B. (ed.). *T. G. Masaryk (1850–1937): Volume 1: Thinker and politician*. Macmillan Academic and Professional, 1990, s. 65–66.

¹²¹ SCRUTON, R. Masaryk, Kant, and the Czech Experience. In: WINTERS, S. B. (ed.). *T. G. Masaryk (1850–1937): Volume 1: Thinker and politician*. Macmillan Academic and Professional, 1990, s. 47.

¹²² CHLUP, R. Competing myths of Czech identity. *New Perspectives*. 2020, Vol. 28, No. 2, s. 193.

¹²³ MASARYK, T. G. *Česká otázka* [online]. Praha: Městská knihovna v Praze, 2013, s. 8 [cit. 2024-06-09]. Dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/95/21/4/3/ceska_otazka.pdf.

¹²⁴ ORZOFF, A. *Battle for the castle*. Oxford: Oxford University Press, 2011, s. 9.

Masarykova nová interpretace dějin vděčí za svou sílu spojení dvou schematických mýtů, partikularistického a univerzalistického, skrze které byly jednotlivé události interpretovány.¹²⁵ Toto pojetí lze nejlépe spatřovat v díle Palackého, na jehož práci Masaryk výslovně navazuje. Chlupovo schéma tak poukazuje na Masarykův úspěch ve využití českého národoveckého sentimentu a jeho mýtů k podpoření univerzalistických hodnot demokracie a lidských práv obsažených v Masarykově humanitě.

Tohoto mytického podloží Masaryk dosáhl výše zmíněnou metodou mytického připojování – využitím široce sdílených mýtů a nenápadnou změnou jejich obsahu tak, aby z nich vyplývala Masarykova východiska. Existující interpretace partikularistického mýtu, projevující se například v konfrontační interpretaci husitských válek jako střetu snahy o českou výjimečnost s okolní nevolí či českou emancipační snahou v Rakousku-Uhersku, byly zahaleny do hávu české demokratičnosti a progresivity tváří v tvář autoritářským, zpátečnickým silám.¹²⁶ Česká jedinečnost byla nasazena na celosvětový zápas demokracií proti teokraciím, kde Československo a jeho občané měli historií jasně vymezenou roli.¹²⁷ Masarykovi klíčové koncepty *humanity* a *demokratické tradice* byly vloženy do úst dřívějších obrozenců, využívaje tak mytické kvality posvátna a emoční rezonance, které se jejich tvorbě dostávalo. Jde přitom o pojmy, které jsou i v současnosti přítomny v českém právním řádu. Např. čl. 1 Stanov Řádu TGM stanoví: „*Řád Tomáše Garrigua Masaryka propůjčuje nebo uděluje prezident republiky osobám, které se vynikajícím způsobem zasloužily o rozvoj demokracie, humanity a lidská práva.*“ Preambule Listiny zase pracuje s pojmem demokratické tradice, kdy uvozuje: „*navazujíc na obecně sdílené hodnoty lidství a na demokratické a samosprávné tradice našich národů.*“

Na výsledném Masarykově mýtu můžeme identifikovat všechny tři verze demokratičtějších projevů mýtu. Samotný pojem demokracie figuruje v samotném jádru Masarykovy koncepce československé národnosti. Přijmout československou národní identitu v Masarykově podání znamenalo přijmout demokratický „odkaz“ českých dějin. Demokratickému uspořádání je tak skrze poskytnutý mentální rámec vdechnut robustní význam jako kulminace staletých snah a vyjádření českých vlastností a tradic. Výsledkem Masarykova rétorického manévru připojujícího partikularistický a univerzalistický schematický mýtus je ethos tolerance, pacifismu a geopolitické orientace na Západ, jehož ústavní a ideové praktiky jsou vykresleny jako navazující na českou reformaci.¹²⁸

Československá demokracie tak v mytické perspektivě byla podepřena robustní mytickou konstelací, která kromě přímé a nepřímé podpory demokracie poskytovala novému režimu a praktikám nutným k jeho stabilitě epistemické zázemí, orientující recipienta v prostoru, čase a společnosti. Výsledkem tohoto spojení univerzalizmu a partikularismu je liberálně demokratický ethos, který svou sílu těží z národoveckých sentimentů. Toto dobře ilustruje preambule k uvozovacímu zákonu a Ústavě 1920: „*Přitom my, národ Československý, prohlašujeme, že chceme usilovati, aby tato ústava i všechny zákony naší země prováděny byly v duchu našich dějin stejně jako v duchu moderních zásad, obsaže-*

¹²⁵ CHLUP, R. Competing myths of Czech identity. *New Perspectives*. 2020, Vol. 28, No. 2, s. 184.

¹²⁶ ORZOFF, A. *Battle for the castle*, s. 11.

¹²⁷ KUČERA T. Masaryk and Pekař: Their Conflict over the Meaning of Czech History and its Metamorphoses. In: WINTERS, S. B. (ed.). *T. G. Masaryk (1850–1937): Volume 1: Thinker and politician*. Macmillan Academic and Professional, 1990, s. 65–66.

¹²⁸ MASARYK, T. G. *Česká otázka*. Praha: Městská knihovna v Praze, 2013, s. 12–13.

ných v hesle sebeurčení; neboť chceme se přičleniti do společnosti národů jako člen vzdělaný, mírumilovný, demokratický a pokrokový.“

Je-li Masarykův mýtus společností přijat, je demokracie podpořena silným emočním citěním, které pramení z dobového vlastenectví a historické paměti, se kterými Masaryk demokracii subjektivně propojil. Národní citění a demokracie se tak navzájem nevyklučují, nýbrž posilují. Demokracie je vnímaná jednak jako výsledek specifického českého charakteru, skrze nějž je ale demokratický Západ identifikován jako hodnotový prostor a civilizace, ke které má česká historie směřovat. Být vlastencem, plyne z Masarykova mýtu, je být demokratem.

Jak jsme již dříve podotkli, Masarykův mýtus zde analyzujeme skrze jeho efekty, nikoliv skrze faktickou pravdivost jeho částí. Ani tato optika by však neměla svádět k přílišné idealizaci. Jeden z hlavních problémů, kterým podle Mary Heimannové Masarykův mýtus trpěl, byla jeho přílišná závislost na čistě českých mýtech, se kterými se například maďarská či německá a místy i slovenská část společnosti neměla jak identifikovat. Starší mýty, na kterých Masarykův příběh stavěl, jako například husitské období, byly českého původu. Z logiky mytického připojování tak pro slovenské, německé a další menšiny neměl příběh o národní demokratičnosti na čem stavět, což přispělo k odcizení těchto etnik a nakonec k rozkladu státu.¹²⁹ Podobně se i samotná osoba Masaryka stala ve své podstatě demokratickým mýtem,¹³⁰ který byl podpořen i zákonem č. 22/1930 Sb., o zásluhách T. G. Masaryka. Ten ve svém první odstavci stanoví: „*T. G. Masaryk zasloužil se o stát*“ a v druhém odstavci posléze doplňuje: „*Výrok tento budiž na věčnou paměť vtesán do kamene v obou sněmovnách Národního shromáždění.*“ Je však opět legitimní otázkou, jak se k samotné osobě Masaryka jako symbolu demokracie, který měl být doslova „tesán do kamene“, mohly vztahovat národnostní menšiny v Československu.

Další kritiku mytického podloží vznáší Ernest Gellner. Podobně jako Heimann identifikuje Gellner původ konce československé demokracie v její mytické struktuře, a to konkrétně v jejím univerzalistickém aspektu. Mytické přesvědčení o smyslu světové historie, argumentuje Gellner, bylo v případě Československa dvousečný meč. Vlivem trpkého zklamání Západem po roce 1938 totiž může hlavní premisa o směru historie, hluboce zarytá do české mysli, nabýt jiného obsahu. Ze Západu jako majáku demokracie, síly a pokroku se tak skrze Masarykovou mytickou konstrukci lze nebezpečně lehkou dobrotou poznání, že zdrojem a historickým motorem opravdové demokracie, opravdového pokroku, je vlastně Moskva.

Této změně také pomohl fakt, jak ukazuje Melissa Feinberg, že pojem demokracie byl v československém diskurzu používán bez jasně stanoveného významu, což umožnilo snazší symbolický přechod od demokracie k jejím autoritářským verzím po roku 1945.¹³¹ Komunistickou návaznost na masarykovský mýtus ilustruje například preambule Ústavy Československé republiky z roku 1948, která explicitně navazovala „*na pokrokové a humanitní tradice svých dějin*“ a nové uspořádání společnosti připomínkou husitského odkazu či konfliktu s „*feudálními vykořisťovateli a s německou dynastií Habsburků za své*

¹²⁹ HEIMANN, M. *Czechoslovakia: The State That Failed*. New Haven: Yale University Press, 2009, kap. 3.

¹³⁰ ŠEDIVÝ, I. T. G. M.: *K mytologii první československé republiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2022.

¹³¹ FEINBERG, M. *Elusive equality: gender, citizenship, and the limits of democracy in Czechoslovakia, 1918–1950* [online]. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2006 [cit. 2024-06-09]. Dostupné z: <https://search.proquest.com/docview/36607904>.

sociální i národní osvobození“.¹³² Masarykův mýtus byl tak po únorovém převratu využit, poněkud paradoxně, k legitimizaci komunistické vlády. Jak však argumentuje Štrama, tato selhání bychom neměli primárně vyčítat Masarykovi, neboť spíše spočívají „v *nepředvídatelnosti samotného procesu mytizace*.“¹³³

Závěr

V tomto článku jsme se věnovali propojení národní identity, mýtu a liberální ústavní demokracie. Ukázali jsme, proč jsou problémy identity a mýtu důležité pro funkční demokratické uspořádání a jak lze tyto koncepty institucionálně i jinak podporovat. Zdůraznili bychom, že demokracie, pokud chtějí dlouhodobě vzkvétat, musí být schopny pracovat s epistemickou základnou. Občanům nestačí zajišťovat pouze základní existenční jistoty nebo budovat chladnou institucionální strukturu státu, je také třeba vyplňovat pocit smysluplného života a poskytovat orientaci ve světě. Tohoto demokracie nikdy nebudou schopny, pokud se budou příliš spoléhat pouze na rozum. Článek také poukazuje na tenzi (pnutí) v demokratických společnostech, vznikající na jedné straně potřebou posvátných, neracionálních mýtů pro jejich stabilitu a legitimizaci a na straně druhé nezbytností kritické deliberace.

Na úplný závěr bychom zrekapitulovali nejdůležitější závěry. Ústavní liberální demokracie potřebují ke svému prospívání silnou demokratickou kulturu. Základním prvkem demokratické kultury je demokratická národní identita odvozená z demokratických mýtů. Tyto mýty lze tvořit a udržovat více mechanismy, přičemž nezanedbatelnou roli v jejich kultivaci sehrává ústava jako základní symbolický dokument a její aktéři, především prezident republiky. Normativní rolí prezidenta republiky by proto mělo být o tyto kulturní koncepty řádně pečovat. V českém kontextu je výbornou ukázkou prezidenta, který se o toto snažil, první československý prezident TGM. Doufáme, že tento text může působit jako rámec pro zkoumání dalších navazujících otázek, a to na poli kteréhokoli oboru, jehož se naše práce dotkla.

---

¹³² Viz ústavní zákon č. 150/1948 Sb., část „Prohlášení“.

¹³³ ŠTRAMA, V. Czech Question as an Answer? The Problem of Unpredictability of National Myths. *International Journal for History, Culture and Modernity*. 2023, s. 1.

Soudní styly ve srovnávacím pohledu – historický a ideologický původ podoby současných soudních rozhodnutí

Vojtěch Hau*

Abstrakt: Odůvodnění soudního rozhodnutí v písemné podobě nevypadá stejně ve všech právních kulturách, neboť v každé z nich prošlo dlouhým vývojem pod různými vlivy. Cílem článku je představit podobu tří základních soudních stylů dominujících v západní kultuře, nastínit jejich historický vývoj a identifikovat důvody jejich odlišností. Na úvod autor vymezuje druhy makrostruktury a vnitřní logiky soudních odůvodnění a popisuje volnou a vázanou ideologii aplikace práva, aby představil základní koncepty, které od sebe odlišují jednotlivé styly. Následně přistupuje k charakteristice jednotlivých soudních stylů i s jejich historickým vývojem. Francouzský soudní styl je dodnes pevně spjat s Velkou francouzskou revolucí, která silně oddělila moc zákonodárnou od moci soudní. Odůvodnění francouzského stylu tak navenek pracuje s právem jako s uzavřeným systémem pravidel vytvořených zákonodárcem, v němž soudce pouze logickým úsudkem nalézá řešení právního problému. Oproti tomu angloamerický styl odráží silnou individualitu a volnost soudců a povahu soudního rozhodnutí jako pramene práva. Soudce proto v rozhodnutí argumentuje velice široce, a to i mimoprávními aspekty, neboť svým rozhodnutím řeší právní problém i do budoucna. Mezi těmito protipóly se nachází styl německý, jehož součástí jsou i české soudy a který kombinuje prvky obou předchozích stylů, a navíc využívá silného sepětí s právní doktrínou.

Klíčová slova: soudní rozhodnutí, soudní styl, soudcovská aplikace práva, právní psaní, právní jazyk

Úvod

Současná podoba soudních rozhodnutí vyskytujících se v prostoru západní kultury má své hluboké historické a ideologické kořeny. Při jejím popisu se zdaleka nelze spokojit pouze s analýzou pramenů práva, které podobu rozhodnutí ovlivňují, nebo s analýzou současných rozhodnutí. Zároveň se pro pochopení jejich podoby nelze zaměřit pouze na jejich vnější stránku, ale je třeba nahlédnout i na způsob soudcovského uvažování. Samotný autor-soudce však není konečným dílkem skládačky, který by nabízel všechny odpovědi, proč vypadá soudní rozhodnutí tak, jak vypadá. Soudní rozhodnutí je totiž odrazem historie právní kultury a jejího právního myšlení.

Tento článek proto nejprve představí teoretický koncept typů makrostruktury a vnitřní logiky soudních odůvodnění, následně modely soudcovské aplikace práva a konečně jednotlivé styly soudních rozhodnutí, a to i se stručným nástínem jejich historického vývoje.

1. Druhy makrostruktury a vnitřní logiky soudních odůvodnění

Jednotlivé styly se liší kromě jiného makrostrukturou a vnitřní logikou odůvodnění. Jedná se o koncept rozčleňující soudní rozhodnutí podle toho, jakou úvahou se soudce

---

* JUDr. Vojtěch Hau, asistent soudce, Městský soud v Praze. E-mail: hau.vojtech@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5920-9805>.

dobírá k verdiktu. Je nutné upozornit, že toto členění se týká pouze toho, jak jsou soudcovy úvahy v rozhodnutí zjeveny a odhaleny čtenáři. Ve skutečnosti mohou soudcovy vnitřní úvahy jít jinou, často složitější cestou, než která je popsána v rozhodnutí.

Obecně lze rozlišovat tři druhy makrostruktury soudních odůvodnění: 1) jednoduchý subsumpční model; 2) sofistifikovaný subsumpční model a 3) diskursivní model.¹

Pro jednoduchý subsumpční model soudního odůvodnění je typická redukce odůvodnění na logický, deduktivní úsudek – sylogismus. Ten se skládá zpravidla ze dvou premis, kterými jsou na jedné straně skutkový stav, jak jej zjistil soudce, a na straně druhé právní pravidlo. Třetím prvkem sylogismu je závěr, kterým je soudcovo rozhodnutí vyplývající z těchto premis.²

Závěr představuje nutný důsledek vzešlý ze subsumpce skutkového stavu pod právní pravidlo nalezené soudcem v systému práva. Na rozdíl od diskursivního stylu zde není prostor pro volbu mezi možnými závěry, protože závěr je odrazem právních pravidel coby soběstačného, uzavřeného systému, který je schopen řešit právní otázky sám o sobě bez vložení soudcovy úvahy nebo jiných mimoprávních aspektů. Tato vnitřní logika je typická pro francouzský styl soudního odůvodnění.

Podobně i druhý typ makrostruktury – sofistifikovaný subsumpční model – vychází ze struktury sylogismu. Jak už však jeho název napovídá, k závěru dochází soudce složitější cestou. Ta spočívá v tom, že k samotným premisám se soudce dopracuje pomocí subpremis,³ což činí základní sylogismus komplexnější a zpracovanější.

Tento model odůvodnění lze členit do dvou podskupin. První z nich je lineární model, v němž interpret postupuje krok po kroku, subsumpci po subsumpci, čímž tvoří řetěz subsumpcí a následně dochází k výsledku. Druhým podtypem je model, v němž soudce sice dochází k závěru také pomocí většího počtu premis, ale tyto premisy netvoří řetězec, nýbrž každý závěr je podpořen více premisami zároveň.⁴ Tento model je typický pro české soudy.

Pro závěry jednoduchého i sofistifikovaného modelu je typické, že jsou coby logicko-deduktivní závěry prezentovány jako jediná správná odpověď na právní problém.⁵ Na rozdíl od níže představeného diskursivního modelu jsou tak produktem odosobněného systému pravidel.

Charakteristikou diskursivního modelu je, že závěr není prezentován jako nutný důsledek logické úvahy, ale jako volba učiněná na základě argumentace a zvažování více možných řešení, pro něž soudce prezentuje důvody.⁶ Oproti dvěma předchozím modelům není výsledek nutným jediným řešením, ale pouze jednou z možností, kterou si interpret vybral. Tento model je typický pro právní systémy země *common law*, jeho výskyt však nelze omezit pouze na ně.

---

1 MACCORMICK, D. N. – SUMMERS, R. S. Interpretation and Comparative Analysis. In: MACCORMICK, D. N. – SUMMERS, R. S. (eds). *Interpreting Statutes*. Routledge, 1991, s. 492–493.

2 *Ibidem*, s. 492.

3 *Ibidem*.

4 *Ibidem*.

5 *Ibidem*, s. 498.

6 *Ibidem*, s. 493.

2. Volná a vázaná aplikace práva

Na podobu rozhodnutí má vliv i soudcovská ideologie aplikace práva. Důležité je zejména rozlišení na vázanou a volnou aplikaci práva, jak je představil Jerzy Wróblewski.⁷ Toto rozlišení není důležité proto, že by se uvažování jednoho z těchto typů udrželo v některém z právních systémů do dnešní doby, ale proto, že ideologie vázané aplikace práva měla v historii zásadní vliv na současnou podobu kontinentálního soudního rozhodnutí, zejména toho francouzského. Ačkoliv Wróblewski rozlišuje i třetí, středový model racionální a legální aplikace práva, nemá tento model význam pro popis historického vývoje soudních stylů.

Ideální model vázané aplikace práva omezuje soudcovu roli na aplikaci předem daných standardů vycházejících z pramenů práva.⁸ Tato ideologie se v silné podobě projevila ve Francii po Velké francouzské revoluci, která se snažila soudní moc omezit, aby právo jen aplikovala a vyhnula se jeho dotváření.⁹ Vázaná aplikace práva činí ze soudce pasivního vykladače práva a sráží jeho moc a význam na minimum. Ačkoliv se tato ideologie může projevit i v systémech *common law*,¹⁰ spočívá její stěžejní význam v systémech s deduktivními úsudky, čehož je příkladem právě porevoluční Francie.

Jedním z cílů Francouzské revoluce bylo dosažení svobody jednotlivce, čemuž pomáhala právě vázaná aplikace práva, a to třemi způsoby: 1) striktní dělbou moci; 2) stanovením svobod v pramenech práva, kterými je soudce vázán, a 3) podřízením organizace státu suverénnímu zákonodárci.¹¹ Díky striktní dělbě moci zůstaly role soudce a zákonodárce odděleny a soudce měl v konkrétním případě pouze vyslovit to, o čem zákonodárce již dopředu rozhodl, že je správné. Tím soudce nemohl popřít svobody stanovené zákonodárcem a nechával mu v rukou základní moc. Role soudů je tímto způsobem degradována tak, že soudce vykonává spíše soudní funkci než soudní moc.¹²

Vázaná aplikace práva omezuje soudcovo odůvodnění pouze na mechanický, logický proces, který z uzavřeného systému práva „vytahuje“ řešení a nenechává soudce sáhnout k extralegálním standardům. Právo je chápáno jako všeobjímající, úplný systém bez mezer, který je schopen sám o sobě vyřešit jakýkoliv problém.

Naproti tomu ideologie volné aplikace práva se od omezeného chápání práva distancuje. Dynamický vývoj společnosti v 19. a 20. století potřeboval, aby i právo nabralo svou dynamiku, s čímž je neslučitelná idea práva jako statického, uzavřeného systému. Volná aplikace práva jde tomuto společenskému vývoji vstříc a umožňuje použít i mimoprávní standardy jako spravedlnost, hospodárnost apod.¹³ Oproti vázané aplikaci může soudce dotvářením práva dopomoci právnímu řádu, aby za vývojem společnosti nepokulhával.¹⁴

⁷ WRÓBLEWSKI, J. *The judicial application of law*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2010, s. 274.

⁸ KÜHN, Z. Základní modely soudcovské argumentace. *Právník*. 2001, roč. 140, č. 4, s. 345.

⁹ DAWSON, J. *The Oracles of the Law*. Ann Arbor: University of Michigan Law School, 1968, s. 375.

¹⁰ KÜHN, Z. *Základní modely soudcovské argumentace*, s. 345.

¹¹ WRÓBLEWSKI, J. *The judicial application of law*, s. 275.

¹² TROPER, M. – GRZEGORCZYK, C. Precedent in France. In: MACCORMICK, D. N. – SUMMERS, R. S. (eds). *Interpreting Precedents*. Routledge, 1997, s. 107.

¹³ WRÓBLEWSKI, Jerzy. *The judicial application of law*, s. 292.

¹⁴ *Ibidem*, s. 284.

3. Tři základní podoby soudního rozhodnutí

Ze srovnávacího hlediska lze v prostoru západní kultury rozlišovat tři základní podoby formy a stylu soudních rozhodnutí: styl angloamerický, francouzský a německý.

Styl angloamerický má své kořeny v Anglii, odkud se rozšířil i do dalších zemí, jako je Austrálie, USA nebo Kanada. Francouzský styl vzniklý na konci 18. století ve Francii se také v průběhu času dostal i do jiných zemí, ale v čisté podobě ho dnes nalezneme jen ve Francii. Tyto styly tvoří v mnoha ohledech dva protikladné extrémy. Francouzský styl se blíží jednoduchému subsumpčnímu modelu vnitřní logiky odůvodnění a vázané aplikaci práva, kdežto angloamerický styl vyznává spíše model diskursivní a volnou aplikaci práva. To je základem dílčích odlišností, které budou popsány níže.

Třetí styl se vytvořil na půli cesty mezi těmito styly jako kombinace jejich prvků. Nalézt ho můžeme např. v Německu, Finsku, Polsku, Rakousku, Itálii¹⁵ nebo Česku, ale v tomto článku je popsán jako styl německý, protože jeho vývoj a prvky budou popsány na příkladu německého právního systému a koneckonců právě Německo mělo na vývoj tohoto stylu významný vliv.

Obecně jsou odlišné charakteristiky stylů způsobeny několika příčinami, mezi něž patří: postavení soudní moci, zejména ve vztahu k moci zákonodárné; svázanost soudce prameny práva a argumenty, které může při interpretaci práva použít; zvyklosti v psaní rozhodnutí; vzdělávání právníků; postavení ústavního soudu; prospektivní a retrospektivní rozhodování soudů; kariérní a otevřený model soudnictví nebo požadavky pramenů práva na strukturu a obsah soudního rozhodnutí. Konkrétní příčiny odlišností jsou uvedeny níže u jednotlivých stylů.

Ačkoliv se tyto rozdíly projevují nejvýrazněji na vyšších soudech,¹⁶ promítají se do podoby rozhodnutí i ostatních soudů, a to ve všech právních odvětvích. Současně nejsou tyto rozdíly pouze odrazem podoby soudnictví, ale zrcadlí se v nich celý právní systém dané právní kultury,¹⁷ což lze rozpoznat už jen na vyjmenovaných důvodech těchto rozdílů.

4. Francouzský styl

4.1 Historický a ideologický původ francouzského stylu

Francouzský styl by se dal ve zkratce popsat jako dítě Velké francouzské revoluce a z ní vzešlé striktní dělby moci.

Před rokem 1789 si ve Francii vybudovaly silnou pozici suverénní soudy (zvané *Parlements*),¹⁸ které byly personálně obsazeny aristokracií, jež kromě souzení sledovala i své vlastní zájmy a prosazovala je nejen pomocí výkladu práva, ale i prostřednictvím jeho dotváření.¹⁹ Justice se tak i pod tíhou neblahé zkušenosti se silnými a nezávislými soudy vyvinula v nepřítele ostatních částí společnosti a v době revoluce se stalo její omezení

¹⁵ MACCORMICK, D. N. – SUMMERS, R. S. *Interpretation and Comparative Analysis*, s. 506, 509.

¹⁶ LASSER, M. *Judicial deliberations: a comparative analysis of judicial transparency and legitimacy*. Oxford: University Press, 2004, s. 77, 274.

¹⁷ SMEJKALOVÁ, T. *Soudní rozhodnutí jako autoportrét českého soudnictví*. Brno: Masaryk University Press, 2021, s. 24, 25.

¹⁸ DADOMO, Ch. – FARRAN, S. *The French legal system*. London: Sweet & Maxwell, 1996, s. 46.

¹⁹ MERRYMAN, J. H. *The civil law tradition: an introduction to the legal systems of Europe and Latin America*. Stanford, California: Stanford University Press, 2007, s. 17.

jedním z cílů revolučních nálad,²⁰ které daly v porevoluční Francii vzniknout justici silně omezené vázanou aplikací práva.

Justice i právní doktrína na počátku 19. století přijaly tezi, že právem je pouze to, o čem zákonodárce prohlásí, že je právem, všechna pozornost právnických mozků se tak obrátila na zákon jako výlučný pramen práva. Toto myšlení vycházelo ze tří předpokladů: 1) pouze zákonodárce tvoří právo; 2) toto právo je všeobjímající, tedy je schopno vyřešit jakýkoliv právní problém; 3) i proto tvoří toto právo vnitřně konzistentní systém.²¹

Tyto tři předpoklady vytváří půdu pro to, aby řešení právních problémů mohlo spočívat pouze v logicko-deduktivní úvaze (sylogismu) složené z premis v podobě skutkového stavu a práva obsaženého v zákoně. Interpret v takovém případě ani nesahá k extralegálním aspektům, jako je spravedlnost nebo hospodárnost, protože odpovědi nemusí hledat jinde než v systému pravidel, zároveň je takto nalezená odpověď nevyhnutelným důsledkem aplikace práva, a tedy jedinou správnou odpovědí.²² V takto pojaté ideologii aplikace práva to byl systém pravidel, a nikoli soudce, kdo poskytoval právní řešení, soudce musel v tomto uspořádaném systému řešení pouze nalézt a aplikovat ho v konkrétním případě.

Tímto způsobem se vytvořilo postavení porevolučního francouzského soudce, který se stal pouze vykladačem zákonodárcových idejí, směl právo pouze vykládat, ne dotvářet. Dodržování této role se kontrolovalo prostřednictvím odůvodnění soudního rozhodnutí, jehož středobodem se stala právní úvaha vycházející z textu zákona.²³

Ačkoliv je ideologie vázané aplikace práva již dávno opuštěna, mj. proto, že francouzský občanský zákoník *Code civil* vytvořený těsně před průmyslovou revolucí nedokázal držet krok s rychle se vyvíjející společností a řešit všechny její problémy,²⁴ a i francouzští právníci si proto uvědomili, že při aplikaci práva je nutné přihlédnout i k hodnotovým a mimo-právním argumentům, zakořenilo se v porevolučních dobách toto formální chápání práva ve francouzském prostředí velmi silně a navenek v něm přetrvává dodnes v soudních odůvodněních.

4.2 Podoba rozhodnutí francouzského stylu

Reprezentantem francouzského soudního stylu je francouzský nejvyšší soud – *Cour de cassation*, jenž přijal svou omezenou porevoluční roli²⁵ a nastavil kurz francouzského soudního rozhodnutí směrem ke strohému, deduktivnímu a legalistickému stylu. Jeho rozhodnutí jsou až překvapivě krátká, často neobsahují více než okolo jedné strany textu.²⁶

Svou omezenou roli pouhého vykladače zákona vyjadřuje soudce také tím, že to není on, za koho je soudní rozhodnutí napsáno, ale soud jako celek, za který je psáno ve třetí osobě,²⁷

²⁰ DAWSON, J. *The Oracles of the Law*, s. 375.

²¹ *Ibidem*, s. 393.

²² *Ibidem*, s. 394.

²³ FRÉDÉRIQUE, F. Odůvodnění soudních rozhodnutí v nauce a praxi – francouzská zpráva. In: TICHÝ, L. – HOLLÄNDER, P. – BRUNS, A. (eds). *Odůvodnění soudního rozhodnutí = The judicial opinion = Begründung von Gerichtssentscheidung*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2011, s. 72.

²⁴ MACCORMICK, D. N. – SUMMERS, R. S. Statutory Interpretation in France. In: MACCORMICK, D. N. – SUMMERS, R. S. (eds). *Interpreting Statutes*, s. 172.

²⁵ DAWSON, J. *The Oracles of the Law*, s. 380.

²⁶ LASSER, M. *Judicial deliberations*, s. 30.

²⁷ *Ibidem*, s. 34.

a navíc těžce čitelným, úřednickým, technickým a legalistickým jazykem.²⁸ Individualita soudců je navíc potlačena tím, že se při kolektivním rozhodování nezveřejňuje výsledek hlasování a soudce ani nemá možnost připojit k rozhodnutí své separátní stanovisko.²⁹ Podle René Davida se ve Francii na disenty hledí dokonce s velkou nevráživostí.³⁰ Francouzský soudce coby individualita tak zůstává zahalen jen jako jeden z mnoha úředníků vykonávajících soudcovskou funkci na rozdíl od svých protějšků v systémech *common law*, u nichž individualita výrazně vystupuje navenek, a dokonce i protějšků v jiných kontinentálních systémech, kde bývá zvykem zveřejňování separátních stanovisek alespoň u některých vyšších soudů.

V souladu s vázanou ideologií aplikace práva zahaluje soudce své myšlenkové úvahy do formy strohých deduktivních sylogismů, jejichž premisy vedou k jediné správné odpovědi,³¹ kterou soudce pouze logicky objevuje. Proto rozhodnutí ani neodhaluje výkladové problémy a alternativní řešení,³² navenek se totiž považují za neexistující. Jelikož je navenek výlučným pramenem práva zákon, vystačí si soudce s formálními argumenty a nesahá po argumentech hodnotových,³³ necituje předchozí judikaturu ani se s ní nijak nevyopádává.³⁴ David dokonce tvrdí, že judikatura být citována ani nemůže.³⁵ Protože soudce nachází v právním řádu jedinou správnou odpověď, nemusí se ani obtěžovat vést dialogické a argumentativní polemiky o svém právním řešení, které předkládá ze své mocenské, úřednické pozice spíše jako tvrzení než pečlivě odůvodněný závěr.³⁶

Příkladem popsaných rysů může být rozhodnutí prvního civilního senátu francouzského nejvyššího soudu.³⁷ Délka celého rozhodnutí odpovídá přibližně 1,5 straně textu. Rozhodnutí obsahuje popis účastníků a rozhodujícího soudu, historii předchozího řízení, rekapitulaci napadeného rozhodnutí a podaného opravného prostředku, právní posouzení a výrok. Ačkoliv soud rozhodl o zrušení napadeného rozhodnutí, skládá se samotné právní posouzení z pouhých 3 krátkých, nijak podrobných odstavců čítajících celkem 123 slov (to je jen o několik slov méně, než obsahují dva úvodní odstavce tohoto článku). Soud odkazuje pouze na jediné ustanovení zákona, jiné zdroje svých úvah nezmiňuje.

4.3 Rozdvojení francouzského právního diskursu

Bylo by však naivní myslet si, že skutečné francouzské právní myšlení vypadá stejně primitivně jako oficiální portrét zveřejňovaný soudy. Zprvč právní diskurs není tak omezený a zaměřený pouze na psaný zákon, a to ani na nižších soudech. Takový stav by byl dnes těžko představitelný v tak vyspělé zemi, jakou je Francie. A z druhé lze na vyšších soudech

²⁸ KÜHN, Z. *Základní modely soudcovské argumentace*, s. 356.

²⁹ DADOMO, Ch. – FARRAN, S. *The French legal system*, s. 45.

³⁰ DAVID, R. – BRIERLEY, J. E. C. *Major legal systems in the world today: an introduction to the comparative study of law*. London: Stevens, 1996, s. 143.

³¹ FRÉDÉRIQUE, F. *Odůvodnění soudních rozhodnutí v nauce a praxi – francouzská zpráva*, s. 73.

³² PAVČNIK, M. *Odůvodnění soudních rozhodnutí – hodnocení a doporučení*. In: TICHÝ, L. – HOLLÄNDER, P. – BRUNS, A. (eds). *Odůvodnění soudního rozhodnutí = The judicial opinion = Begründung von Gerichtsentscheidung*, s. 357.

³³ *Ibidem*.

³⁴ DAWSON, J. *The Oracles of the Law*, s. 407.

³⁵ DAVID, R. – BRIERLEY, J. E. C. *Major legal systems in the world today*, s. 136.

³⁶ FRÉDÉRIQUE, F. *Odůvodnění soudních rozhodnutí v nauce a praxi – francouzská zpráva*, s. 81.

³⁷ Cass, 1e civ. 25. 5. 2023, No. 22-12.815. [cit. 2024-06-07]. Dostupné z: https://www.courdecassation.fr/decision/646efedf3fdabad0f888e766?search_api_fulltext=J%2022-12.815&op=To%20research&date_du=&date_au=&judilibre_jurisdiction=all&previousdecisionpage=&previousdecisionindex=&nextdecisionpage=&nextdecisionindex=.

pozorovat dělení právního diskursu na dvě části. První část diskursu, ta magistrátní, formální, legalistická a deduktivní, probíhá v právě popsaných oficiálních soudních rozhodnutích. Druhá část diskursu, ta dialogická, věcná, hodnotová a argumentativní, probíhá na méně odhalených místech – ve stanoviscích generálních advokátů působících např. u *Cour de cassation*; ve zprávách soudců zpravodajů; ve výročních zprávách soudu a v debatách právní doktríny.

Stanoviska generálních advokátů a zprávy soudce zpravodaje vypadají diametrálně odlišně než publikovaná rozhodnutí. Jejich délka může dosahovat desítek stran, obsahují hodnotové, extralegální argumenty, vypořádávají se s předchozí judikaturou, názory doktríny nebo zahraniční právní úpravou, jsou psány osobitějším stylem, předkládají alternativní řešení a diskutují o nich, nabízí k různým řešením důvody pro a proti a nakonec doporučují, jak by měl soud rozhodnout.³⁸ Stanovisko generálního advokáta a zpráva soudce zpravodaje představují fórum, z něhož rozhodnutí ve skutečnosti vychází.

Takto kýžený mnohohlasný diskurs doplňuje právní doktrína, jež k publikovaným rozhodnutím zveřejňuje své názory, v nichž podobně jako soudce zpravodaj a generální advokát diskutuje o předchozí judikatuře, alternativních řešeních, principech apod.³⁹ I doktrína tak vyvrací dojem vzešlý z oficiálního portréту francouzských soudů, tedy že by soudce skutečně až do dnešní doby byl těmi pouhými zákonodárcovými ústy a pasivním sylogistickým strojem, jehož kontury vykreslila revoluce na konci 18. století.

Tento rozdíl mezi tím, co francouzské soudy navenek vyjadřují, a tím, co skutečně dělají,⁴⁰ působí zmatky i v kruzích právních komparatistů. Mitchel Lasser poznamenává, že toto rozdělení diskursu svedlo na scesti i některé americké právní komparatisty, kteří věnovali přesplíš pozornosti oficiálním rozhodnutím a opomíjeli jiná fóra, čímž chybně docházeli k závěru, že francouzský právní diskurs je stejně omezený a zaměřený pouze na psané právo, jak by se mohlo zdát z publikovaných soudních rozhodnutí.⁴¹

Francouzský soudce je takto argumentačně omezený jen zdánlivě. *Cour de cassation* navzdory svému zdrženlivému postoji v publikovaných rozhodnutích právo dotváří.⁴² Činí tak ale pouze malými, evolučními krůčky. Právní pravidlo popsané v odůvodnění jako premisa verdiktu často neodpovídá přímo zákonnému textu, ale může v sobě obsahovat modifikace vytvořené po desetiletí trvajících debatami mezi právními profesionály.⁴³ Těmito malými evolučními krůčky soudce do svého rozhodování vnáší i tolik potřebný prvek dynamiky právního řádu.

Ačkoliv se popsané charakteristiky a rozdělení diskursu odráží nejsilněji v rozhodnutích francouzských vyšších soudů (zároveň i Ústavní rady), je tento styl typický i pro soudy nižší.⁴⁴ Jejich rozhodnutí však bývají o něco delší, protože se musí vypořádat i s otázkami skutkovými, pro jejichž vyřešení musí nejprve provádět dokazování, které se promítne i do délky písemného vyhotovení rozhodnutí.⁴⁵

³⁸ LASSER, M. *Judicial deliberations*, s. 47–49.

³⁹ *Ibidem*, s. 39.

⁴⁰ V anglickém originále mnohem lépe znějící rozdíl mezi *saying a doing*, viz TROPER, M. – GRZEGORCZYK, C. *Precedent in France*, s. 137.

⁴¹ LASSER, M. *Judicial deliberations*, s. 27, 29.

⁴² FRÉDÉRIQUE, F. *Odůvodnění soudních rozhodnutí v nauce a praxi – francouzská zpráva*, s. 91.

⁴³ DAWSON, J. *The Oracles of the Law*, s. 408.

⁴⁴ LASSER, M. *Judicial deliberations*, s. 278.

⁴⁵ FRÉDÉRIQUE, F. *Odůvodnění soudních rozhodnutí v nauce a praxi – francouzská zpráva*, s. 82.

5. Angloamerický styl

Angloamerický styl stojí v mnoha aspektech v opozici vůči stylu francouzskému. Soudní moc zemí tohoto stylu nikdy neprošla tak silným omezením jako ve Francii a zároveň si udržela pozici toho, kdo právo tvoří. Ve zkratce je podoba angloamerického stylu důsledkem silného postavení soudce jako individuality, která má právtvornou moc.

5.1 Důvody odlišnosti angloamerického stylu

V historii se soudní moc zemí angloamerického stylu nestala nepřitelem společnosti jako ve Francii, ale jednotlivci spíše pomáhala a původně tvořila protiváhu panovníkovy moci, takže se zde nevytvořila nelibost vůči soudcovské tvorbě práva⁴⁶ a nevznikla tak ani potřeba soudce dostat pod kontrolu omezením jejich silných pozic.

Odlišný styl odůvodnění je ovlivněn i postavením soudce jako individuality, a to i co se týče jeho vztahu k ostatním právnickým profesím. Soudci se zde nikdy ani nedostali do područí byrokratického modelu, ale zůstali spíše výraznými individualitami. Typickým soudcem není oproti kontinentu právník, který ihned po absolvování vysoké školy začne pracovat v justici, kde si internalizuje soudcovské návyky, a přispívá uzavírání justice do sebe samé.⁴⁷ Soudcem se často stává osoba zvenčí, která přináší do justice jiné myšlenky a nečiní ji tak homogenní. Angloamerický právník se oblečením taláru nestává úředníkem schovaným ve velké justiční mašinérii, ale uchovává si mnohé ze své osobitosti. Tomu odpovídá i to, že např. v USA se soudci do soudcovských křesel dostávají často politickým nebo alespoň kvazipolitickým procesem,⁴⁸ který ještě více napomáhá tomu, že se soudcem stávají výrazné osobnosti. Kariérní kořeny soudců vedoucí často skrz advokacii dávají vzniknout dobře fungující spolupráci mezi soudci a právními zástupci stran,⁴⁹ s nimiž se soudce jakožto bývalý advokát snaží vést spíše dialogický diskurs než jim z pozice úředníka nařizovat.

Vliv na podobu soudního rozhodnutí má kromě osoby soudce i povaha precedentu jako pramene práva. Oproti kontinentálním systémům, kde soudce právo nanejvýš dotváří, rozhoduje soudce v systému *common law* prospektivně a právo tvoří. Tím pádem musí odůvodnění jeho rozhodnutí dosáhnout mnohem dál, než se týčí hranice konkrétního případu, a musí osvětlit možný budoucí precedent co nejširší skupině osob a náležitě ho odůvodnit.⁵⁰ Soudcovo rozhodnutí musí být natolik odůvodněné, aby z něj bylo množné v budoucnu extrahovat *ratio decidendi* jakožto zobecnitelné pravidlo.

V soudním rozhodnutí se zároveň odráží podoba právního myšlení jako takového. Oproti kontinentu zde nepanuje tak silná adorace zákonných textů a z ní vzešlá exegetická povaha právního myšlení. Aplikace práva následuje volný model, při němž se v úvahu berou i mnohé mimoprávní aspekty a uvažování není sklíčené, ale otevřené. Tato otevře-

⁴⁶ MERRYMAN, J. H. *The civil law tradition*, s. 17.

⁴⁷ KÜHN, Z. The Judiciary in Illiberal States. *German Law Journal*. 2021, Vol. 22, No. 7, s. 1240.

⁴⁸ MACCORMICK, D. N. – SUMMERS, R. S. Statutory Interpretation in the United States. In: MACCORMICK, D. N. – SUMMERS, R. S. (eds). *Interpreting Statutes*, s. 453.

⁴⁹ BANKOWSKI, Z. – MACCORMICK, D. N. – MARSHALL, G. Precedent in the United Kingdom. In: MACCORMICK, D. N. – SUMMERS, R. S. (eds). *Interpreting Precedents*, s. 319.

⁵⁰ MURRAY, P. L. The Judicial Opinion in the American Legal Culture. In: TICHÝ, L. – HOLLÄNDER, P. – BRUNS, A. (eds). *Odůvodnění soudního rozhodnutí = The judicial opinion = Begründung von Gerichtsentscheidung*, s. 233.

nost se odráží i v tom, že základní strukturu soudcova odůvodnění netvoří výsledek nutně vzešlý ze subsumpčního sylogismu, ale ze soudcovy volby učiněné na základě množství argumentů pro a proti.⁵¹ Povaha právní kultury ve spojení s postavením soudce vede k tomu, že vývoj právní kultury *common law* je z velké míry ovlivněn soudci na rozdíl od kultury kontinentální, jejíž vývoj je ovlivněn spíše soubojem myšlenkových směrů učenců.⁵² Angloamerický soudce má tak na podobu právního systému mnohem větší vliv než jeho kontinentální protějšek, kde podobu práva utvářeli spíše učenci.

5.2 Podoba rozhodnutí angloamerického stylu

Postavení soudce, povaha jeho rozhodování a způsob právního myšlení tvoří základní kameny dnešní podoby angloamerického stylu. Hned na první pohled je nápadná délka rozhodnutí, která běžně dosahuje desítek stran. Už jen to napovídá, že rozhodnutí obsahuje mnohem více než jednoduchou subsumpci skutkového stavu pod právní normu.⁵³ I kvůli prospektivnímu způsobu rozhodování se soudce do svého rozhodnutí snaží natěsnat všemožné argumenty pro a proti, odbočky k alternativním řešením, argumenty mimoprávními aspekty, jako jsou sociální, ekonomické nebo morální hodnoty. Jelikož soudce vytváří rozhodnutí s možným přesahem do širší společnosti, nemusí odpovídat délka jeho rozhodnutí složitosti řešeného případu,⁵⁴ ale spíše soudcově snaze přesvědčit tuto širokou společnost o správnosti rozhodnutí. Jelikož se neuznává možnost jediné správné odpovědi, ale přiznávají se výkladové problémy,⁵⁵ nenachází soudce ve svém rozhodnutí jedinou správnou odpověď, kterou by z pozice moci nařizoval adresátům, ale snaží se vést více dialogický a argumentační diskurs.

Snaha odůvodnit rozhodnutí co nejpřesvědčivěji je v kultuře *common law* hluboce zakořeněna. Dlouhé, argumentační a vyčerpávající odůvodnění není vlastní jen těm případům, jejichž řešení vychází víceméně z právního vakua, ale i těm, jejichž řešení vyplývá v základu ze zákona,⁵⁶ kde by bylo možné použít jednodušší subsumpční styl odůvodnění.

Úsilí přesvědčivého odůvodnění s sebou nese také odhalení všech karet na jednom místě. Nelze se zde tak setkat s francouzským rozdělením diskursu. Čtenář nalezne všechny důvody přímo v odůvodnění soudcova rozhodnutí,⁵⁷ rozdíl mezi tím, co soudce vyjadřuje a co dělá, je nejmenší ze všech tří popisovaných stylů.

Prvek nejednotnosti odůvodnění se v angloamerickém stylu také objevuje, ale v jiné podobě než ve francouzském rozdělení, tato nejednotnost souvisí s individualitou soudců. Oproti kontinentálním stylům se odůvodnění nepíše za soud jako celek, ale většinou v podobě stanovisek jednotlivých soudců.

Anglický způsob této praxe vyznává větší rozdrobenost odůvodnění než ten americký. V anglické praxi vyšších soudů píše každý soudce své vlastní stanovisko (*seriatim opinion*) nezávisle na tom, zda s většinovým stanoviskem souzní. Někdy se může soudce spokojit

⁵¹ KÜHN, Z. *Základní modely soudcovské argumentace*, s. 350–351.

⁵² MERRYMAN, J. H. *The civil law tradition*, s. 60.

⁵³ LASSER, M. *Judicial deliberations*, s. 64.

⁵⁴ MURRAY, P. L. *The Judicial Opinion in the American Legal Culture*, s. 240.

⁵⁵ PAVČNIK, M. *Odůvodnění soudních rozhodnutí – hodnocení a doporučení*, s. 357.

⁵⁶ ANDREWS, N. *Judicial decision and the duty to give reasons: the English experience*. In: TICHÝ, L. – HOLLÄNDER, P. – BRUNS, A. (eds). *Odůvodnění soudního rozhodnutí = The judicial opinion = Begründung von Gerichtsentscheidung*, s. 63.

⁵⁷ LASSER, M. *Judicial deliberations*, s. 62.

s vyjádřením stručného souhlasu se stanoviskem jednoho ze svých kolegů.⁵⁸ Americká praxe si vybrala střední cestu mezi rozdrobenými jednotlivými vóty a zcela jednotným vótem. Toto kompromisní řešení spočívá v tom, že jeden ze soudců sepíše většinové stanovisko (*majority opinion*), na němž se shodla většina soudců, a jednotlivým soudcům je ponechána možnost připojit svá individuální buď nesouhlasná (*dissenting opinion*), nebo souhlasná stanoviska (*concurring opinion*).⁵⁹ Tento americký model generující jasná, většinová rozhodnutí s respektem k odlišným názorům se rozšířil i do systémů kontinentálních, mj. i na český Ústavní soud.

Mnohohlasnost rozhodnutí mj. umocňuje dialogický charakter angloamerického stylu,⁶⁰ protože nutí soudce obhajovat své argumenty obsáhle nejen před účastníky řízení, ale i před ostatními soudci.

Osobní charakteristiky soudců se vkládají nejen do věcného posouzení případu, ale i do formy, jakou jsou sdělovány. Autorský styl některých soudců se stává slavným a obdivovaným za jejich života i po něm⁶¹ a silně kontrastuje s uniformním, úřednickým stylem německým a francouzským. Jazyk používaný v angloamerickém rozhodnutí je také mnohem přístupnější laikům a i přes nezbytný výskyt odborných termínů se více blíží obecné řeči.⁶²

S autorským stylem souvisí i poslední odlišnost angloamerických rozhodnutí. Přesvědčivost odůvodnění nemusí vyplývat jen z právního posouzení případu, ale také z narativní části. Soudci ne vždy popisují fakta případu co neobjektivněji, ale mnohdy sáhnou k interpretativnímu narativu, který je svým způsobem vyprávění schopen přesvědčovat čtenáře ještě před přečtením právních argumentů. Slavným příkladem takového postupu v anglickém právu je rozhodnutí soudce Lorda Denninga v případě *Hinz v. Berry*,⁶³ v němž soud rozhodoval o náhradě imateriální újmy, kterou utrpěla paní Hinz, když se stala svědkyní autonehody způsobené panem Berrym, při níž zemřel její manžel a zranily se její děti. Již při přečtení krátké emotivně napsané narativní části si čtenář vstěpí, že roli záporné postavy v tomto příběhu hraje pan Berry, který nehodu způsobil.

6. Německý styl

Třetí styl stojí mezi dvěma extrémy dvou předchozích stylů. Oproti Francii není poznamenán tak výraznou revolucí, která by přetřela vývojové vazby a nastavila úřednickou podobu soudního rozhodnutí na staletí dopředu, na druhou stranu zde není soudce tak argumentačně otevřený a výrazně individuální jako mnozí soudci v systémech *common law*. Soudce je sice podobně jako jeho francouzský protějšek svázán zákonem, který se stává základem rozhodnutí, ale nebojí se otevřeně sáhnout i k jiným zdrojům argumentů. Deduktivní, legalistický a magistrátní styl přichází na scénu zejména v jednoduchých

⁵⁸ MAULTZSCH, F. Jednotné vótum anebo většina jako formy odůvodnění rozhodnutí nejvyšších soudů v civilních věcech. In: TICHÝ, L. – HOLLÄNDER, P. – BRUNS, A. (eds). *Odůvodnění soudního rozhodnutí = The judicial opinion = Begründung von Gerichtsentscheidung*, s. 489.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 491.

⁶⁰ BANKOWSKI, Z. – MACCORMICK, D. N. – MARSHALL, G. *Precedent in the United Kingdom*, s. 319.

⁶¹ Slavné autory-soudce lze namátkou zmínit osobnosti, jako je např. Richard Posner, Learned Hand, Lord Denning, Ruth Bader Ginsburg nebo Antonin Scalia.

⁶² KÜHN, Z. *Základní modely soudcovské argumentace*, s. 356.

⁶³ *Hinz v. Berry* [1970] 2 QB 40.

případech aplikace práva na nižších soudech, kdežto diskursivní, hodnotový a argumentační styl se objevuje častěji na vyšších soudech při výskytu výkladových problémů.⁶⁴ Tento třetí styl by se tak dal krátce charakterizovat jako diskursivnější podoba kontinentálního legalismu, která ale navíc úžeji spolupracuje s doktrínou.

6.1 Historický a ideologický původ německého stylu

Právě doktrína měla v historii zásadní vliv na podobu soudního rozhodnutí německého stylu. Již v době středověku, kdy na území dnešního Německa neexistoval jednotný právní řád a soudcovské pozice náležely většinou laikům, ovlivňovali podobu práva učenci vystudovaní v Itálii v římském právu, kteří na základě svého vzdělání poskytovali právní rady, mj. i soudům. Postupem času se zvyšoval počet univerzit, které byly schopné produkovat tyto učence, a tím se i zvyšoval jejich vliv na podobu práva.⁶⁵

Německá právní doktrína si postupně budovala silné postavení a značný vliv na podobu nesjednoceného práva a na rozhodování soudů. Praxe poskytování rad učenci soudům se v 16. století promítla i do zákonné úpravy, konkrétně do zákoníku *Constitutio criminalis Carolina*, který v některých trestních věcech ukládal soudcům obracet se v případě pochyb se žádostí o radu na univerzity, vyšší soudy, profesory nebo jiné osoby s právním vzděláním.⁶⁶

Jelikož bylo tehdejší právo neúplné a tvořené početnými místními obyčejí, vnášeli do něj učenci při poskytování rad prvky práva římského, které znali a které už tvořilo koherentní systém, se kterým se dalo pracovat.⁶⁷ Zároveň spolu učenci z různých koutů dnešního Německa navzájem spolupracovali a do svých rad promítali nejen své vlastní názory, ale i názory sdílené v širší akademické komunitě,⁶⁸ čímž se tehdejší právo částečně sjednocovalo pod taktovkou akademiků nezávislých na státní moci a nerušeně rozhodujících z přítmi knihoven. Časem měla doktrína na právo pomalu větší vliv než samotné soudy.

Postupem času se soudcovských pozic začali ujímat zejména lidé s právním vzděláním,⁶⁹ a dále se tak rozvíjela symbiotická spolupráce mezi justicí a doktrínou, která pokračovala v budování koherentního systému, protože akademici nepřestávali být oblečením taláru myšlenkově akademiky.

Ačkoliv se podobně jako ve Francii objevily tendence svázat soudce zákonem a učinit z nich pasivní vykladače zákona, neměly tyto pokusy tak dalekosáhlé účinky. Jedním z těchto pokusů bylo mohutné pruské legislativní dílo – kodex z konce 18. století, který čítal 17 000 paragrafů a měl poskytovat specifické, detailní řešení pro každou myslitelnou situaci.⁷⁰ Shodně jako v porevoluční Francii nesměl soudce pod hrozbou trestu pravidla stanovená tímto zákonem interpretovat, ale musel se v případě pochybností obrátit na speciální komisi, která měla interpretační problém vyřešit.⁷¹ Paralelu k tomuto přístupu

⁶⁴ ALEXY, R. – DREIER, R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MACCORMICK, D. N. – SUMMERS, R. S. (eds). *Interpreting Precedents*, s. 21.

⁶⁵ DAWSON, J. *The Oracles of the Law*, s. 196.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 198, 203.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 237.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 241.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 246.

⁷⁰ Jednalo se o zákoník *Das Allgemeine Landrecht für die Preußischen Staaten* z roku 1794.

⁷¹ MERRYMAN, J. H. *The civil law tradition*, s. 39.

lze nalézt i v Rakousku v době vlády Josefa II., kde se soudce při nejasnosti zákona měl obracet na úřad nebo zemského knížete.⁷² Zanedlouho poté zakotvil ABGB ve svém § 8, že „jen zákonodárci náleží moc vyložití zákon způsobem obecně závazným“. Tato praxe se však v zemích třetího stylu neodrazila tak silně a není dodnes tak pozorovatelná jako ve Francii.

Lze tak vidět, že soudy a nezávislá doktrína si v německém právním systému budovaly už od dob středověku fungující symbiotický vztah. Vliv doktríny na právní myšlení a podobu soudního rozhodnutí lze nejlépe rozpoznat v 19. století, kdy nadále pokračovaly tendence doktríny sjednocovat právní řád a budovat z něj koherentní systém, a to za stále recepce římského práva. Tyto tendence vrcholily v 19. století, a to zejména na pozadí vznikající kodifikace práva tehdy se sjednocujícího Německa, která se pod vlivem von Savignyho myšlenek neměla ubírat cestou přirozenoprávní, ale měla se budovat ze základů práva, které se v té době už v Německu nacházely. Proto musela být prvním krokem kodifikačního procesu identifikace těchto pravidel a jejich uspořádání.⁷³ Z toho důvodu se doktrína pustila do ještě urputnějšího studia právního systému, jehož výsledkem je zřetelná systematizace, třídění, vytváření definic a zobecněných klauzulí.

Výstupy doktrínálních myslí měly v té době podobný cíl, jaký byl již popsán u francouzského stylu – odosobněný, uzavřený systém pravidel. Takový systém je v ideálním případě schopen vyřešit všechny právní problémy, neobsahuje mezery, je vnitřně koherentní, poskytuje odpovědi pouze na základě subsumpce skutkového stavu pod jednoznačně vyjádřené právní pravidlo.⁷⁴ Navíc zajišťuje politickou neutralitu, neboť se neohlíží na morálku, spravedlnost nebo sociální aspekty.⁷⁵

V těchto základech lze nalézt nejen kontury dnešní podoby právní doktríny, ale i podoby soudního rozhodnutí. Zaprvé orientace na právo jako systém je v dnešní kontinentální (a i české) právní doktríně stále silně zřetelná. Vytváří se definice, třídění, zobecněné klauzule a hledají se vazby mezi jednotlivými prvky systému.⁷⁶ V této souvislosti John H. Merryman upozorňuje, že právníka vzdělaného v systému *common law* zaujme snaha kontinentálního právního myšlení vše zobecnit, odtrhnout od faktických a historických souvislostí a spíše než na řešení konkrétních problémů se zaměřit na vytváření a zkoumání teoretické struktury práva.⁷⁷ Zadruhé, jak bude níže popsáno, soudní rozhodnutí německého typu staví svůj základ stejně jako jeho francouzský protějšek na zákonu, takže jeho základní struktura se přidržuje subsumpčního sylogismu spočívajícího v logicko-deduktivním úsudku, soudce nechává mluvit spíše právo než sebe jako individualitu.

Odklon německého soudního stylu směrem k více hodnotovému diskursu je rovněž odrazem historického vývoje německého práva. Rychle se vyvíjející společnost 20. století předčila možnosti vázané ideologie aplikace práva a právo potřebovalo doplnit dynami-

⁷² JANÍČEK, B. *Historický kontext ustanovení o výkladu práva v návrhu občanského zákoníku* [online]. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, 2012, s. 16 [cit. 2023-08-05]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/w86v2b/00157646-310315612.pdf>.

⁷³ MERRYMAN, J. H. *The civil law tradition*, s. 61, 62.

⁷⁴ DAWSON, J. *The Oracles of the Law*, s. 456.

⁷⁵ *Ibidem*, s. 457.

⁷⁶ V podobném duchu se nese i české právní vzdělávání, které studenty vybavuje encyklopedickou znalostí právního řádu jako systému pravidel spíše než schopností o právu hodnotově uvažovat.

⁷⁷ MERRYMAN, J. H. *The civil law tradition*, s. 64.

kou mimoprávních aspektů, aby dokázalo plnit svou funkci. V právním diskursu se objevuje kritika metod vytvořených v 19. století, tedy že zákon psaný stručným jazykem není tak kompletní, aby dokázal řešit jakékoliv situace, a že role zákonodárce tím pádem není všespásná.⁷⁸

Zejména krizemi zmínané Německo po první světové válce umožnilo další rozvoj symbiózy soudů a doktríny. Soudci v těžkých časech museli přijmout aktivnější roli a právo dotvářet, při tom se mohli spolehnout na pomoc doktríny, která soudní rozhodnutí hojně komentovala a nabízela možná řešení nastalých právních problémů.⁷⁹ V rozhodnutích se tak objevují citace doktrinálních závěrů a soudní rozhodnutí se stává fórem, kde jedni právníci adresují své právní názory jiným právníkům.⁸⁰ Do tohoto proudu se po roce 1945 jako katalyzátor vložil i německý ústavní soud, jehož názorový vliv lze zaznamenat i v rozhodnutích českých vrcholných soudů.

Německé soudy a doktrína se tak společně s celkovým právním myšlením odpoutaly od zákonné svázanosti 19. století a vykročily směrem k více hodnotovému a otevřenějšímu diskursu. Uznávalo se, že existuje tenká linie mezi interpretací a dotvářením práva, které je vzhledem ke koncepci zákona a vývoji společnosti nevyhnutelné.⁸¹ Na druhou stranu základním pramenem práva stále zůstával zákon, a proto i v právním myšlení přetrvává význam tvorby systému, hierarchizace nebo užívání logických a formálních argumentů. Hodnotový obrat se zrcadlil i v podobě soudního rozhodnutí. Soudci začali do svých rozhodnutí vkládat prvky angloamerických rozhodnutí – diskurs, hodnotové argumenty, polemiky s různými názory, odkazy na dřívější soudní rozhodnutí apod.

6.2 Podoba rozhodnutí německého stylu

Historický vývoj německé právní kultury vykreslil portrét německého soudního stylu, jak ho známe dnes. Hlavním opěrným bodem je pro soudce zákon, který vymezuje pole, v jehož rámci se bude argumentačně pohybovat. V tom spatřuje Basil Markesinis výhodu německého soudce oproti anglickému, protože zákonodárce německému soudci v mnohém ulehčil práci, jelikož už dopředu stanovil základní pravidla pro řešení případu, které soudci poskytují vodítko, o co se při rozhodování zajímat má, a o co ne.⁸² Ze zákonného základu tak vyplývá základní struktura rozhodnutí tvořená subsumpčním sylogismem typickým pro kontinentální právní kulturu. Tento sylogismus ve však vzdaluje francouzskému jednoduchému modelu a užívá mnohačetné nebo řetězící se premisy. Soudce může např. vyložit nejasné znění zákonného ustanovení pomocí několika právních i mimoprávních argumentů a takto nalezenou právní normu použít jako premisu hlavního sylogismu. Ve francouzském stylu by soudce rovnou do svého rozhodnutí zakomponoval nalezenou právní normu, jako kdyby v takové podobě vyplývala ze zákona bez dalšího.

Pokud se soudce potýká s případem jednoduché aplikace práva, v němž právní řešení vyplývá bez výkladových problémů z textu zákona, může soudce své rozhodnutí koncipovat

⁷⁸ DAWSON, J. *The Oracles of the Law*, s. 479.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 467.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 473.

⁸¹ *Ibidem*, s. 499.

⁸² MARKESINIS, B. *Judicial Style and Judicial Reasoning in England and Germany*. *The Cambridge Law Journal* [online]. 2000, Vol. 59, No. 2, s. 298, 299 [cit. 2023-02-14]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/4508676>.

vat ve struktuře jednoduchého sylogismu, protože nemá důvod ho komplikovat. Na druhou stranu ve složitých případech aplikace práva se do struktury sylogismu zapletou i subpremisy premis nebo jejich řetězce a struktura rozhodnutí nabírá na složitosti. Zde soudce zároveň může často opouštět kontinentální půdu opanovanou argumenty jazykovými, systémovými a logickými a vydat se vsťříc angloamerickému stylu a používat argumenty hodnotové, polemizovat s různými řešeními, sahat k mimoprávním argumentům apod. V takovém případě někdy zpoza soudcovy magistrátní masky více vystupuje jeho osobitý styl, ať už čistě vyjadřovací, nebo i myšlenkový, což je opět vlastnost typická spíše pro soudce systému *common law*. Nakonec však i v těchto složitějších případech, v nichž soudy právo někdy i dotváří, se výsledek aplikace práva stejně většinou prezentuje jako deduktivní úsudek.⁸³

V rovině jazykové stojí německý styl blíže francouzskému. Jazyk rozhodnutí bývá legalistický a byrokratický, často užívá i pro vyjádření běžných slov knižní výrazy nebo výrazy typické pro právní jazyk. Rozhodnutí je navíc psáno za soud jako celek, až na výjimky bez možnosti připojit separátní stanovisko. Tyto formální aspekty připomínají, že soudce je v kontinentálním systému stále spíše úředníkem zahaleným v taláru, který si drží od rozhodovaného případu odstup, než výrazně se projevující individualitou jako v systémech *common law*.

Jelikož se právní myšlení zemí spadajících do německého stylu vypořádalo s tím, že soudce není pouhým vykladačem práva, ale může právo i dotvářet, jsou pro soudní rozhodnutí typické odkazy na judikaturu. Ty se objevují spíše ve složitých případech aplikace práva. Na vyšších soudech se už vypořádání se s předchozí judikaturou stalo běžným jevem. Ve srovnání se stylem angloamerickým je však odkazování na judikaturu odlišné, což je pochopitelné vzhledem k postavení precedentu jako pramene práva. V systémech *common law* je význam citovaných rozhodnutí obecně vyšší než v německém stylu, protože kontinentální soudce často používá odkazy na judikaturu jako ilustraci náhledu na řešení případu nebo jako příklad onoho řešení, kdežto pro soudce *common law* představuje dřívější rozhodnutí přímo pramen práva.⁸⁴

S odkazy na judikaturu souvisí i z historického hlediska významné propojení soudů a doktríny, jejíž vliv na právní myšlení se německou historií nese již dlouho a udržuje se i v dnešní době, mj. i díky důrazu na doktrínu v právním vzdělávání. Neil MacCormick a Robert Summers proto nazývají německou právní kulturu jako *expert culture*.⁸⁵ Citace děl akademiků, často ve spojení s odkazy na judikaturu, je v německém stylu běžná.⁸⁶ Soudce tyto prameny často používá k určení směru, kterým se bude jeho výklad ubírat. Akademická obec této své roli sama i napomáhá, jelikož judikaturu již tradičně hojně analyzuje a kritizuje.⁸⁷

⁸³ GOTTWALD, P. Die Begründung von Gerichtsentscheidungen in Deutschland – aus Sicht der Praxis und der Wissenschaft. In: TICHÝ, L. – HOLLÄNDER, P. – BRUNS, A. (eds). *Odůvodnění soudního rozhodnutí = The judicial opinion = Begründung von Gerichtsentscheidung*, s. 150.

⁸⁴ MARKESINIS, B. *Judicial Style and Judicial Reasoning in England and Germany*, s. 296, 297.

⁸⁵ MACCORMICK, D. N. – SUMMERS, R. S. Statutory Interpretation in the Federal Republic of Germany. In: MACCORMICK, D. N. – SUMMERS, R. S. (eds). *Interpreting Statutes*, s. 118.

⁸⁶ *Ibidem*, s. 118.

⁸⁷ Dobrou funkci této dlouhotrvající a vzájemné spolupráce v Německu vyzdvihoval americký právník J. Dawson, který zároveň poznamenal, že americký právní systém by měl tuto spolupráci Německu závidět, a pokusit se ji napodobit. Viz DAWSON, J. *The Oracles of the Law*, s. 505.

Německý styl se nachází mezi angloamerickým a francouzským stylem také z hlediska odhalení (všech) důvodů rozhodnutí. Oproti francouzskému stylu zde neexistuje rozdělení diskursu na část publikovanou a nepublikovanou, která ze skutečných důvodů odhalí pramálo, ale ani zde na rozdíl od angloamerického stylu nevykládá soudce na stůl úplně všechny karty. V ideálním případě se všechny soudcovy argumenty nachází přímo v daném odůvodnění, a čtenář proto nemusí složitě vyhledávat nepublikované důvody na jiných místech.

6.3 Česká soudní rozhodnutí

Styl českých soudů sdílí nejvíce charakteristik s třetím stylem popsaným na příkladu Německa. Po roce 1918 navázalo Československo na právo rakouské a s ním pokračoval i soudcovský styl.⁸⁸ Ačkoliv Rakousko a Německo prošly odlišným vývojem a nelze jejich právní kulturu směřovat, např. Viktor Knapp o těchto dvou zemích hovoří jako o odlišných „velkých“ kontinentálních systémech,⁸⁹ patří jejich soudní styly s ohledem na trichotomii v tomto článku do stejné skupiny.⁹⁰

Příchod komunistického pojetí práva po druhé světové válce vnesl do československého právního myšlení tendence protichůdné těm, které v Německu vedly k diskursivnějšímu pojetí soudcovského rozhodnutí. Komunistická ideologie se promítla nejen v soudním stylu, ale i v právní vědě,⁹¹ která se proto moc nerozvíjela a postupně se její citace vytratila i ze soudních rozhodnutí.⁹² Tehdejší celkové myšlení přineslo příklon k argumentační omezenosti, k trivializaci konceptů pramene práva a k popření kreativního významu judikatury.⁹³

To přibližování se vázané ideologii aplikace práva se snažil po roce 1989 zbořit mj. Ústavní soud⁹⁴ nebo právní doktrína. Český příklad potvrzuje jednu z obecných tezí MacCormicka a Summarse, že podobu soudního rozhodnutí ovlivňuje v právním systému i postavení nejvyššího soudu, pokud zároveň vykonává funkci soudu ústavního.⁹⁵ V České republice sice Nejvyšší soud, Nejvyšší správní soud a Ústavní soud nespádají vjedno, ale Ústavní soud disponuje pravomocí rušit konkrétní rozhodnutí obecných soudů, čímž značně zasahuje do jejich rozhodovací praxe. Opačným příkladem může být francouzská Ústavní rada (*Conseil constitutionnel*), které náleží pouze abstraktní kontrola ústavnosti. Český strážce ústavnosti se tak mohl v 90. letech chopit šance ovlivnit rozhodovací praxi obecných soudů a vychýlit ji směrem k více hodnotovému a diskursivnímu stylu, podobně jako činil Spolkový ústavní soud v Německu již před desítkami let.

⁸⁸ BOBEK, M. O odůvodňování soudních rozhodnutí. *Právní rozhledy*. 2010, č. 6, s. 209.

⁸⁹ KNAPP, V. Přínos středoevropského soudnictví k evropské právní kultuře. *Právník*. 1993, roč. 132, č. 9, s. 726.

⁹⁰ Např. Michal Bobek řadí soudní styl těchto zemí do skupiny zemí germánské právní kultury, viz BOBEK, M. O *odůvodňování soudních rozhodnutí*, s. 209.

⁹¹ KÜHN, Z. *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace: analýza příčin postkomunistické právní krize*. Praha: Beck, 2005, s. 97, 98.

⁹² *Ibidem*, s. 99.

⁹³ KÜHN, Z. Jusnaturalismus vs. juspozitivismus? Prvních deset let Ústavního soudu a proměna soudcovské ideologie aplikace práva. In: HLOUŠEK, V. – ŠIMÍČEK, V. (eds). *Dělna soudní moci v České republice*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2004, s. 103, 105.

⁹⁴ *Ibidem*, s. 106.

⁹⁵ MACCORMICK, D. N. – SUMMERS, R. S. *Interpretation and Comparative Analysis*, s. 499.

Judikatura Ústavního soudu je již od 90. let protkána rozhodnutími, která se snaží apelovat na nižší soudy, aby se odkláněly od přehnaného formalismu. Tato změna ideologie aplikace práva s sebou samozřejmě nese i změnu v podobě písemného rozhodnutí. Příkladem takového rozhodnutí je náleží Ústavního soudu ze dne 4. 2. 1997, sp. zn. Pl. ÚS 21/96, podle něhož soud není absolutně vázán doslovným zněním zákonného ustanovení, ale musí se od něj odchýlit, pokud to vyžaduje účel zákona, historie jeho vzniku, systematická souvislost nebo některý z principů, jež mají svůj základ v ústavně konformním právním řádu. Dalším takovým příkladem je náleží ze dne 15. 10. 1996, sp. zn. IV. ÚS 275/96, kde Ústavní soud upozorňoval, že účel a smysl zákona nelze hledat jen ve slovech a větách předpisu, ale že v něm jsou a musí být obsaženy i principy uznávané demokratickými právními státy. Styl českých soudních rozhodnutí se tak v druhé polovině 20. století od popsání třetího stylu odklonil, ale po roce 1989 se k němu začal postupně zase přibližovat.

Závěr

Současná podoba soudních rozhodnutí není jen produktem zákonodárcových úvah nebo nahodilého úzu soudní moci, ale výslednicí dlouhého a složitěho vývoje společnosti a její právní kultury. Stránka obsahová a formální prošly tímto vývojem ruku v ruce, formální a jazykové aspekty byly vždy stínem obsahu.

Dnešní západní svět je opanován třemi hlavními styly soudních rozhodnutí. První z nich lze nazvat stylem angloamerickým, který je důsledkem silné soudcovské moci prospektivně tvořící právo. Soudce je v tomto stylu volný nejen argumentačně, aby řádně odůvodnil vytvořený precedent, ale i formulačně. Soudní rozhodnutí tohoto stylu jsou výrazná nejen svou délkou nebo individuálním stylem soudců.

Na druhém protipólu se nachází francouzské soudní rozhodnutí. Omezenost soudní moci akcelerovaná zejména Velkou francouzskou revolucí dala vzniknout odůvodnění velmi strohému, argumentačně svázanému a neodhalujícímu pravé důvody rozhodnutí. Ty musí čtenář hledat v jiných fórech právních debat.

Na půli cesty mezi prvními dvěma extrémy se nachází třetí styl význačný pro mnoho evropských zemí. Podobně jako francouzský styl je historicky ovlivněn římskoprávní tradicí, ale na druhou stranu nepotkalo soudce tohoto stylu tak výrazné omezení moci. Soudce zde oproti svému francouzskému protějšku využívá k právní argumentaci nejen zákon a odhaluje více z pravých důvodů odůvodnění, ale na druhou stranu nedosahuje extrémů soudců angloamerických. Oproti prvním dvěma stylům se třetí styl vymyká v některých zemích, zejména germánského okruhu, svou symbiózou s právní doktrínou, jejíž citace má v rozhodnutích své pevné místo.

Součástí třetího stylu jsou i rozhodnutí českých soudů díky historickému sepejetí s Rakouskem. České soudy se sice v druhé polovině 20. století začaly tomuto stylu vzdalovat kvůli ideologizaci a trivializaci práva, ale po roce 1989 se k němu začaly opět přibližovat.

K otázke odôvodňovania vznesenia obvinenia

František Vojtuš* – Marek Kordík**

Abstrakt: Príspevok rozoberá otázku potreby odôvodňovania vznesenia obvinenia konkrétnej osobe v trestnom konaní. Problematika je skúmaná v kontexte súčasných snáh smerujúcich k zjednodušeniu prípravného konania, a to aj cestou zjednodušenia formálnych požiadaviek na inštitút vznesenia obvinenia konkrétnej osobe. Analýza je vykonaná najmä na základe komparácie prístupov k definovaniu obvineného a jeho vymedzeniu v rámci úpravy prípravného, respektíve trestného konania v Slovenskej republike, Českej republike, Nemecku, Rakúsku a Poľsku. Skúmaný je aj možný vplyv absencie odôvodnenia rozhodnutia o vznesení obvinenia konkrétnej osobe na rešpektovanie práva na spravodlivý proces. Autori dochádzajú k záveru, že v prípade vynechania odôvodnenia pri inštitúte vznesenia obvinenia by nešlo v rámci nášho právneho priestoru o exces zo štandardov trestných konaní a ani o porušenie práva na spravodlivý proces.

Kľúčové slová: prípravné konanie, vznesenie obvinenia, obvinený, odôvodnenie, trestné konanie

Úvod

Podnetom na spísanie príspevku bola diskusia na konferencii Aktuálne otázky trestného práva v teórii a praxi konanej na APZ 7. 3. 2023. V rámci tejto konferencie vystúpila doc. JUDr. Ingrid Galovcová, Ph.D., ktorá sa spolu so spoluautorkou doc. JUDr. et Mgr. Janou Tlapák Navrátilovou, Ph.D., (obe z Policejní akademie České republiky) vo svojom príspevku s názvom *Přípravné řízení z pohledu návrhu rekodifikace trestního řádu v České republice* zaoberali návrhom rekodifikácie trestného poriadku v Českej republike.¹ Jedným z nosných okruhov bola aj otázka navrhovanej zmeny inštitútu zahájení trestného stíhání v českom trestnom konaní, kde sa podľa prezentovaného príspevku má tento inštitút v rekodifikovanom trestnom poriadku zmeniť z formy uznesenia na menej formálny úkon spočívajúci v oznámení začatia trestného stíhania, ktorý by už neobsahoval odôvodnenie. Systematicky inštitút zahájení trestného stíhání v českom trestnom konaní v súčasnosti zodpovedá inštitútu vznesenia obvinenia v slovenskom trestnom konaní (§ 206 Trestného poriadku). Autorky v príspevku zaujali k tejto navrhovanej zmene negatívny postoj a prezentovali názor, že „[p]oskytnutí podrobné informace o skutkovém a právním základu vznesených obvinění je důležitým aspektem práva na spravedlivý proces.

* JUDr. Ing. František Vojtuš, Ph.D., národná kriminálna agentúra Prezídia PZ, externý spolupracovník katedry trestného práva, kriminológie a kriminalistiky, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave. E-mail: vojtus1@uniba.sk; frantisek.vojtus@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1912-4666>. Autorský podiel 60 %. Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-19-0102 *Efektívnosť prípravného konania – skúmanie, hodnotenie, kritériá a vplyv legislatívnych zmien*.

** Doc. JUDr. Marek Kordík, Ph.D., katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave. E-mail: marek.kordik@flaw.uniba.sk. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4290-8354>. Autorský podiel 40 %.

1 GALOVCOVÁ, I. – TLA PÁK NAVRÁTILOVÁ, J. Přípravné řízení z pohledu návrhu rekodifikace trestního řádu v České republice. In: MARKOVÁ, V. – LIPTÁK, A. (eds). *Aktuálne otázky trestného práva v teórii a praxi. Zborník príspevkov z 11. roč. interdisciplinárnej celoštátnej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2023, s. 164–172.

Ikdyž Evropský soud ve své rozhodovací praxi poukazuje na to, že čl. 6 odst. 3 písm. a) Úmluvy (který přiznává právo být informován nejen o příčině obvinění, tedy o činech, které jsou mu vytýkány a na nichž je obvinění založeno, ale také o jejich právní kvalifikaci) nestanovuje žádné zvláštní formální požadavky na způsob, jakým má být obviněný informován o povaze a důvodu obvinění proti němu, současně zdůrazňuje, že právo být informován o povaze a příčině obvinění musí být posuzováno ve světle práva obviněného připravit si svou obhajobu. Navrhovaná právní úprava, která neobsahuje požadavek uvedení důvodů zahájení trestního stíhání při sdělení této skutečnosti obviněnému, možnosti uplatnění práva na obhajobu výrazně redukuje.²

Predmetná informácia prezentovaná v rámci vystúpenia, ako aj úvahy prezentované v rámci vystúpenia, vyvolali pomerne rozsiahlu diskusiu na tému, či z hľadiska budúcnosti úpravy trestného konania v Slovenskej republike a snahy o jeho odformalizovanie je tiež možné zvažovať takýto prístup, teda vypustenie odôvodňovania vznesenia obvinenia. Treba poznamenať, že v rámci prípravy novelizácie slovenského Trestného poriadku, ktorá prebiehala v poslednom období, sa taktiež uvažovalo (uvažuje) o zavedení inštitútu podozrivého, pričom by sa takejto osobe v určitých prípadoch nemuselo vznášať obvinenie a len by sa jej oznámilo, že je osobou podozrivou s uvedením z akého skutku a s akou právnou kvalifikáciou. V rámci konferencie zazneli aj informácie, že súčasná slovenská úprava (a aj tá česká) je z hľadiska jej hodnotenia Európskou prokuratúrou (ďalej aj „EPPO“) považovaná za komplikovanú, preformalizovanú a spôsobujúcu starosti pri vyšetrowaní trestných činov spadajúcich do príslušnosti EPPO.

1. Ciele článku

Cieľom článku nie je odpovedať jednoznačne a rigidne na otázku, či vznesenie obvinenia má alebo nemá obsahovať odôvodnenie, respektíve aké obsiahle by toto odôvodnenie malo byť. To je v konečnom dôsledku úlohou a poslaním zákonodarcu, či bude alebo nebude trvať na odôvodňovaní vznesenia obvinenia, respektíve prípadnej existencii tohto inštitútu ako takého v slovenskom alebo českom Trestnom poriadku. Článok skôr smeruje k vyvolaniu polemiky a zhodnoteniu, či slovenská a česká úprava svojimi požiadavkami na odôvodňovanie uznesenia o vznesení obvinenia (uznesenia o začatí trestného stíhania), respektíve rozsahu takéhoto odôvodnenia, zodpovedajú štandardom platným pre okolité krajiny, respektíve Európsku úniu, alebo predstavujú akúsi „anomáliu“.

Úvodom príspevku stručne predstavíme súčasnú slovenskú úpravu inštitútu vznesenia obvinenia, teda začatia trestného stíhania konkrétnej osoby v trestnom konaní v predsúdnej časti, najmä s ohľadom na úpravu a dôraz na jeho odôvodňovanie, a to vrátane historického exkurzu zavedenia a zmien tohto inštitútu v československom, a následne slovenskom trestnom konaní. Súčasne bude prezentované aj nazeranie najmä súdov Slovenskej republiky, Českej republiky a Európskeho súdu pre ľudské práva na potrebu a význam odôvodnenia vznesenia obvinenia. Rovnako bude poukazované na povinnosti vyplývajúce zo smernice 2012/13/EÚ a mieru ich transpozície najmä do slovenského trestného konania. Pôjde o doktrinálnu analýzu inštitútu vznesenia obvinenia a potreby jeho odôvodnenia, hlavne z pohľadu slovenskej právnej úpravy. Po týchto častiach predstaví-

---

² Ibidem, s. 169.

me úpravy a vykonáme komparáciu českej, rakúskej, nemeckej a poľskej úpravy stíhania (vznesenia obvinenia) konkrétnej osobe v predsúdnej časti trestného konania, a to so zameraním sa na existenciu potreby odôvodnenia vznesenia obvinenia, respektíve okamih informovania obvineného o jeho stíhaní, o dôvodoch jeho trestného stíhania a dôkazoch o nich. Voľba porovnávaných úprav vychádzala jednak z toho, že úpravy patria v prvom rade medzi reprezentantov kontinentálneho typu trestného konania. Ďalším dôvodom bol aj predpoklad o čiastočnej príbuznosti historického vývoja úpravy trestného konania v porovnávaných krajinách ako aj vplyvu najmä nemeckej a rakúskej trestnoprávnej teórie na ne, ktorý je daný taktiež historickými faktormi. V prípade slovenskej, českej a poľskej úpravy ide taktiež o vplyv socialistického ponímania úlohy trestného práva v spoločnosti v rámci obdobia kedy tieto štáty patrili do sféry vplyvu ZSSR a myšlienok a nazerania socialistickej právnej teórie a praxe.

Záverom, na podklade empirickej analýzy využívania inštitútu trestného rozkazu, poukážeme v súvislosti s vyžadovaním odôvodnenia vznesenia obvinenia a nárokov na toto odôvodnenie, na procesný paradox reality slovenského (a čiastočne aj českého) trestného konania. Tento paradox spočíva v tom, že pri určitej časti trestných konaní v ktorých došlo k odsúdeniu osoby, je jediným rozhodnutím obsahujúcim zdôvodnenie v rámci trestného konania len vznesenie obvinenia. Vznesenie obvinenia, aj s ohľadom na fázu a štádium trestného konania, kedy dochádza k jeho vydaniu, reaguje pri tom len na stav a dôkazy zabezpečené ešte predtým, ako sa k veci mohol obvinený spravidla vyjadriť, respektíve mať na jeho priebeh akýkoľvek procesný a dôkazný vplyv.

Predpokladáme, že náš príspevok vzbudí isté kontroverzie, avšak cieľom vedeckých príspevkov je okrem iného aj vyvolať konštruktívnu diskusiu a zamerať sa na problémy a ich možné riešenia z viacerých uhlov pohľadu. Budeme len radi, ak náš článok prispeje do konštruktívnej diskusie ohľadom ďalšieho smerovania a úpravy slovenského (prípadne českého) trestného konania.

2. Vznesenie obvinenia v slovenskom trestnom konaní – minulosť a súčasnosť

Typickým znakom kontinentálneho typu trestného konania je existencia obligatórneho predsúdneho štádia trestného konania, zvyčajne označovaného ako prípravné konanie, ktorého ťažiskovou úlohou by mala byť príprava podkladov pre rozhodnutie súdu ako nezávislého orgánu. Napriek tomu, že vo všeobecnosti sa súčasná právna úprava trestného konania aj v prípade tohto typu trestného konania uberať k preferovaniu dokazovania pred súdom, základnou črtou tohto typu konania naďalej zostáva inkvizitívny charakter, teda množstvo dôkazov vykonávaných v prípravnom konaní a pomerne rozsiahle právomoci polície, a najmä prokurátora (štátneho zástupcu) ako zástupcu verejnej obžaloby.³

Dlhodobým znakom slovenského (aj českého) trestného konania je existencia formálneho rozhodovania o tom, že určitá osoba je pre účely trestného konania na podklade vyššej miery pravdepodobnosti podozrenia považovaná za predpokladaného páchatela konkrétneho trestného činu, ktorý je predmetom trestného konania. Táto osoba je označovaná

³ POLÁK, P. Formy a organizácia prípravného trestného konania, miesto a úlohy Policajného zboru v ňom. *Právny obzor*. 1998, roč. 81, č. 5, s. 460. Aktuálne srov. napr. IVOR, J. et al. *Optimalizácia prípravného konania trestného*. Praha: Leges, 2017, s. 147 an.

ako obvinený a po vydaní tohto rozhodnutia sú jej v rámci trestného konania následne priznané rozsiahle práva a určité povinnosti. Vydanie takéhoto rozhodnutia je pri tom podľa slovenského Trestného poriadku *conditio sine qua non* pre možnosť podania obžaloby na súd voči tejto osobe.⁴

Čo sa týka inštitútu vznesenia obvinenia v podobe formalizovaného úkonu vo forme rozhodnutia – uznesenia orgánov vykonávajúcich predsúdnú časť trestného konania –, takáto úprava bola v novodobej histórii zavedená ešte do československého trestného konania zákonom č. 64/1956 Zb., Zákon o trestnom konaní súdnom (trestný poriadok) (ďalej len „Trestný poriadok z roku 1956“).⁵ Trestný poriadok z roku 1956 v ustanovení § 30 definoval osobu obvineného ako osobu podozrivou zo spáchania trestného činu, proti ktorému bolo vznesené obvinenie. Samotný inštitút vznesenia obvinenia bol v Trestnom poriadku z roku 1956 upravený v § 178, kde podľa ods. 1 – ak bol na podklade zistených skutočností dostatočne odôvodnený záver, že trestný čin spáchala určitá osoba – vydal vyšetrovací orgán uznesenie o tom, že sa takáto osoba stíha ako obvinený. Podľa § 179 uznesenie o vznesení obvinenia muselo obsahovať aj uvedenie miesta, času a iných okolností, za ktorých bol čin spáchaný, pokiaľ ich vyšetrovací orgán už poznal, a dôvody stíhania. Uznesenie teda muselo obsahovať dôvody stíhania, nie však explicitne odôvodnenie.

Trestný poriadok z roku 1956 poznal aj začatie trestného stíhania, označované ako začatie vyšetrovania, ktoré sa rovnako začínalo uznesením podľa § 177. Vyšetrovanie bolo zároveň jedinou formou prípravného konania, pričom konanie predchádzajúce začatiu vyšetrovania nebolo nijakým spôsobom upravené.⁶ Po skončení vyšetrovania bol výhradne prokurátor oprávnený vo veci podať obžalobu (§ 189), uznesením zastaviť trestné stíhanie (§ 192), prerušiť trestné stíhanie (§ 193) alebo vec postúpiť (§ 194). Prokurátor mohol súdu podať aj samostatne návrh na ochranné opatrenie (§ 195).

Trestný poriadok z roku 1956 v podstate položil základy dnešnej koncepcie prípravného konania z hľadiska jeho začatia, ako aj inštitútu vznesenia obvinenia.

Dňa 29. 11. 1961 boli prijaté zákony č. 140/1961 Zb., Trestný zákon, a zákon č. 141/1961 Zb., o trestnom konaní súdnom (Trestný poriadok),⁷ ktoré nahradili predchádzajúce trestnoprávne normy. Trestný poriadok z roku 1961 v prijatom znení v podstate zotrval na systematicke predchádzajúceho trestného poriadku z roku 1956. Prípravné konanie ako štádium trestného konania bolo vo vyhlásenom znení upravené v druhej časti zákona v rámci deviatej a desiatej hlavy v § 159 až § 179. Jedinou formou prípravného konania bolo

⁴ Pozri § 234 ods. 2 prvá veta Trestného poriadku.

⁵ Predchádzajúci Trestný poriadok z roku 1950 – zákon č. 87/1950 Sb., o trestnom konaní súdnom (trestný poriadok), tiež upravoval prípravné konanie, a to v druhej hlave, pričom vykonal úplnú dejudicializáciu prípravného cez zrušenie inštitútu vyšetrojúceho sudcu, ktorého právomoci prevzal prokurátor. Samotné prípravné konanie upravené v ustanoveniach § 76–136 sa vykonávalo vo forme vyhľadávania alebo vyšetrovania. Samotný Trestný poriadok z roku 1950 však nepoznal formalizovaný inštitút začatia trestného stíhania, čo aj v praxi vyvolávalo problémy s určením, kedy ide o trestné konanie a kedy nie. Takisto nepoznal ani formalizovaný inštitút vznesenia obvinenia. V prípade ak bolo podozrenie voči obvinenému dostatočne odôvodnené podal prokurátor obžalobu, ktorej náležitosti boli uvedené v § 86 Trestného poriadku z roku 1950, a to okrem identifikácie obvineného a skutku, aj vrátane podstatných dôvod podozrenia. Bližšie k tomu pozri aj RŮŽIČKA, M. *Přípravné řízení a stadium projednání trestní věci v řízení před soudem*. Praha: ORAC, s.r.o., 2005, s. 31 an.

⁶ RŮŽIČKA, M. *Přípravné řízení a stadium projednání trestní věci v řízení před soudem*, s. 44. Nesystematicky bolo do druhej časti upravujúcej prípravné konanie včlenené ustanovenie § 188 ods. 2, ktoré umožňovalo prokurátorovi vec uznesením odložiť, ak nešlo o podozrenie z trestného činu.

⁷ Ďalej len ako „Trestný poriadok z roku 1961“.

vyšetrovanie. Čo sa týka začatia vyšetrovania (trestného stíhania – § 164), ako aj vznesenia obvinenia (§ 165), tu Trestný poriadok z roku 1961 prevzal predchádzajúcu úpravu. Uznesenie o vznesení obvinenia muselo okrem náležitostí uvedených v § 165 ods. 2 obsahovať i dôvody stíhania.

Z hľadiska koncepcie priebehu trestného stíhania (začatie trestného stíhania, vznesenie obvinenia, skončenie – oboznámenie s výsledkami), respektíve fáz (štádií) predsúdneho úseku trestného konania, do československého trestného konania výrazne zasiahla novela Trestného poriadku z roku 1961 vykonaná zákonom č. 57/1965 Zb., ktorá podstatným spôsobom upravila samotné prípravné konanie. Novela novým spôsobom zadefinovala trestné stíhanie.⁸ V deviatej hlave v § 158 a § 159 Trestného poriadku z roku 1961 bol po prvýkrát v trestnom konaní upravený samostatne postup pred začatím trestného stíhania, kedy sa vykonávalo objasňovanie. Samotné začatie trestného stíhania bolo koncipované tak, že sa v zmysle § 160 ods. 1 trestné stíhanie začínalo, ak zistené skutočnosti nasvedčovali tomu, že bol spáchaný trestný čin, a ak nebol dôvod rozhodnúť uznesením o odložení veci alebo o jej odovzdaní podľa § 159 ods. 2 a 3. Súčasne bolo možné podľa § 160 ods. 1 začať trestné stíhanie aj vykonaním zabezpečovacích úkonov. O začatí trestného stíhania sa podľa § 160 ods. 1 rozhodovalo uznesením. Táto koncepcia začatia trestného stíhania pretrvala v slovenskom trestnom konaní v podstate do súčasnosti, okrem obdobia, kedy bolo tzv. začatie trestného stíhania vo veci zrušené (od 1. 10. 1994 do 1. 11. 1999), ako bude uvedené ďalej. Samotné prípravné konanie bolo okrem vyšetrovania doplnené o novú formu nazvanú vyhľadávanie. Ak bol na podklade zistených skutočností dostatočne odôvodnený záver, že trestný čin bol spáchaný určitou osobou, vydal vyšetrovateľ bez meškania uznesenie, že sa táto osoba stíha ako obvinený, a uznesenie bol povinný oznámiť do troch dní obvinenému a do 48 hodín ho doručiť prokurátorovi. Ak bol obvinený vyslúchaný skôr, oznámilo sa mu uznesenie na začiatku výsluchu.⁹ Samotné uznesenie o vznesení obvinenia muselo podľa § 163 ods. 2 obsahovať popis vyšetrovaného skutku tak, aby skutok nemohol byť zamenený s iným. Uznesenie muselo obsahovať i dôvody stíhania. V prípade vyhľadávania, ktoré sa vykonávalo v prípadoch taxatívne uvedených trestných činov,¹⁰ sa postupovalo obdobne ako v prípade vyšetrovania s odchýlkami uvedenými v § 169, pričom medzi odchýlky patrilo aj to, že obvinenie oznámil vyhľadávací orgán obvinenému najneskoršie na začiatku jeho prvého výsluchu a urobil o tom záznam do zápisnice, kde odpis tejto zápisnice mal zaslať najneskoršie do 48 hodín prokurátorovi.

Ďalšia novela Trestného poriadku z roku 1961 vykonaná zákonom č. 149/1969 Zb. zaviedla do trestného konania nový typ predsúdneho štádia – objasňovanie prečinov, ktoré však nebolo formou prípravného konania.¹¹ Vo veciach, v ktorých sa konalo len objasňovanie prečinov, sa trestné stíhanie začínalo a účinky vznesenia obvinenia nastávali tým, že návrh prokurátora na potrestanie bol doručený súdu (samosudcovi).¹² V rámci objasňo-

⁸ Tým sa rozumel úsek konania od začatia trestného stíhania až do právoplatnosti rozsudku alebo uznesenia o zastavení trestného stíhania. Pozri § 12 ods. 9 Trestného poriadku z roku 1961 v znení zákona č. 57/1965 Zb.

⁹ Pozri § 163 ods. 1 a ods. 3 Trestného poriadku z roku 1961 v znení zákona č. 57/1965 Zb.

¹⁰ Tieto boli uvedené v § 168 ods. 1 Trestného poriadku z roku 1961.

¹¹ Tento inštitút vznikol v nadväznosti na novú hmotnoprávnú úpravu prečinov v zákone č. 150/1969 Zb. o výsledku objasňovania orgán, ktorý ho vykonával, spracoval správu o výsledku objasňovania a zaslal ju prokurátorovi spolu s návrhom na konečné opatrenie (pozri § 179d ods. 2 Trestného poriadku z roku 1961 v znení zákona č. 149/1969 Zb.).

¹² Pozri § 314b ods. 1 Trestného poriadku z roku 1961 v znení zákona č. 149/1969 Zb.

vania prečinov bolo podozrivému potrebné vždy oznámiť, z čoho je podozrievaný a podozrivý mohol byť vypočúvaný, aj keď nebol zadržaný. Trestný poriadok z roku 1961 však nedefinoval, kto je podozrivou osobou a odkedy.¹³ Zároveň napríklad nebola pri objasňovaní prípustná účasť obhajcu.¹⁴ Samotný návrh na potrestanie mal pri doručení súdu účinky vznesenia obvinenia a vychádzajúc s jeho náležitostí podľa § 179f neobsahoval odôvodnenie. K návrhu na potrestanie sa povinne pripájala aj správa o výsledku objasňovania spolu so všetkými prílohami, ktorá podľa § 179d ods. 3 písm. c) obsahovala okrem iného aj stručné, alebo výstižné opísanie skutkového stavu spolu s obsahom výpovede vypočutých osôb a s uvedením, aký prečin sa v skutku vidí, ako aj s dôkaznými prostriedkami, ktoré podozrenie odôvodňujú. Teda obsah tejto správy do istej miery nahrádzal absenciu odôvodnenia prokurátorského návrhu na potrestanie. Úprava objasňovania prečinov bola zrušená až zákonom č. 178/1990 Zb. s účinnosťou od 1. júla 1990.

Dňa 1. 1. 1993 došlo k vzniku samostatnej Slovenskej republiky, a tým aj k osamostatneniu jej právneho poriadku vrátane úpravy trestného konania. Ďalší vývoj úpravy trestného konania prebiehal teda samostatne, aj keď bol, a stále aj do súčasnosti je do značnej miery ovplyvňovaný aj vývojom inštitútov trestného konania v Českej republike. Po osamostatnení Slovenskej republiky bola prevzatá úprava a trestné konanie bolo naďalej upravené Trestným poriadkom z roku 1961, ktorý bol následne novelizovaný. Z hľadiska prípravného konania a úpravy vznesenia obvinenia, respektíve trestného stíhania podozrivej osoby ako obvineného priniesla výraznú zmenu novela vykonaná zákonom č. 247/1994 Z. z. s účinnosťou od 1. 10. 1994. Novelou bol nanovo upravený postup pred začatím trestného stíhania (tzv. policajné preverovanie). Zároveň bola zrušená jedna z foriem prípravného konania, a to vyhľadávanie. Taktiež bola zrušená aj fáza prípravného konania – trestné stíhanie tzv. vo veci (*in rem*), nakoľko novela zrušila inštitút začatia trestného stíhania vo veci a samotný začiatok trestného stíhania vzťahla, respektíve zjednotila s okamihom vydania uznesenia o vznesení obvinenia, kde takéto začatie trestného stíhania bolo upravené v § 160 ods. 1. Uznesenie o vznesení obvinenia bolo potrebné obvinenému oznámiť do troch dní alebo najneskôr na začiatku prvého výsluchu a jeho odpis zaslať do 48 hodín prokurátorovi. Čo sa týka náležitosti uznesenia o začatí trestného stíhania (vznesení obvinenia), tieto zodpovedali predchádzajúcej úprave náležitosti uznesenia o vznesení obvinenia podľa znenia § 163 pred novelou.

Aplikačná prax si však vyžiadala opätovné zavedenie inštitútu začatia trestného stíhania tzv. „vo veci“, čo sa realizovalo novelou Trestného poriadku z roku 1961 vykonanou zákonom č. 272/1999 Z. z. s účinnosťou od 1. 11. 1999. V dôsledku uvedenej zmeny bol opätovne zavedený samostatný inštitút vznesenia obvinenia opätovnou zmenou znenia § 163. Z hľadiska fáz prípravného konania sa teda úprava trestného konania vrátila do stavu pred 1. 10. 1994, s rozčlenením na stíhanie tzv. vo veci (*in rem*) a fázu po vznesení obvinenia konkrétnej osobe (stíhanie *in personam*). Takéto fázovanie prípravného konania zostalo slovenskej úprave trestného konania vlastné až do súčasnosti. Novým novely vykonanej zákonom č. 272/1999 Z. z. bolo zadefinovanie náležitosti uznesenia o začatí trestného stíhania v § 160 ods. 2. Veľkú novelu Trestného poriadku z roku 1961 so zameraním na prípravné konanie predstavoval aj zákon č. 422/2002 Z. z. Najvýznamnejšou zmenou bolo

¹³ Týmto nedostatkom – nedefinovaním podozrivej osoby, trpia a trpeli všetky povojnové kódexy upravujúce československé a následne slovenské trestné konanie.

¹⁴ Pozri § 179b ods. 2 Trestného poriadku z roku 1961 v znení zákona č. 149/1969 Zb.

zavedenie druhej formy prípravného konania, a to skráteného vyšetrovania ako zjednodušenej a zrýchlenej formy konania v prípadoch vyšetrovania tzv. menej závažnej alebo bagatelnej kriminality, ktoré vykonával policajný orgán. Svojim spôsobom išlo o akési opätovné zavedenie vyhľadávania s určitými obmenami.

Aj rekodifikovaný Trestný poriadok – zákon č. 301/2005 Z. z. (ďalej len „Trestný poriadok“ alebo „tr. por.“), ktorý nadobudol účinnosť 1. 1. 2006, prevzal koncepciu dvojfázovosti trestného stíhania v rámci prípravného konania, kedy sa trestné stíhanie začína postupom podľa § 199 tr. por., a na túto fázu nadväzuje fáza po vznesení obvinenia, kedy inštitút vznesenia obvinenia upravuje § 206 tr. por. Legislatívne bola v § 206 ods. 2 tr. por. zakotvená aj možnosť o začatí trestného stíhania a vznesení obvinenia rozhodnúť jedným uznesením. Samotné náležitosti uznesenia o vznesení obvinenia upravuje § 206 ods. 3 tr. por. aj v spojení so všeobecnou úpravou náležitostí uznesenia podľa § 176 tr. por. Z uvedených ustanovení vyplýva, že podľa súčasnej slovenskej úpravy sa obvinenie osobe podozrivej z trestného činu vznáša vydaním uznesenia podľa § 206 tr. por., ktoré v zmysle § 206 ods. 3 tr. por. musí obsahovať identifikáciu obvineného, opis skutku tak, aby skutok nemohol byť zamenený s iným skutkom, zákonné pomenovanie trestného činu a identifikáciu skutočností, ktoré odôvodňujú vznesenie obvinenia, ako aj odôvodnenia rozhodnutia.

3. Inštitút vznesenia obvinenia podľa § 206 tr. por. a odôvodňovanie vznesenia obvinenia z pohľadu judikatúry a praxe

Podľa Najvyššieho súdu Slovenskej republiky (ďalej aj ako „SR“) je vznesenie obvinenia „*najdôležitejším procesným úkonom prípravného konania, od ktorého sa odvíja ďalší procesný postup vo veci predovšetkým s ohľadom na zásahy do osobnej slobody obvineného.*“¹⁵ Je potom zaujímavé, že tomuto inštitútu sa, až na výnimky, slovenská odborná verejnosť venuje v zásade len v rámci učebníc trestného práva¹⁶ alebo komentárovej literatúry.¹⁷

Podľa Mokrej z hľadiska súčasnej aplikačnej praxe a stavu *de lege lata* existujú tri základné kumulatívne podmienky, od ktorých splnenia sa odvíja zákonnosť uznesenia o vznesení obvinenia, a to:

- a) začatie trestného stíhania,
- b) odôvodnený zaver, že trestný čin spáchala určitá osoba,
- c) dodržanie obsahových náležitostí.¹⁸

K uvedeným podmienkam rozobratých v citovanej práci treba dodať, že z hľadiska najnovšej judikatúry Najvyššieho súdu SR, podmienka spočívajúca v začatí trestného stí-

¹⁵ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 4 Tdo 26/2016 z 14. 7. 2016.

¹⁶ Pozri napr. ČENTĚŠ, J. et al. *Trestné právo procesné. Osobitná časť. 2. vydanie.* Šamorín: Heuréka, 2022, s. 65–71; IVOR, J. et al. *Trestné právo procesné.* Bratislava: IURA EDITION, 2006, s. 550–553.

¹⁷ Pozri napr. ČENTĚŠ, J. – KURILOVSKÁ, L. – ŠIMOVIČEK, I. et al. *Trestný poriadok II. § 196–569.* Bratislava: C. H. Beck, 2021, s. 94–124.

¹⁸ MOKRÁ, I. Dôvodnosť vznesenia obvinenia v trestnom konaní v kontexte uplatnenia inštitútu väzby. In: SZABOVA, E. – VRTIKOVA, K. – MOKRA, I. (eds). *Ochrana základných ľudských práv prostriedkami trestného práva. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie.* Praha: Leges, 2021, s. 382. Iné tretiu podmienku uvádza učebnica ČENTĚŠ, J. et al. *Trestné právo procesné. Osobitná časť. 2. vydanie.* Šamorín: Heuréka, 2022, s. 67, kde treťou podmienkou je neexistencia okolností vylučujúcich vznesenie obvinenia.

hania nie je vykladaná už tak striktno, ako sa k nej stavia uvedená autorka, respektíve dovtedajšia prax a teória. Najvyšší súd SR najnovšie konštatoval, že „[...] ak pred vydaním uznesenia o vznesení obvinenia podľa § 206 Trestného poriadku nebolo pre skutok, pre ktorý bolo vznesené obvinenie, vydané procesne účinné uznesenie o začatí trestného stíhania podľa § 199 Trestného poriadku, neznamená to bez ďalšieho, že trestné stíhanie pre daný skutok nebolo vôbec začaté. V takejto procesnej situácii treba uznesenie o vznesení obvinenia, ktoré spĺňa zákonné náležitosti podľa § 206 ods. 3 Trestného poriadku, považovať vzhľadom na § 206 ods. 2 Trestného poriadku aj za uznesenie o začatí trestného stíhania, a to i vtedy, ak v jeho výroku nie je ustanovenie § 199 Trestného poriadku formálne uvedené.“¹⁹

Z hľadiska zamerania našej práce sa budeme bližšie zaoberať druhou podmienkou, ktorá spočíva v dôvodnosti záveru, že trestný čin spáchala určitá osoba. Táto dôvodnosť predstavuje požadovaný stupeň poznania alebo zistenia, že existuje náležité zdôvodnená vyššia miera pravdepodobnosti, že konkrétnou osobou (právnická alebo fyzická) bol spáchaný konkrétny trestný čin. Vyšší stupeň pravdepodobnosti sa pri tom netýka existencie skutku a jeho právnej kvalifikácie, ale osoby páchatela.²⁰ „Na rozdiel od začatia trestného stíhania sa pri vznesení obvinenia vyžaduje záver, že trestný čin spáchala určitá osoba, pričom tento záver musí byť dostatočne odôvodnený a musia mu predchádzať konkrétnejšie a presvedčivejšie zistenia než tie, ktoré sú potrebné na začatie trestného stíhania“²¹ Z pohľadu slovenskej právnej úpravy vznesenia obvinenia je prejavom a zhmotnením dôvodnosti trestného stíhania konkrétnej osoby formálne zakotvená požiadavka odôvodnenia takéhoto rozhodnutia. Na rozdiel od iných úprav (ako bude uvedené ďalej) nepostačuje zadokumentovanie tohto podozrenia v rámci zabezpečených dôkazov založených v spise alebo inak zabezpečených. Existencia dôvodného podozrenia (na rozdiel od inštitútu začatia trestného stíhania tzv. „vo veci“ podľa § 199 tr. por.) musí byť deklarovaná, zhrnutá a vyhodnotená v odôvodnení uznesenia o vznesení obvinenia.

Vo všeobecnosti platí, že právo na náležité odôvodnenie rozhodnutia je v zmysle judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej aj „ESLP“) integrálnou súčasťou práva na spravodlivé súdne konanie zaručeného v čl. 6 ods. 1 a najmä ods. 3 písm. a) Dohovoru.²² Obsahom tohto práva je aj právo účastníka konania na také odôvodnenie súdneho rozhodnutia, ktoré jasne a zrozumiteľne dáva odpovede na všetky právne a skutkovo relevantné otázky súvisiace s predmetom súdnej ochrany.²³ Za protiústavné aj arbitrárne sú taktiež považované tie rozhodnutia, ktorých odôvodnenie je úplne odchylné od veci samej (napríklad v dôsledku chyby v uvažovaní) alebo aj extrémne nelogické so zreteľom na preukázané skutkové a právne skutočnosti.²⁴ Podľa ESLP právo na spravodlivé súdne konanie zahŕňa aj právo na odôvodnenie súdneho rozhodnutia. Odôvodnenie rozhodnutia však neznamená, že na každý argument sťažovateľa je súd povinný dať podrobnú odpoveď. Splnenie povinnosti odôvodniť rozhodnutie je preto vždy zo strany ESLP posudzované so

¹⁹ R 63/2022.

²⁰ ČENTÉŠ, J. – KURILOVSKÁ, L. – ŠIMOVIČEK, I. et al. *Trestný poriadok II. § 196–569*. Bratislava: C. H. Beck, 2021, s. 97, bod 8.

²¹ Uznesenie Najvyššieho sudu Slovenskej republiky sp. zn. 4 Tdo 26/2016 z 14. 7. 2016.

²² Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí ČSFR č. 209/1990 Zb. o dojednaní Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd a Protokolov na tento Dohovor nadväzujúcich. Ďalej len „Dohovor“.

²³ Uznesenie ÚS SR sp. zn. III. ÚS 206/06 z 21. 6. 2006, Zbierka US č. 88/2006, uznesenie ÚS SR sp. zn. I. ÚS 262/2014 z 21. 5. 2014.

²⁴ Uznesenie ÚS SR sp. zn. II. ÚS 193/06 z 8. 6. 2006, Zbierka US č. 85/2006.

zreteľom na konkrétny prípad.²⁵ „Aj podľa judikatúry ústavného súdu odôvodnenie rozhodnutia všeobecného súdu, ktoré stručne a jasne objasní skutkový a právny základ rozhodnutia, postačuje na záver o tom, že z tohto aspektu je plne realizované právo na spravodlivé súdne konanie.“²⁶

Rozhodnutia Ústavného súdu SR (ďalej aj ako „ÚS SR“), ako aj ESLP, sa však prioritne týkajú nárokov na odôvodnenia súdnych rozhodnutí. Napriek tomu boli a sú ich závery slovenskou právnou teóriou a praxou vzťahované aj na rozhodnutia orgánov činných v trestnom konaní vydávané v predsúdnej časti trestného konania. Odôvodnenie rozhodnutia v trestnom konaní by z hľadiska svojho rozsahu a obsahu malo pritom rešpektovať aj význam a systematické postavenie toho ktorého rozhodnutia v trestnom konaní. Inak povedané čím vyššie (neskoršie) štádium trestného konania, tým dôkladnejšie a vyčerpávajúcejšie odôvodnenie rozhodnutia. Uvedené nazeranie je plne súladné so zásadou zistenia skutkového stavu bez dôvodných pochybností podľa § 2 ods. 10 tr. por., ktorá ukladá povinnosť zistiť skutkový stav bez dôvodných pochybností (pozn. nie bez akýchkoľvek) v rozsahu nevyhnutnom pre rozhodnutie rozhodujúceho orgánu. Pritom práve rozsah zistenia skutkového stavu, teda jeho preukázanie a dokázanie, by sa logicky mal stupňovať od začatia trestného stíhania až po vydanie rozsudku vo veci samej.²⁷ Z pohľadu tr. por. pritom v § 176 ods. 2 tr. por. vo vzťahu k odôvodneniu uznesenia tr. por. uvádza, že sa v ňom majú uvádzať „najmä skutočnosti, ktoré sa považujú za dokázané, dôkazy, o ktoré sa skutkové zistenia opierajú, úvahy, ktorými sa rozhodujúci orgán spravoval pri hodnotení vykonaných dôkazov, ako aj právne úvahy, na ktorých základe podľa príslušných ustanovení zákona posudzoval dokázané skutočnosti.“ Nehovorí nič o tom, že by sa dôkazy z hľadiska informácií v nich obsiahnutých mali celé obsahovo prepisovať, ako sa to v praxi často deje. Uvedené dokonca nie je vyžadované ani pri odôvodnení rozsudku (porovnaj znenie § 168 ods. 1 tr. por.) alebo obžaloby [porovnaj § 235 písm. d) tr. por.]. Aj Ústavný súd Českej republiky z hľadiska rozsahu odôvodňovania *usnesení o záhajení trestního stíhání* určitej osoby ako obvineného (ekvivalent slovenského uznesenia o vznesení obvinenia) uviedol, že „[...] při posuzování nutného rozsahu odůvodnění, a především jeho konkretizace, je nezbytné brát v úvahu především charakter trestné činnosti, pro kterou je trestní stíhání zahajováno. Jak konstatoval Ústavní soud v nálezu sp. zn. III. ÚS 239/04 (Sbírka rozhodnutí, svazek 33, náleží č. 80), v počátcích vyšetřování je třeba zajistit ochranu důkazních pramenů před jejich poškozením a zničením nebo před jinými aktivitami sledujícími mařit vyšetřování. Vedle zmaření objasnění trestné činnosti by mohly být ohroženy i jiné společenské a individuální zájmy, např. bezpečnost svědků, osobní údaje nezúčastněných osob, skutečnost podléhající utajení. Všechna tato rizika je třeba zvlášť pečlivě

²⁵ Pozri napr. rozsudok ESLP *Georgiadis v. Grécko* z 29. 5. 1997.

²⁶ Uznesenie ÚS SR sp. zn. I. ÚS 262/2014 z 21. 5. 2014.

²⁷ Tomuto vnímaniu zodpovedá aj judikatúra Ústavného súdu SR, ktorý v náleze ÚS SR sp. zn. 49/2011 z 25. 5. 2011 v záse konštatoval, že rozlišovanie medzi právnym postavením fyzickej osoby, proti ktorej sa vedie trestné konanie z hľadiska toho, či je „iba“ v postavení obvineného alebo už bola po podaní obžaloby postavená pred súd a stala sa obžalovaným, má ústavnoprávnu relevanciu. Zásadný rozdiel v postavení obvineného a v postavení obžalovaného spočíva v stupni pravdepodobnosti (intenzity) podozrenia, že trestný čin spáchala určitá konkrétna osoba. Pre vznesenie obvinenia stačí vyšší stupeň pravdepodobnosti podozrenia, ktorý však musí byť konkrétne zistenými skutočnosťami dostatočne odôvodnený. V prípade postavenia obvineného pred súd v dôsledku podanej obžaloby sa už vyžaduje, aby trestná činnosť bola relatívne spoľahlivo preukázaná. Nestačí všeobecné podozrenie z trestnej činnosti, ktoré nie je konkrétne doložené. So zvýšením miery (stupňa) podozrenia je spojené určité oslabenie pôsobenia zásady prezumpcie nevinu, keďže sa zvyšuje možnosť (pravdepodobnosť) odsúdenia stihanej osoby.

*zvažovat v případech nebezpečných forem kriminality.*²⁸ Z uvedeného vyplýva, že rozsah odôvodnenia a miera v ňom uvedených konkrétností a dôkazov by sa mala odvíjať od štádia trestného konania, charakteru získaných dôkazov, charakteru objasňovanej kriminality a mala by brať do úvahy aj možnosť zmarenia objasňovania trestnej činnosti, najmä v prípade predsúdnych štádií trestného konania.

V súčasnosti vďaka textovým editorom predstavuje štandardné odôvodnenie vznesenia obvinenia častokrát *de facto* prepis obsahu spisu, respektíve dôkazov (samozrejme s vynechaním zákonných poučení). Do odôvodnenia sú kopírované celé obsahy výpovedi svedkov a podozrivých, obsahy listinných dôkazov, obsahy znaleckých posudkov a odborných vyjadrení, prepisy prehliadok, záznamov z odpočúvania, a pod. Absentuje často snaha o kritické zhodnotenie dôkazov a extrakciu len podstatných a významných informácií pre trestné konanie a rozhodnutie v ňom. Uznesenia o vznesení obvinenia tak často, v snahe o vyhnutie sa označeniu za arbitrárne, predstavujú knižnú beletriu s viac či menej „zaujímavým obsahom“. To však v konečnom dôsledku neprospieva zrozumiteľnosti a pochopiteľnosti podstaty obvinenia, respektíve skutku. Uvedené platí obdobne tak aj pri niektorých sťažnostiach obhajcov, ktoré sú niekedy zasielané zviazané už ako knihy aj s obsahom. Tretinu a aj viac obsahu textu sťažností pritom často tvoria citácie textov právnych noriem. Je otázkou pre teóriu a prax, či toto je žiaduci vývoj a kde až takýto vývoj dospeje, najmä ak do úvahy zoberieme v súčasnosti už reálne možnosti využitia umelej inteligencie. Niektoré uznesenia o vznesení obvinenia majú už dnes s odôvodnením často desiatky strán textu. Predstavujú tak akési „malé obžaloby“ priam „malé rozsudky“, a to nimi *de iure* bol len vymedzený skutok, ktorý má byť následne predmetom dokazovania a prípadného bližšieho ustálenia. A až výsledky takéhoto konania majú následne (pri riadnom priebehu trestného konania) tvoriť podklad meritórneho rozhodnutia o vine alebo nevine, aj s rešpektovaním nárokov na jeho odôvodnenie z hľadiska zachovania práva na spravodlivé súdne konanie.

V praxi naďalej pretrváva aj ďalší aplikačný problém dotýkajúci sa dôvodnosti vznesenia obvinenia, a to vo vzťahu k tomu, v akom okamihu by OČTK mali inštitút vznesenia obvinenia na základe dôkaznej situácie a vymedzenia skutku aplikovať. Jednoducho povedané, kedy je potrebné už vzniesť obvinenie konkrétnej osobe na podklade získaných dôkazov a z nich vyplývajúcich skutkových zistení. Ide teda o okamih „kreovania“ osoby obvinenej v trestnom konaní. Existujú dva odlišné prístupy. V prvej skupine prípadov je prokuratúrou vyžadované, respektíve policajtom vytýkané nevznesenie obvinenia v okamihu, kedy bolo zrejmé voči komu (ktorej konkrétnej osobe) podozrenie smeruje. Často je aj zo strany obhajoby po vznesení obvinenia poukazované na to, že už z trestného oznámenia bolo zrejmé, voči komu podozrenie smeruje, a vykonaním ďalších dôkazov zo strany OČTK pred vznesením obvinenia bolo porušené právo na obhajobu. Druhá línia názorov (prístupov) kladie dôraz na čo najlepšie dôkazné preukázanie dôvodnosti vznesenia obvinenia určitej osobe, a to ešte pred samotným vznesením obvinenia. Tento prístup reaguje zas na skutočnosť, že v praxi sa často stáva, že vznesené obvinenie je zo strany dozorového prokurátora zrušené ako predčasne vydané z dôvodu potreby dôkladnejšieho ustálenia skutkového stavu, a to aj pri situáciách, kedy je zrejmé, voči komu podozrenie smeruje. Aj zo strany obhajoby sú pomerne často sťažnosťou napádané uznesenia

²⁸ Usnesení Ústavního soudu České republiky sp. zn. II.ÚS 369/05 z 4. 10. 2005.

o vznesení obvinenia práve z dôvodu namietaného nedostatočného preukázania (rozumej dokázania) podozrenia voči konkrétnej osobe.

Prax, a ani právna teória²⁹ doteraz nedospela k prijateľnému riešeniu alebo postoju. Prvá skupina často argumentuje judikátom R 19/2016 založenom na rozlišovaní materiálneho a formálneho obvinenia. Podľa tohto judikátu „*účelom a zmyslom procesného inštitútu začatia trestného stíhania vo veci podľa § 199 ods. 1 Tr. por. je, aby orgány prípravného konania (§ 10 ods. 1 Tr. por.) mohli vykonávať procesne použiteľné úkony podľa Trestného poriadku smerujúce k zisteniu páchatela trestného činu a ku vzneseniu obvinenia konkrétnej osobe hneď, ako to odôvodňuje dôkazná situácia. Je neprípustné viesť trestné stíhanie len „vo veci“ pri splnení podmienok (aj) § 206 ods. 1 Trestného poriadku, teda so zjavným a jednoznačne špecifikovaným a nezameniteľne známym páchatelom, eventuálne tiež označeným v uznesení o začatí trestného stíhania menom, priezviskom, prípadne aj adresou bydliska, bez toho, aby zároveň bolo vznesené aj obvinenie tejto osobe. Nerešpektovanie uvedeného postupu reálne znamená, že podozrivý síce je materiálne obvinený, ale formálne nie, čím sa tejto osobe zabránilo uplatňovať procesné práva obvineného, napr. podávať opravné prostriedky, návrhy na vykonanie dokazovania, nazerať do spisu, zvoliť si obhajcu.*“³⁰

Avšak aj samotný Najvyšší súd SR (aspoň niektoré senáty) neskôr prijal extenzívnejší výklad k judikátu R 19/2016, a to vo vzťahu k okamihu potreby vznesenia obvinenia z hľadiska dôkazného stavu. Podľa uznesenia Najvyššieho súdu SR sp. zn. 3Tostš/2/2022 z 9. 2. 2022 „[...] interpretácia záverov tohto judikátu (pozn. rozumej R 19/2016), ktorá by mala viesť policajta alebo prokurátora k vznášaniu obvinenia konkrétnej osobe aj bez dostatočného dôkazného podkladu, v zmysle § 206 ods. 1 Trestného poriadku potrebného pre „dostatočne odôvodnený záver, že trestný čin spáchala konkrétna osoba“, na tom argumentačnom podklade, že aj indicie, respektíve ničím ďalším nepreverené podozrenia sú dôvodom pre vznesenie obvinenia, pretože „vznesenie obvinenia má byť vlastne v prospech osoby, ktorej sa vznáša“, keďže jej umožňuje uplatnenie práv ako obvineného, je neudržateľná, pretože samotným vznesením obvinenia sa konkrétna osoba vystavuje významnej trestnoprávnej represii, spojenej nielen s jej obhajobnými právami, ale aj povinnosťami a obmedzeniami.“ Tento názor Najvyššieho súdu SR sa skôr blíži k druhej skupine vyššie prezentovaných prístupov. Z nášho pohľadu sa nám argumentačne javí ako vhodnejšia a logickejšia argumentácia prezentovaná v uznesení Najvyššieho súdu SR sp. zn. 3Tostš/2/2022 z 9. 2. 2022. Aj od príklonu k jednému alebo druhému prístupu sa odvíja do značnej miery to, v akom rozsahu bude dôvodnosť obvinenia prezentovaná v odôvodnení uznesenia o vznesení obvinenia. V prípade prvého prístupu je zrejmé, že odôvodnenie bude zjavne stručnejšie ako v prípade druhého.

Z hľadiska vyššie spomínaných úvah a aplikačných problémov (otázok) nie je iste bez zaujímavosti, že slovenská trestnoprávna úprava (a aj tá česká) ide pri nárokoch oboznámenia (informovania) osôb o tom, že sú obvinené z trestného činu nad rámec požadovaný Európskou úniou, respektíve Dohovorom a ESLP, a to práve s ohľadom na potrebu odôvodňovania takéhoto rozhodnutia ako aj rozsahu tohto odôvodnenia.

Podľa čl. 6 ods. 3 písm. a) Dohovoru má každý, kto je obvinený z trestného činu, právo byť bez meškania a v jazyku, ktorému rozumie, podrobne oboznámený s povahou a dôvodom

²⁹ Pozri ČENTĚŠ, J. – KURILOVSKÁ, L. – ŠIMOVČEK, I. et al. *Trestný poriadok II. § 196–569*. Bratislava: C. H. Beck, 2021, s. 97, bod 7.

³⁰ R 19/2016.

obvinenia vzneseného proti nemu. Podľa ESLP právo priznané predmetným článkom priznáva obžalovanému právo byť informovaný nielen o „dôvode“ obvinenia, t. j. o skutkoch, ktorých sa mal dopustiť a na ktorých je obvinenie založené, ale aj o „povahe“ obvinenia, t. j. o právnej kvalifikácii týchto skutkov.³¹ Na druhej strane však podľa ESLP nie je porušením čl. 6 ods. 3 písm. a) Dohovoru, ak informácia o vznesení obvinenia neuvádza dôkazy, na ktorých je obvinenie založené.³²

Na judikatúru ESLP v tomto smere nadväzuje aj legislatíva Európskej únie, a to prijatím smernice Európskeho parlamentu a Rady 2012/13/EÚ z 22. mája 2012 o práve na informácie v trestnom konaní (ďalej len „smernica 2012/13/EÚ“).³³ Ako uvádza bod 42 preambuly, samotná smernica 2012/13/EÚ vychádza pri definovaní práv z práv, ktoré zodpovedajú právam zaručeným Dohovorom. Práva ňou priznané by sa mali vykladať a vykonávať v súlade s právami v Dohovore, ako ich vykladá judikatúra ESLP. V tejto súvislosti teda neprekvapí, že ani zo smernice 2012/13/EÚ pre členské štáty nevyplýva povinnosť garancie takej právnej úpravy, aby informácia o obvinení obsahovala odôvodnenie. Z čl. 6 ods. 1 smernice v spojení s bodom 28 preambuly smernice 2012/13/EÚ vyplýva, že informácie o trestnom čine, z ktorého spáchania sú podozrivé alebo obvinené osoby podozrievané alebo obvinené, by mali obsahovať dostatočne podrobný popis skutkového stavu týkajúceho sa trestného činu vrátane času a miesta skutku, pokiaľ sú známe, ako aj jeho možnú právnu kvalifikáciu, a to so zreteľom na štádium, v akom sa trestné konanie nachádza v čase poskytovania informácií, aby sa tým zaručilo spravodlivé konanie a umožnilo účinné uplatňovanie práva na obhajobu. Smernica teda priamo nijako nevyžaduje (a neukladá) pri informovaní o vznesení obvinenia aj odôvodňovanie tohto rozhodnutia, najmä s ohľadom na zabezpečené dôkazy a ich obsah. Z čl. 6 ods. 3 predmetnej smernice 2012/13/EÚ vyplýva, že podrobnejšie informácie o obvinení je potrebné poskytnúť súdu pri podaní obžaloby, a to najmä ohľadom účasti obvinenej osoby na skutku.³⁴ Zo znenia tohto článku pritom napríklad (*in concreto*) vyplýva, že informácie majú byť poskytnuté súdu, nie obvinenému. Až v okamihu predloženia vecí na meritórne rozhodnutie súdu musia byť poskytnuté informácie o povahe účasti obvineného na skutku, pre ktorý je stíhaný. Smernica opätovne nerieši formu, ako by mali byť tieto informácie poskytnuté, najčastejšie však pôjde o odôvodnenie obžaloby alebo iného návrhu prokurátora (štátneho zástupcu), prípadne jej takéto informácie môžu byť poskytnuté na podklade umožnenia oboznámenia sa s obsahom celého spisového materiálu predkladaného súdu.

Samotná smernica 2012/13/EÚ však ustanovuje a predstavuje minimálne pravidlá, ktoré členské štáty nemôžu zúžiť, avšak môžu ich rozšíriť. Z nášho pohľadu, úprava slovenského trestného konania z hľadiska informovania obvineného o vznesení obvinenia a jeho dôvodov ide nad rámec štandardov stanovených smernicou 2012/13/EÚ ako aj standar-

³¹ Pozri napr. bod 59 rozsudku ESLP *Mattoccia v. Taliansko* z 25. 7. 2000 alebo body 33. a 42. rozsudku ESLP *Penev v. Bulharsko* z 07. 1. 2010.

³² K tomu pozri rozhodnutie komisie o prípustnosti sťažnosti z 9. 5. 1977 vo veci X. V. *Belgicko* alebo správu komisie z 5. 5. 1983 vo veci *Collozza a Rubinat v. Taliansko*.

³³ Smernica 2012/13/EÚ a ňou stanovené ciele boli inkorporované do slovenského trestného konania zákonom č. 174/2015 Z. z. s účinnosťou od 1. 9. 2015. Práva zaručené právom Európskej únie (aj tie uvedené v čl. 6 smernice 2012/13/EÚ) boli teda inkorporované do slovenského právneho poriadku novelou Trestného poriadku – zákon č. 174/2015 Z. z., prípadne už boli súčasťou Trestného poriadku pred touto novelou.

³⁴ Podľa čl. 6 ods. 3 smernice „členské štáty zabezpečia, aby sa najneskôr pri podaní obžaloby súdu poskytli podrobné informácie o obvinení vrátane povahy a právnej kvalifikácie predmetného trestného činu, ako aj povahy predpokladanej účasti obvinenej osoby na spáchaní tohto činu“.

dov bežných v trestných konaniach iných krajín z blízkeho právneho prostredia. Uvedené tvrdenie sa budeme snažiť zdokumentovať na komparácii právnych úprav vznesenia obvinenia v trestnom konaní a potreby jeho zdôvodnenia, respektíve porovnaní ponímania okamihu, odkedy je osoba považovaná v trestnom konaní za obvineného, v úpravách trestného konania v Českej republike, Nemecku, Rakúsku a Poľskej republike.

4. Česká úprava stíhania konkrétnej osoby

V Českej republike (ďalej aj ako „ČR“) sa vývoj inštitútu vznesenia obvinenia po osamostatnení spočiatku uberal pomerne obdobným smerom ako v Slovenskej republike. Rovnako ako v SR bola v ČR prevzatá úprava a trestné konanie bolo naďalej upravené Trestným poriadkom z roku 1961 – zákonom č. 141/1961 Sb. (ďalej aj ako „Trestní řád“ alebo „tr. ř.“). Po osamostatnení došlo, ešte skôr ako v SR, v rámci trestného konania k zrušeniu tzv. trestného stíhania vo veci, a to novelou tr. ř. vykonanou zákonom č. 292/1993 Sb. Po tejto zmene sa trestné stíhanie začínalo v českom trestnom konaní postupom podľa § 160 ods. 1 tr. ř., a to voči konkrétnej osobe. Tr. ř. konkrétne ustanovoval, že sa trestné stíhanie začínalo oznámením (sdelením) obvinenému, že je stíhaný ako obvinený, o čom sa vyhotovil záznam. Toto oznámenie sa muselo urobiť najneskôr pri prvom výsluchu obvineného. Podľa § 160 ods. 1 tr. ř. záznam musel obsahovať *„popis skutku tak, aby nemohl být zaměněn s jiným, zákonné označení trestného činu, který je v tomto skutku spatřován, a důvody, pro něž je obviněný stíhán.“* Opis takéhoto záznamu musel následne vyšetrovateľ doručiť obvinenému a do 48 hodín zaslať štátnemu zástupcovi a obhajcovi.

Novelou tr. ř. vykonanou zákonom č. 265/2001 Sb. bolo začatie trestného stíhania opätovne prekoncipované, a to do súčasnej podoby. Podľa § 160 ods. 1 tr. ř. po vykonaní tejto novely sa trestné stíhanie začína na podklade výsledkov preverovania podľa § 158 tr. ř., ak tieto nasvedčujú tomu, že bol spáchaný trestný čin a je dostatočne odôvodnený záver, že ho spáchala určitá osoba. V takomto prípade vydá policajný orgán (alebo iný vyšetrovací orgán uvedený v § 161 tr. ř.) uznesenie o začatí trestného stíhania, na podklade ktorého sa podozrivá osoba stáva obvinenou.³⁵ Samotný výrok uznesenia o začatí trestného stíhania musí obsahovať podľa § 160 ods. 1 tr. ř. *„popis skutku, ze kterého je tato osoba obviněna, aby nemohl být zaměněn s jiným, zákonné označení trestného činu, který je v tomto skutku spatřován; obviněný musí být v usnesení o zahájení trestního stíhání označen stejnými údaji, jaké musí být uvedeny o osobě obžalovaného v rozsudku (§ 120 odst. 2).“* Zároveň v odôvodnení uznesenia musia byť presne označené *„skutečnosti, které odůvodňují závěr o důvodnosti trestního stíhání.“* Proti takémuto uzneseniu je prípustná sťažnosť podľa § 160 ods. 7 tr. ř. Na rozdiel od slovenského trestného konania, v rámci českého trestného konania neexistuje fáza tzv. trestného stíhania vo veci.³⁶ Samotné začatie

³⁵ Pozri § 32 tr. ř.

³⁶ Podľa § 12 ods. 10 tr. ř. sa trestným konaním (trestným řízením) *„rozumí řízení podle tohoto zákona a zákona o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních, trestním stíháním pak úsek řízení od zahájení trestního stíhání až do právní moci rozsudku, případně jiného rozhodnutí orgánu činného v trestním řízení ve věci samé a přípravným řízením úsek řízení podle tohoto zákona od sepsání záznamu o zahájení úkonů trestního řízení nebo provedení neodkladných a neopakovatelných úkonů, které mu bezprostředně předcházejí, a nebyly-li tyto úkony provedeny, od zahájení trestního stíhání do podání obžaloby, návrhu na schválení dohody o vině a trestu, postoupení věci jinému orgánu, zastavení trestního stíhání, nebo do rozhodnutí či vzniku jiné skutečnosti, jež mají účinky zastavení trestního stíhání před podáním obžaloby, anebo do jiného rozhodnutí ukončujícího přípravné řízení, zahrnující objasňování a prověřování skutečností nasvědčujících tomu, že byl spáchan trestný čin, a vyšetrování.“*

trestného stíhania podľa § 160 ods. 1 českého tr. ř. *de facto* zodpovedá inštitútu vznesenia obvinenia podľa § 206 slovenského tr. por. Oba inštitúty majú formu uznesenia a podobné obsahové náležitosti, vrátane obligatórneho obsahového požiadavku na odôvodnenie takéhoto rozhodnutia. Aj samotné požiadavky vo vzťahu k obsahu odôvodnenia uznesenia o vznesení obvinenia, respektíve v prípade ČR o začatí trestného stíhania sú podobné, takmer identické.³⁷

Odôvodnenie, respektíve dôvodnosť trestného stíhania je argumentačne v rámci právneho konania ako súčasť odôvodnenia³⁸ v českom trestnom konaní riešená ešte aj v osobitnom rozhodnutí (*sui generis*) – obžalobe. Podľa § 177 tr. ř. obžaloba musí okrem žalobného návrhu s popisom skutku a jeho právnou kvalifikáciou [písm. c)] obsahovať podľa písm. e) aj „*odůvodnění žalovaného skutku s uvedením důkazů, o které se toto odůvodnění opírá, a seznam důkazů, jejichž provedení se v hlavním líčení navrhuje, jakož i právní úvahy, kterými se státní zástupce řídil při posuzování skutečností podle příslušných ustanovení zákona*“. Ako bude uvedené ďalej, takmer všetky náležitosti obžaloby má aj podobný inštitút – návrh na potrestanie (§ 179c ods. 2 písm. a) tr. ř.), ktorý sa uplatňuje namiesto obžaloby v prípade vykonávania zkráteného prípravného řízení, avšak v zmysle § 179d ods. 1 tr. ř. neobsahuje odôvodnenie.

V prípade, ak sa vo veci koná vyšetrovanie, je teda úprava českého trestného konania z hľadiska odôvodňovania trestného stíhania konkrétnej osoby (uznesenie o začatí trestného stíhania, obžaloba) veľmi podobná so slovenskou úpravou (uznesenie o vznesení obvinenia, obžaloba).

Čo však odlišuje českú úpravu od slovenskej, je úprava zdôvodnenia (respektíve odôvodnenia) stíhania konkrétnej osoby v prípade *zkráteného přípravného řízení* (ďalej aj „ZPR“). ZPR sa vykonáva podľa § 179a ods. 1 tr. ř. o trestných činoch, o ktorých koná v prvom stupni okresný súd a pre ktoré zákon ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou trestu odňatia slobody neprevyšujúcou päť rokov, za predpokladu, že podozrivý bol prichytený pri čine alebo bezprostredne po ňom, alebo v priebehu preverovania trestného oznámenia (alebo iného podnetu) boli zistené skutočnosti inak odôvodňujúce začatie trestného stíhania, a je možné očakávať, že podozrivého bude možné postaviť pred súd do dvoch týždňov, odkedy mu bolo oznámené podozrenie postupom podľa § 179b ods. 3 tr. ř. Z hľadiska vymedzenia ZPR vecne zodpovedá úprave slovenského inštitútu skráteneho vyšetrovania podľa § 202–204 tr. por. Na rozdiel od slovenskej úpravy sa v prípade ZPR nezačína trestné stíhanie, respektíve nevznáša obvinenie a účinky začatia trestného stíhania (vznesenia obvinenia) má až doručenie návrhu na schválenie dohody o vine a treste súdu (§ 179b ods. 5 tr. ř.) alebo doručenie návrhu na potrestanie súdu podľa 314b ods. 1 tr. ř.^{39, 40} V prípade ZPR má podľa § 179b ods. 2 tr. ř. podozrivý rovnaké práva ako obvinený (§ 33 ods. 1, 2 tr. ř.). Podľa § 179b ods. 3 tr. ř. „*podezřelého ze spáchání trestného činu je třeba vyslechnout a nejpozději na počátku výslechu mu sdělit, ze spáchání*

³⁷ Porovnaj znenie § 206 ods. 3 tr. por. v spojení s § 176 ods. 2 tr. por. so znením § 160 ods. 1 tr. ř. v spojení s § 134 ods. 2 tr. ř.

³⁸ Teraz ponechávame stranou odôvodňovanie návrhov a rozhodnutí týkajúcich sa väzby.

³⁹ V prípade, že postupuje štátny zástupca podľa § 179c ods. 3 tr. ř., § 179e posledná veta tr. ř., § 179f ods. 2 písm. b) a c) tr. ř., vo veci sa následne začína trestné stíhanie podľa § 160 ods. 1 tr. ř.

⁴⁰ Vo svojej podstate ide do určitej miery o „renesanciu“ úpravy objasňovania prečinov, ktorá bola zavedená do Trestného poriadku z roku 1961 zákonom č. 149/1969 Zb., a bola zrušená až zákonom č. 178/1990 Zb. s účinnosťou od 1. 7. 1990, tak ako bola opísaná v predchádzajúcich častiach príspevku.

jakého skutku je podezřelý a jaký trestný čin je v tomto skutku spatřován. O tomto úkonu orgán konající zkrácené přípravné řízení učiní záznam do protokolu. Opis záznamu doručí podezřelému a jeho obhájci; policejní orgán zašle opis záznamu do 48 hodin též státnímu zástupci.“ Čiže v rámci tejto formy českého prípravného konania sa podozrivý informuje iba o tom, z akého skutku je podozrivý a jeho právnej kvalifikácii, bez potreby zdôvodňovania na podklade akých dôkazov a úvah policajný orgán dospel k podozreniu a jeho dôvodnosti. Odôvodnenie navyše neobsahuje ani samotný návrh na potrestanie (čo vyplýva z § 179d ods. 1 tr. ř.) alebo ani návrh na schválenie dohody o vine a treste podľa § 179b ods. 5 tr. ř. v spojení s § 175a tr. ř. Na druhej strane musí byť podozrivý oboznámený o tom, z akého skutku je podozrivý vrátane jeho právnej kvalifikácie. Navyše o výsledku ZPR podľa § 179c ods. 1 tr. ř. spíše policajný orgán stručnú správu o jeho výsledku,⁴¹ v ktorej uvedie, za aký trestný čin sa považuje skutok, pre ktorý bolo podozrivému oznámené, že je z neho podozrivý, a aké dôkazy, ktoré je možné vykonať pred súdom, podozrenie odôvodňujú. K tejto správe policajný orgán pripojí všetky písomnosti a veci zabezpečené v priebehu zkráceného prípravného řízení. Štátny zástupca k návrhu na potrestanie priloží všetky písomnosti a ďalšie prílohy, ktoré majú význam pro súdne konanie a rozhodnutie (§ 179d ods. 2 tr. ř.). O tomto návrhu v súdnom konaní následne rozhoduje samosudca,⁴² ktorý za splnenia tr. ř. ustanovených podmienok môže vydať aj trestný rozkaz (*trestní příkaz*) podľa § 314e ods. 1 tr. ř. Tento obdobne ako návrh na potrestanie neobsahuje odôvodnenie.⁴³ V konečnom dôsledku v prípade vykonania ZPR, podania návrhu na potrestanie zo strany štátneho zástupcu a vydania trestného rozkazu zo strany samosudcu nemusí podozrivý (obvinený) byť v českom trestnom konaní oboznámený formou osobitného odôvodnenia rozhodnutia s tým, aké dôvody a úvahy viedli orgány činné v trestnom konaní k jeho stíhaniu a čo viedlo samosudcu k jeho odsúdeniu.

Slovenská úprava (pri porovnaní s úpravou ZPR) naopak nerozlišuje, čo sa týka obligatórnych náležitosti uznesenia o vznesení obvinenia podľa § 206 tr. por., z hľadiska toho, či sa vo veci koná vyšetrovanie alebo skrátané vyšetrovanie. V oboch formách slovenského prípravného konania je vyžadované pri stíhaní konkrétnej osoby vydanie uznesenia s odôvodnením a uvedením dôvodnosti trestného stíhania. Skrátané vyšetrovanie z tohto pohľadu nepredstavuje zjednodušený postup v trestnom konaní. Slovenská úprava skrátaného vyšetrovania a česká úprava zkráceného přípravního řízení sú si naopak podobné v tom, že v oboch prípadoch nie je potrebné odôvodniť obžalobu v prípade jej podania prokurátorom (štátnym zástupcom)⁴⁴ a vec rovnako prejednáva samosudca, ktorý môže vydať trestný rozkaz, ktorý rovnako nemusí obsahovať odôvodnenie.⁴⁵ V slovenskom trestnom konaní sa teda osoba aspoň v uznesení o vznesení obvinenia podľa § 206, v jeho odôvodnení, dozvie, na základe akých dôkazov, ich hodnotenia a úvah dospeli orgány činné v trestnom konaní k podozreniu a dôvodnosti jej stíhania. Uvedené odôvodnenie však v konečnom dôsledku nezohľadňuje následný priebeh trestného konania, vychádza len zo stavu pred vznesením obvinenia a nemá ako zohľadniť prípadne obhajobné tvrdenia stíhanej osoby.

⁴¹ Ak nebolo rozhodnuté po skončení ZPR o odložení veci z dôvodu uvedeného v § 159a ods. 1 až 3 alebo 5 tr. ř.

⁴² Toto konanie je ako zvláštny spôsob konania upravené v piatom diele dvanástej hlavy tretej časti tr. ř.

⁴³ Pozri § 314f tr. ř.

⁴⁴ Porovnaj § 235 písm. d) tr. por. a *contrario* a § 179d ods. 1 tr. ř.

⁴⁵ Porovnaj § 354 ods. 1 tr. por. a § 314f tr. ř.

5. Nemecká úprava stíhania konkrétnej osoby

Nemecké trestné konanie je upravené primárne prostredníctvom Strafprozeßordnung (ďalej „StPO“),⁴⁶ ktorý bol pôvodne prijatý ešte 1. februára 1877, kde pôvodné znenie nadobudlo účinnosť 1. októbra 1879. V dôsledku rozdelenia Nemecka po druhej svetovej vojne a snahy o odstránenie zvráteností spôsobených obdobím fašizmu došlo k vyhláseniu nového znenia StPO na základe čl. 9 tzv. zjednocujúceho zákona (*Vereinheitlichungsgesetz*) z 12. 9. 1950 s účinnosťou od 1. 10. 1950.⁴⁷ StPO bol vyhlásený v novom znení ako príloha č. 3 predmetného zákona. Samozrejme aj po tejto recepcii podliehal StPO zmenám, pričom z hľadiska prípravného konania boli významné zmeny vykonané v roku 1975 v rámci reformy StPO.⁴⁸ Jedným z hlavných cieľov reformy trestného konania bolo vykonanie zmien v prípravnom konaní a opatrenia na zefektívnenie a zrýchlenie trestného konania. Reforma bola vykonaná prostredníctvom 1. StVRG [*Erstes Gesetz zur Reform des Strafverfahrensrechts vom 9. 12. 1974* (BGBl. I S. 3393) – prvý zákon reforme trestného práva procesného] a jeho doplnkového zákona, ktoré nadobudli účinnosť začiatkom roka 1975, ako aj cez úvodný zákon k StPO, ktorý nadobudol účinnosť v tom istom čase, pričom tieto predpisy spolu zmenili trestné právo procesné cez 170 vecne zmenených, 71 novozavedených a 63 zrušených paragrafov StPO a GVG,⁴⁹ a to v rozsahu, aký nebol nikdy predtým ani potom dosiahnutý. Z hľadiska zrýchlenia a efektívnosti prípravného konania boli významnými zmenami najmä zrušenie predbežného súdneho vyšetrovania a tým aj inštitútu vyšetrojúceho sudcu (*Untersuchungsrichter*), čo bolo spojené s rozšírením kompetencií prokuratúry (štátneho zastupiteľstva) v prípravnom konaní. Ďalšie zmeny trestného konania s ohľadom na zrýchlenie a efektívnosť sa týkali napr. Úpravy vylúčenia obhajcu, určenie maximálneho počtu obhajcov⁵⁰ a zákazu viacnásobnej obhajoby.⁵¹

Nemecké trestné konanie je z hľadiska StPO (v prípade štandardného priebehu) rozdelené na štyri základné časti, a to na prípravné konanie (*Ermittlungsverfahren* – §§ 158–177 StPO), predbežné konanie (*Zwischenverfahren* – §§ 199–211 StPO) a hlavné konanie s hlavným pojednávaním (*Hauptverfahren mit Hauptverhandlung* – §§ 213–295 StPO) a vykonávacie konanie (*Vollstreckungsverfahren*).⁵²

Prvou fázou nemeckého trestného konania podľa StPO je teda prípravné konanie, ktoré podľa § 158 ods. 1 StPO začína podaním trestného oznámenia (*Anzeige einer Straftat*)

⁴⁶ Strafprozeßordnung v znení vyhlásenom 7. apríla 1987 (BGBl. I S. 1074, 1319), naposledy zmenený čl. 2 zákona z 25. 3. 2022 (BGBl. I S. 571).

⁴⁷ Gesetz zur Wiederherstellung der Rechtseinheit auf dem Gebiete der Gerichtsverfassung, der bürgerlichen Rechtspflege, des Strafverfahrens und des Kostenrechts vom 12. 9. 1950 (Bundesgesetzblatt Jahrgang 1950 Nr. 40, ausgegeben am 20. 09. 1950, Seite 455) – zákon o obnovení právnej jednoty v oblasti pôsobnosti súdov, civilného súdnictva, trestného konania a zákona o trovách konania.

⁴⁸ K vývoju StPO pozri RIEB, P. Entwicklungstendenzen in der deutschen Strafprozessgesetzgebung seit 1950. *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik* [online]. 2009, Jhrg. 4, Nr. 10, s. 466–483 [cit. 2023-06-12]. Dostupné z: https://www.zis-online.com/dat/artikel/2009_10_357.pdf.

⁴⁹ Gerichtsverfassungsgesetz z 9. 5. 1975 (BGBl. I S. 1077) – zákona o súdnictve.

⁵⁰ Podľa § 137 ods. 1 StPO môže mať obvinený v trestnom konaní zvolených maximálne troch obhajcov.

⁵¹ Pozri RIEB, P. Entwicklungstendenzen in der deutschen Strafprozessgesetzgebung seit 1950. *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik* [online]. 2009, Jhrg. 4, Nr. 10, s. 470 [cit. 2023-06-12]. Dostupné z: https://www.zis-online.com/dat/artikel/2009_10_357.pdf.

⁵² K tomu pozri HEINZ, W. *Das deutsche Strafverfahren Rechtliche Grundlagen, rechtstatsächliche Befunde, historische Entwicklung und aktuelle Tendenzen* [online]. Konstanz: Universität Konstanz, 2004, s. 3–4 [cit. 2023-06-08]. Dostupné z: <https://www.uni-konstanz.de/rftf/kis/Heinz-Strafverfahren-2004.pdf>.

alebo návrhu na trestné stíhanie (*Strafantrag*), prípadne z úradnej povinnosti.⁵³ Trestné oznámenie sa podáva ústne alebo písomne štátnemu zástupcovi alebo úradom a úradníkom policajnej služby (*Behörden und Beamten des Polizeidienstes*) alebo okresnému súdu (*Amtsgericht*). Po začatí konania podľa § 158 StPO alebo z úradnej povinnosti musí štátny zástupca preveriť skutkový stav s cieľom rozhodnúť, či má podať (vzniesť) verejnú obžalobu (*öffentliche Klage*, respektíve *Anklage*).⁵⁴

StPO formálne rozoznáva v rámci priebehu celého trestného konania tri procesné postavenia osoby, voči ktorej sa vedie alebo smeruje trestné konanie, a to konkrétne:

- a) materiálne obvinený (*Beschuldigte*),⁵⁵ ktorým je osoba, voči ktorej je vedené vyšetrovanie (trestné konanie),⁵⁶ respektíve smeruje trestné oznámenie až do podania (vznesenia) obžaloby zo strany štátneho zástupcu,
- b) formálne obvinený (*Angeschuldigte*), ktorým je materiálne obvinený, voči ktorému bola podaná obžaloba štátnym zástupcom, ale nebolo ešte začaté hlavné konanie,⁵⁷
- c) obžalovaný (*Angeklagte*), ktorým je obvinený, voči ktorému bolo začaté hlavné konanie.⁵⁸

V rámci úpravy samotného prípravného konania podľa StPO teda neexistuje formálne oznámenie, respektíve rozhodnutie o tom, že by konkrétna osoba bola trestne stíhaná ako obvinený. Skutočnosť, že je osoba materiálne obvinená z nejakého trestného činu, teda že sa voči nej vedie trestné konanie, sa táto osoba dozvedá zvyčajne pri svojom výsluchu, kedy sa jej musí ozrejmiť, z čoho je podozrivá a čo jej hrozí. Mala by byť informovaná o podstate trestného činu, z ktorého je podozrivá, a aká právna kvalifikácia prichádza do úvahy.⁵⁹ Zároveň musí byť poučená o svojich procesných právach. Materiálne obvinený musí byť pritom vypočutý policajtom najneskôr pred skončením vyšetrovania. V jednoduchých veciach však stačí len jeho písomne vyjadrenie v zmysle § 163a ods. 1 StPO. Rozsah

⁵³ Paragraf 160 ods. 1 StPO. Z úradnej povinnosti musí prokurátor začať konanie len čo sa o podozrení z trestného činu dozvie inak.

⁵⁴ Paragraf 160 ods. 1 StPO. Ide o verejnú obžalobu (ďalej len v texte „obžaloba“) preto, lebo nemecké trestné konanie pozná vo vzťahu k vymedzeným trestným činom aj možnosť podania súkromnej obžaloby (*Privatklage*), ktorá je upravená v § 374–394 StPO.

⁵⁵ Slovenské preklady nemeckých termínov používaných StPO *Beschuldigte*, *Angeschuldigte*, *Angeklagte* nie sú jednoznačné. Vychádzajúc z práce Olgy Wrede (WREDE, O. Legal Text in Terms of Didactics in Specialized Translation [Právny text z pohľadu didaktiky odborného prekladu]. *XLinguae*. 2016, Vol. 9, No. 1, s. 70. DOI: 10.18335/XL.2016.09.01.59-82) by označeniu *Beschuldigte* malo zodpovedať označenie podozrivý, *Angeschuldigte* označenie obvinený a *Angeklagte* označenie obžalovaný. Treba však poznamenať, že v právnických odborných prácach je *Beschuldigte* prekladané ako obvinený a nie podozrivý – pozri terminológiu použitu napríklad v prácach: SVATOŠ, R. Postavení německé policie a české policie v trestním řízení. *Trestněprávní revue*. 2013, roč. 12, č. 9, s. 204; HARKABUSOVÁ, D. Črty kontradiktornosti přípravného konania vo vybraných európskych krajinách. *Bulletin slovenskej advokácie*. 2013, roč. 19, č. 7–8, s. 30. Z hľadiska práv osoby označovanej *Beschuldigte* v StPO, tak jej práva a postavenie sa približujú právam a úprave obvineného v slovenskom (českom) trestnom konaní, aj s ohľadom na to, že takáto osoba podľa StPO môže byť vzatá do väzby. Preto sme sa rozhodli používať označenie materiálne obvinený pre *Beschuldigte* a formálne obvinený pre *Angeschuldigte*, aby sme odlišili, že v prípade *Beschuldigte* ide o osobu, ktorú považuje polícia alebo štátny zástupca a vedie voči nej konanie ako voči obvinenému, aj keď ho o tejto skutočnosti formálne neinformuje.

⁵⁶ Pozri SVATOŠ, R. Postavení německé policie a české policie v trestním řízení. *Trestněprávní revue*. 2013, roč. 12, č. 9, s. 204.

⁵⁷ Paragraf 157 StPO.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Pozri § 136 ods. 1 a § 163a ods. 4 StPO.

oboznámenia o tom, čo bolo materiálne obvinenému uvedené policajtom k podozreniu, musí byť zachytený v zápisnici o úkone podľa § 168b odst. 2 a ods. 3 StPO. Ďalšia možnosť je, že sa o obsahu podozrenia dozvie materiálne obvinený na základe doručenia príkazu na zatknutie podľa § 114a StPO v spojení s § 114 StPO. O tom, že osoba je materiálne obvinená, sa táto však ani nemusí dozvedieť, ak bolo vyšetrovanie ukončené bez potreby jej výsluchu v zmysle § 170 ods. 2 StPO druhá veta *a contrario*.

Formálnemu vznieseniu obvinenia v našom ponímaní (českého a slovenského trestného konania) zodpovedá v nemeckom trestnom konaní podanie obžaloby, ktorú prokurátor podáva na príslušný súd. Podľa § 170 ods. 1 StPO, ak vykonané prípravné konanie (vyšetrovanie) poskytuje dostatočné dôvody na podanie obžaloby, štátny zástupca podá na príslušnom súde obžalobu (*Anklageschrift*), inak konanie zastaví.⁶⁰

Vychádzajúc z § 200 ods. 1 StPO obžaloba obsahuje, okrem iného, označenie obvineného (*Angeschuldigte*), trestný čin, z ktorého je obvinený, čas a miesto jeho spáchania, zákonné znaky trestného činu a príslušné trestné ustanovenia (obžalobná výroková veta – *Anklagesatz*). V obžalobnom návrhu sa ďalej uvedú aj dôkazy, súd, pred ktorým sa má konať hlavné pojednávanie, a obhajca. Podľa § 200 ods. 2 StPO sa v obžalobnom návrhu uvedú aj podstatné zistenia (výsledky) vyšetrovania. Od toho možno upustiť, ak sa obžaloba podáva samosudcovi (*Strafrichter*).⁶¹ Z uvedených ustanovení vyplýva, že odôvodnenie obžaloby má obsahovať len podstatné výsledky vyšetrovania (prípravného konania), teda nároky na jej odôvodnenie sú nižšie, ako sú formálne vyžadované v slovenskom a českom trestnom konaní. Obdobne ako v slovenskom trestnom konaní, tak aj podľa StPO samotná obžaloba nemusí obsahovať odôvodnenie, a to vtedy, ak sa vec predkladá samosudcovi. Postupuje sa tak v prípadoch, ak ide o trestné činy menšej spoločenskej závažnosti (hroziaci trest odňatia slobody do 2 rokov). Ide *de facto* ešte o menej závažné konania (trestné činy) ako v prípadoch prečinov, u ktorých sa v slovenskom trestnom konaní vykonáva skrátené vyšetrovanie a obžaloba sa rovnako neodôvodňuje.

Ak by prokuratúra rozhodla o zastavení konania a nepodaní obžaloby, môže sa žiadateľ alebo poškodený domáhať na súde po podaní sťažnosti voči tomuto rozhodnutiu jeho preskúmania súdom postupom upraveným v § 172 až 177 StPO. Podľa § 175 StPO, ak súd po vypočutí materiálne obvineného (*Beschuldigte*) považuje návrh za opodstatnený, rozhodne o podaní obžaloby. Za vykonanie tohto rozhodnutia zodpovedá následne prokuratúra.

Po podaní obžaloby sa vec dostáva do fázy predbežného konania na súde. Podľa § 203 StPO súd rozhodne o začatí hlavného konania (*Hauptverfahren*), ak sa podľa výsledkov prípravného konania obvinený (*Angeschuldigte*) javí ako dostatočne podozrivý zo spáchania trestného činu.

Obvineného je však možné v nemeckom trestnom konaní postaviť pred súd aj bez podania obžaloby, a to v prípade tzv. zrýchleného konania (*Beschleunigtes Verfahren*) podľa § 417 StPO. Návrh na takéto konanie podáva prokurátor súdu ústne alebo písomne, ak je vec vhodná na okamžité prejednanie z dôvodu jej nenáročnosti alebo jasných dôkazov.⁶²

⁶⁰ Paragraf 170 ods. 2 StPO.

⁶¹ Paragraf § 25 Gerichtsverfassungsgesetz z 9. 5. 1975 (BGBl. I S. 1077) – GVG je samosudca Okresného súdu (*Amtsgerichte*) príslušný na rozhodovanie o trestných činoch označovaných ako previnenia (*Vergehen*) ak sú stíhané na základe súkromnej žaloby alebo ak nemožno očakávať vyšší trest ako odňatie slobody na dva roky.

⁶² Paragraf 417 StPO.

V prípade podania takéhoto návrhu (ak súd postupom podľa § 419 StPO tento návrh nezamietol) sa hlavné pojednávanie uskutoční okamžite alebo v krátkej dobe bez toho, aby bolo potrebné rozhodnúť o začatí hlavného pojednávania. Od doručenia žiadosti súdu do začatia hlavného pojednávania nesmie uplynúť viac ako šesť týždňov.⁶³ Podľa § 418 ods. 3 StPO sa v tomto prípade podanie obžaloby nevyžaduje. Ak sa obžaloba nepodá, obžaloba sa podá ústne na začiatku hlavného pojednávania a jej podstatný obsah sa uvedie v zápisnici z pojednávania. V prípade, že sa materiálne obvinený nedostaví na hlavné pojednávanie alebo na súd, obvinenie sa mu uvedie v predvolaní.

Ďalšiu možnosť postupu v nemeckom trestnom konaní nahrádzajúcu obžalobu, v prípade ak ide o previnenia (*Vergehen*), predstavuje možnosť prokurátora podať súdu (samosudcovi) návrh na vydanie trestného rozkazu s návrhom konkrétneho trestu, a to postupom podľa § 407 StPO. V takomto prípade samosudca môže vydať trestný rozkaz bez vykonania hlavného pojednávania, ktorý v prípade, že sa stane právoplatným, má účinky právoplatného odsudzujúceho rozsudku.⁶⁴ Podanie návrhu na vydanie trestného rozkazu má účinky podania obžaloby.⁶⁵ Samosudca nemusí vyhovieť návrhu prokurátora na vydanie trestného rozkazu.⁶⁶ Samotný návrh na jeho vydanie a ani trestný rozkaz neobsahujú odôvodnenie. Trestný rozkaz podľa § 409 StPO obsahuje (popri označení obvineného, skutku a jeho kvalifikácie, uloženého trestu a poučenia) z hľadiska jeho odôvodnenia len prehľad dôkazov, a nie odôvodnenie.

Z hľadiska porovnania môžeme konštatovať, že rovnako ako v českom trestnom konaní môže aj v nemeckom trestnom konaní dôjsť k tomu, že osoba je odstíhaná a odsúdená bez toho, aby nejaké rozhodnutie počas priebehu trestného konania obsahovalo formalizované odôvodnenie rozhodnutia zo strany orgánov aplikácie práva (policajt, prokurátor, súd). Uvedené sa týka najmä prípadov menej závažnej kriminality (prečinov – *Vergehen*). Na rozdiel od slovenskej alebo českej úpravy, nemecké trestné konanie je v jeho predsúdnej časti menej formalizované aj v prípade závažnejšej trestnej činnosti a nevyžaduje formálny akt, ktorým by bolo oznámené osobe, že je stíhaná pre konkrétny trestný čin. Toto sa deje až v momente podania obžaloby.

6. Rakúska úprava stíhania konkrétnej osoby

Rakúske trestné konanie je upravené v rámci Strafprozeßordnung 1975 (ďalej len „StPO 1975“).⁶⁷ Obdobne ako nemecké trestné konanie, tak aj rakúske trestné konanie je založené na koncepte materiálne obvinenej osoby. Ide teda o rozdielny koncept ako u slovenského a čiastočne aj českého trestného konania, ktoré vyžadujú formálne konštatovanie (potvrdenie), že konkrétne osoba je stíhaná v trestnom konaní a má postavenie obvineného.

Podľa StPO 1975 sa trestné konanie začína len čo kriminálna polícia alebo prokuratúra postupom podľa ustanovení druhej časti StPO 1975 (prípravné konanie) zistí existenciu

⁶³ Paragraf 418 ods. 1 StPO.

⁶⁴ Pozri § 410 ods. 3 StPO.

⁶⁵ Paragraf 407 ods. 1 posledná veta StPO.

⁶⁶ Pozri § 408 ods. 2 a ods. 3 StPO.

⁶⁷ Strafprozeßordnung 1975 (StPO), StF: BGBl. Nr. 631/1975 (WV).

prvotného podozrenia.⁶⁸ Prípravné konanie (*Ermittlungsverfahren*) sa vedie proti neznámemu páchatelovi alebo podozrivej osobe, pokiaľ nie je osoba na základe konkrétnych skutočností konkrétne podozrivá zo spáchania trestného činu (§ 48 ods. 1 bod 2 StPO 1975), potom sa vedie prípravné konanie proti tejto osobe ako obvinenému.⁶⁹ Podľa § 91 ods. 1 StPO 1975 prípravné konanie slúži na objasnenie skutkového stavu veci a podozrenia zo spáchania trestného činu prostredníctvom vyšetrovania (*Ermittlung*)⁷⁰ v takom rozsahu, aby prokuratúra mohla rozhodnúť o podaní obžaloby, upustení od trestného stíhania (odklone) alebo zastavení konania a v prípade podania obžaloby sa umožnil rýchly priebeh hlavného pojednávania.

V rámci rakúskeho trestného konania sú rozlišované 3 formálne procesné postavenia osoby podozrivej z trestného činu, ktoré sú definované v § 48 StPO 1975. Ide o podozrivého (*Verdächtiger*), obvineného (*Beschuldigter*) a obžalovaného (*Angeklagter*). Podľa § 48 ods. 1 bod 1. StPO 1975 je podozrivým každá osoba, ktorá je vyšetrovaná na základe prvotného podozrenia.

Podozrivý sa v zmysle § 48 ods. 1 bod 2. StPO 1975 stáva obvineným, ako náhle je na základe zistených skutočností konkrétne podozrivý, že spáchal trestný čin, a na účely objasnenia tohto podozrenia sa realizujú dôkazy (*Beweise*) alebo sú nariadené alebo vykonávané vyšetrovacie opatrenia (*Ermittlungsmaßnahmen*) podľa 8. a 9. hlavy druhej časti StPO 1975. Obvineným sa teda osoba stáva vtedy, ak sa proti nej na základe konkrétneho podozrenia vykonajú dôkazy alebo sa nariaďia alebo vykonajú vyšetrovacie opatrenia s cieľom objasniť podozrenie. Musí ísť o konkrétne podozrenie, ktoré vyvoláva cieleň vyšetrovanie na jeho objasnenie. Iba konkrétny vyšetrovací úkon zameraný priamo proti obvinenému s cieľom objasniť konkrétne podozrenie vedie k tomu, že sa obvinený stane predmetom konania. Ide teda o materiálne definovanie obvineného, ako aj jeho vnímanie, v rámci rakúskeho trestného konania, bez potreby vydávania formálneho úkonu, ktorým by sa obvinenie deklarovalo.

Podľa § 48 ods. 1 bod 2. StPO 1975 sa obžalovaným (*Angeklagter*) následne rozumie každý obvinený, proti ktorému bola podaná obžaloba (*Anklage*).

Sumár základných práv obvineného je definovaný v § 49 StPO 1975, kde podľa § 49 ods. 1 písm. a) StPO 1975 má každý obvinený najmä právo byť informovaný o podstate podozrenia proti jeho osobe a o jeho základných právach v konaní. Toto ustanovenie odkazuje na § 50 StPO 1975. V rakúskom trestnom konaní možno za inštitút do istej miery podobný nášmu formálnemu vzneseniu obvinenia považovať *Rechtsbelehrung* (právne poučenie) podľa § 50 StPO 1975. Tento však nemá formu uznesenia (*Beschluss*), ktorého náležitosti sú upravené v § 86 StPO 1975, ale zachytáva sa v obsahu zápisnice (protokolu), ako bude ďalej uvedené.

Podľa § 50 ods. 1 StPO 1975 každý obvinený má byť kriminálnou políciou alebo prokuratúrou čo najskôr informovaný o tom, že je voči nemu vedené trestné konanie, ako aj o tom,

⁶⁸ Pozri § 1 ods. 3 StPO 1975 podľa ktorého prvotné podozrenie existuje, ak možno na základe určitých podkladov predpokladať, že bol spáchaný trestný čin.

⁶⁹ Pozri § 1 ods. 2 StPO 1975.

⁷⁰ Podľa § 91 ods. 2 StPO 1975 sa vyšetrovaním rozumie akákoľvek činnosť kriminálnej polície, prokuratúry alebo súdu, ktorá slúži na získanie, zaistenie, vyhodnotenie alebo spracovanie informácií s cieľom objasniť podozrenie zo spáchania trestného činu. Vykonáva sa formou ustanovenou StPO 1975, a to buď ako vyťažovanie (*Erkundigung*) alebo ako dokazovanie (*Beweisaufnahme*). Podľa § 91 ods. 2 StPO 1975 však vykonávanie šetrenia na objasnenie existencie prvotného podozrenia nepovažuje za vyšetrovanie.

zo spáchania akého trestného činu je obvinený, a o jeho základných právach v konaní uvedených v § 49 a § 164 ods. 1 StPO 1975.⁷¹ Súčasne podľa § 6 ods. 2 posledná veta StPO 1975 obvinený má právo poznať všetky dôvody podozrenia proti nemu a má plnú možnosť ich vyvrátiť a vysvetliť. Toto právo podľa § 6 ods. 2 StPO 1975 sa však v rakúskom trestnom konaní neodráža v povinnosti prokuratúry alebo polície poskytnúť osobitné odôvodnenie, prečo je osoba považovaná za obvinenú. Uvedené právo je spojené najmä s právom nazerania do spisu podľa § 51 až 53 StPO 1975 a právom na podanie návrhov na dokazovanie podľa § 55 StPO 1975.

StPO 1975 upravuje aj špecifické situácie, kedy stanovuje konkrétnejší okamih, kedy musí byť osobe obvineného poskytnuté poučenie podľa § 50 StPO 1975 – *Rechtsbelehrung*. Ide napríklad o prípad zadržania obvineného, kedy podľa § 171 ods. 4 StPO 1975 sa musí obvinenému ihneď alebo bezprostredne po zadržaní poskytnúť právne poučenie podľa § 50 StPO 1975 (písomne alebo ústne zaznamenané do zápisnice) doplnené aj o ďalšie informácie uvedené v § 171 ods. 4 bod 1. a 2. StPO 1975 (ide o práva spojené so zadržaním, respektíve prípadným vzatím do väzby). Ďalším prípadom je predvolanie na výsluch (*Vernehmung*),⁷² ktoré musí obsahovať predmet konania, a obvinený, ale aj obeť (poškodený) musia byť poučení o svojich základných právach v konaní (§ 50 respektíve § 70 StPO 1975), pokiaľ o nich neboli informovaní skôr.

Vychádzajúc z § 50 ods. 3 StPO 1975 poskytnutie alebo doplnenie poučenia obvinenému ako aj vzdanie sa práva obvineným musí byť písomne alebo písomne zaznamenané v zápisnici (protokole) v súlade s ustanoveniami § 95 a § 96 StPO 1975, ktoré upravujú všeobecné podmienky, kedy a ako sa zápisnica spisuje a jej formálne náležitosti. StPO 1975 však zároveň v § 50 ods. 1 pripúšťa možnosť vynechať poskytnutie takejto informácie, ak osobitné okolnosti prípadu odôvodňujú obavu, že by tým bol ohrozený účel vyšetrovania, najmä preto, že sa má vykonať vyšetrovanie alebo dokazovanie, ktorého úspech predpokladá, že obvinený nemá vedomosť o tom, že sa voči nemu vedie konanie. Uvedené však nič nemení na tom, že osoba je naďalej považovaná za obvinenú, nakoľko rakúske trestné konanie vychádza (ako už bolo uvedené) z materiálneho ponímania obvinenia osoby podozrivej z trestného činu.

Právne poučenie – informácia podľa § 50 StPO 1975 je všeobecné poučenie, ktoré zahŕňa aj práva, ktoré v čase konania nemožno uplatniť. V osobitných situáciách sa dopĺňa osobitným poučením. Poučenie podľa § 50 StPO 1975 sa týka len prípravného konania.

⁷¹ Podľa § 164 ods. 1 StPO 1975 je pred začatím výsluchu potrebné zistiť, či je potrebná pomoc tlmočníka podľa § 56 StPO 1975. Následne sa obvinenému oznámi trestný čin, z ktorého je podozrivý. Potom sa poučí v zmysle § 164 ods. 2 o jeho práve na prítomnosť obhajcu a že má právo vyjadriť sa k veci alebo nevyjadriť a vopred sa poradiť s obhajcom, pokiaľ tento kontakt nemožno obmedziť podľa § 59 ods. 2. Obvinený musí byť tiež upozornený na to, že jeho výpoveď môže slúžiť jednak jeho obhajobe, ale môže byť použitá aj ako dôkaz proti nemu.

⁷² Paragraf 153 ods. 2 StPO 1975. Z hľadiska „vypočúvania“ osôb rakúske trestné konanie rozlišuje vyťaženie (*Erkundigung*) podľa § 152 StPO 1975 a výsluch (*Vernehmung*) podľa § 153 StPO 1975. Vyťaženia predstavujú vyžiadanie a prijímanie informácií od osoby, a sú teda akýmsi neformálnym výsluchom, ktorý slúži na objasnenie trestného činu a na prípravu dokazovania. Sú súčasťou konania ako vyšetrovacie opatrenia. Pokiaľ neexistuje konkrétne podozrenie, respondentí sú vypočúvaní len informatívne. Vyťažovanie slúži na objasnenie toho, kto vôbec môže poskytnúť informácie relevantné pre konanie, a podporuje ustálenie konkrétnych podozrení. Obsahy vyťaženi sa zaznamenávajú v podobe úradných záznamov. Takýmto postupom sa nesmú však obchádzať ustanovenia o výsluchoch osôb. Na druhej strane, ak pri vyšetrovaní vznikne konkrétne podozrenie voči určitej osobe, uskutoční sa jej výsluch. Podľa § 151 bod 2 StPO 1975 sú výsluchy výsluchmi osôb po formálnom poučení o ich postavení a ich právach. Slúžia, rovnako ako vyťaženia na objasnenie trestného činu a zabezpečenie dôkazov o ňom. Cieľom výsluchu je získať relevantné informácie, ktoré slúžia ako dôkaz v konaní.

Cieľom tohto právneho ustanovenia je zaručiť, aby sa dotknutá osoba čo najskôr dozvedela o podozrení zo spáchania trestného činu a o súvisiacom trestnom konaní, aby mohla uplatniť svoje práva. Proti poučeniu (*Rechtsbelehrung*) neexistuje možnosť podania opravného prostriedku, má len informatívny charakter. Obvinený je v zmysle definície obvineným už okamihom začatia vykonávania úkonov podľa 8. a 9. hlavy druhej časti StPO 1975 pre podozrenie vo vzťahu k jeho osobe.

V súvislosti s požiadavkami smernice 2012/13/EÚ bol novelizovaný aj StPO 1975 zákonom uverejnenom vo Federálnom vestníku I (BGBl. I) pod číslom 195/2013.⁷³ Zmeny sa týkali z hľadiska práv obvineného a poučenia podľa § 50 StPO 1975 najmä vyrozumienia obvineného o tom, že skutok sám o sebe alebo v spojení s novozistenými skutočnosťami zakladá podozrenie z iného alebo ďalšieho trestného činu, a ďalej aj práva na poskytnutie poučenia v jazyku, ktorému obvinený rozumie, a povinnosti písomne poučenie zaznamenať.

Samotné prípravné konanie (do podania obžaloby alebo rozhodnutia podľa tretej časti StPO 1975) nesmie presiahnuť tri roky v zmysle § 108a ods. 1 StPO 1975. Túto lehotu môže predĺžiť súd na základe žiadosti prokuratúry o dva roky, a to aj opakovane.⁷⁴

Skončenie prípravného konania inak ako posunutím vecí na súd je v StPO 1975 upravené v jeho tretej časti, konkrétne v desiatej a jedenástej hlave. Desiata hlava upravuje v § 190–197 zastavenie, prerušenie a zapokračovanie trestného stíhania. V jedenástej hlave v § 198–209 StPO 1975 sú upravené odklony [*Rücktritt von der Verfolgung (Diversion)*] a podmienky ich uplatnenia. Použitie odklonov je v zmysle § 198 ods. 2 StPO 1975 obmedzené len na trestné činy, za ktoré je možné uložiť trest odňatia slobody najviac na päť rokov, zavinenie obvineného nie je považované za závažné podľa § 32 rakúskeho StGB⁷⁵ a skutkom nebola spôsobená smrť.⁷⁶

V prípade trestného konania, kde je príslušný na konanie samosudca na okresnom súde alebo na krajskom súde, môže prokurátor podať aj návrh (*Antrag*) na vydanie trestného rozkazu (*Strafverfügung*), čím iniciuje začatie osobitného druhu konania – mandátneho konania (*Mandatsverfahren*) podľa § 491 a násl. StPO 1975. Na vydanie trestného rozkazu však musia byť kumulatívne splnené podmienky ustanovené v § 491 ods. 1 StPO 18975, medzi ktorými je okrem iného aj súhlas obvineného s takýmto postupom v podobe súhlasu s rozhodnutím bez vykonania hlavného pojednávania. Tento postup je možný iba u prečinov (*Vergehen*).⁷⁷ Takýto postup je však v prípade rakúskeho trestného konania marginálny a počet takýchto návrhov prokurátora z celkového počtu podaných obžalôb, trestných návrhov, návrhov na vydanie trestného rozkazu a návrhov na umiestnenie sa pohyboval v rokoch 2016 až 2021 od 0,2 % do 0,7 %.⁷⁸

⁷³ BGBl. I Nr. 195/2013 (NR: GP XXIV RV 2402 AB 2457 S. 216. BR: AB 9107 S. 823).

⁷⁴ Pozri § 108a ods. 3 a ods. 4 StPO 1975.

⁷⁵ Bundesgesetz vom 23. Jänner 1974 über die mit gerichtlicher Strafe bedrohten Handlungen (Strafgesetzbuch – StGB) StF: BGBl. Nr. 60/1974 (NR: GP XIII RV 30 AB 959 S. 84. BR: S. 326. NR: Einspr. d. BR: 1000 AB 1011 S. 98) – ďalej len „rakúsky StGB“ v príslušnom tvare.

⁷⁶ Prípravné konanie môže ukončiť aj súd na základe návrhu obvineného postupom podľa § 108 StPO 1975, kedy trestné stíhanie uznesením zastaví z dôvodov uvedených v § 108 ods. 1 bod 1 alebo bod 2 StPO 1975, ak bol takýto návrh podaný obvineným v zákonom stanovených lehotách.

⁷⁷ Podľa § 17 rakúskeho StGB sa trestné činy delia na zločiny (*Verbrechen*) a prečiny (*Vergehen*). Kategorizácia vychádza z výšky zákonom stanovenej sankcie za trestný čin. Zločiny sú úmyselné činy, za ktoré možno uložiť trest odňatia slobody na doživotie alebo na viac ako tri roky. Všetky ostatné trestné činy sú prečiny. Prečiny sú teda všetky trestné činy, za ktoré hrozí trest odňatia slobody až na tri roky.

Namiesto obžaloby podľa § 210 StPO 1975 podá prokurátor návrh na umiestnenie osoby (*Antrag auf Unterbringung*) do forenzno-terapeutického centra v zmysle § 434 ods. 1 StPO 1975, ak sú splnené podmienky podľa § 21 ods. 1 rakúskeho StGB. Na návrh na umiestnenie sa primerane vzťahujú ustanovenia o obžalobe (§ 210 až 215 StPO 1975). V prípade podľa § 21 ods. 2 rakúskeho StGB⁷⁹ prokurátor v samotnej obžalobe požiadava o umiestnenie do forenzno-terapeutického centra.

V zmysle § 210 ods. 1 StPO 1975 v prípade skončenia prípravného konania, ak neexistuje dôvod na zastavenie trestného stíhania alebo upustenie od trestného stíhania (odklon) a na základe dostatočne objasnených skutočností, je možné očakávať skoré odsúdenie obvineného, prokuratúra podá obžalobu (*Anklage*) na príslušný súd. StPO 1975 ďalej rozlišuje samotné typy obžalôb podľa príslušnosti súdov. V prípade príslušnosti Krajského súdu konajúceho v senáte s prísediacimi alebo v senáte spolu s porotou podá prokurátor obžalobu (*Anklageschrift*). V prípade príslušnosti krajského súdu vo veciach, kde koná samosudca,⁸⁰ a okresného súdu⁸¹ podá návrh na potrestanie (*Strafantrag*).

Náležitosti obžaloby upravuje § 211 StPO 1975, pričom podľa ods. 2 má obžaloba obsahovať aj návrhy obžaloby na hlavné pojednávanie (najmä dôkazy, ktoré sa majú vykonať na hlavnom pojednávaní), prípadne odôvodnenie príslušnosti súdu. Nakoniec má byť zo strany prokurátora v obžalobe zhrnutý skutkový stav veci a posúdený podľa výsledkov prípravného konania, teda má obsahovať odôvodnenie v podobe, ako je vnímané v slovenskom trestnom konaní. Proti obžalobe môže obžalovaný podľa § 213 ods. 2 StPO 1975 podať sťažnosť (*Einspruch*) do 14 dní od doručenia, a to pre niektorý z dôvodov podľa § 212 StPO 1975.

Čo sa týka návrhu na potrestanie (*Strafantrag*), podľa § 451 ods. 1 StPO 1975 a § 484 StPO 1975 návrh na potrestanie musí obsahovať údaje uvedené v § 211 ods. 1 StPO. V návrhu na potrestanie je potrebné uviesť aj dôkazy, ktoré má prokurátor v úmysle použiť, respektíve ich navrhuje vykonať na hlavnom pojednávaní. Návrh na potrestanie sa doručuje obvinenému, a to v prípade potreby aj spolu s právnym poučením podľa § 50 StPO 1975. Samotný návrh na potrestanie teda neobsahuje odôvodnenie ako také, len zoznam dôkazov, ktorých vykonanie prokurátor žiada, respektíve ich mieni pred súdom použiť.

Teda až v prípade obžaloby rakúske trestné právo (StPO 1975) vyžaduje odôvodnenie obvinenia, respektíve rozhodnutia o tom, že konkrétna osoba je dôvodne podozrivá zo spáchania konkrétneho trestného činu. Obvinený sa teda až okamihom, kedy jeho vec ide pred súd, dozvie, aké dôvody viedli rakúske orgány činné v trestnom konaní k obvineniu osoby. V prípade návrhu na potrestanie sa dozvie o dôkazoch, ktoré navrhuje obžaloba

⁷⁸ Údaje pochádzajú z Bezpečnostných správ o činnosti systému trestného súdnictva Federálneho ministerstva vnútra Rakúska za roky 2015–2021. Pozri Sicherheitsbericht – Bericht über die Tätigkeit der Strafjustiz. In: *Bundesministerium Inneres* [online]. [cit. 2023-07-21]. Dostupné z: <https://www.bmi.gv.at/508/start.aspx>.

⁷⁹ Ide o prípad ak je obava zo spáchania ďalšieho závažného trestného činu aj v prípade, že osoba nebola síce v čase spáchania skutku nepríčetná, ale čin spáchala pod rozhodujúcim vplyvom svojej trvalej alebo dočasnej duševnej poruchy.

⁸⁰ Podľa § 31 ods. 4 StPO 1975 ide o trestné činy, o ktorých nie je príslušný konať okresný súd alebo krajský súd konajúci v senáte s prísediacimi alebo v senáte spolu s porotou. Ide napríklad o trestné činy, pri ktorých hrozí trest odňatia slobody viac ako jeden rok (ale menej ako päť rokov, nakoľko tu by už bol príslušný krajský súd konajúci v senáte).

⁸¹ Okresný súd vždy rozhoduje prostredníctvom samosudcu (§ 30 ods. 2 StPO 1975). Okresný súd je príslušný konať o trestných činoch, za ktoré je možné uložiť len peňažný trest alebo peňažný trest a trest odňatia slobody neprevyšujúci jeden rok alebo len trest odňatia slobody neprevyšujúci jeden rok, a to s výnimkou trestných činov uvedených pod § 30 ods. 1 body 1 až 10 StPO (napr. prečiny nátlaku, nebezpečného vyhrážania, nebezpečného prenasledovania, podnecovania k nenávisti, protištátneho hnutia a iné).

použiť voči obžalovanému, teda z akých prameňov podozrenie voči jeho osobe. Návrh na potrestanie však neobsahuje odôvodnenie v zmysle vyhodnotenia dôkazov a ich analýzy, prípadne právneho posúdenia skutku. Uvedená úprava je blízka nemeckej úprave a je dôsledkom materiálneho ponímania obvinenia, ako aj snahy o neformálne prípravné konanie. Z hľadiska odôvodnenia dôvodnosti trestného stíhania konkrétnej osoby rakúska, ako aj nemecká právna úprava až momentom predloženia veci súdu vyžadujú samostatné odôvodnenie dôvodnosti stíhania konkrétnej osoby. V prípade slovenskej a čiastočne českej a poľskej úpravy je takéto odôvodnenie vyžadované už skôr, a to ešte v procese prípravného konania, pričom je zväčša následne vyžadované ďalšie zdôvodnenie v čase keď sa vec predkladá (obžalobou alebo iným návrhom) súdu na ďalšie konanie a rozhodnutie. Z tohto pohľadu je slovenské, ako aj české a poľské konanie preformalizované, zbytočne rigidné, keď aj samotná smernica 2012/13/EÚ vyžaduje v čl. 6 ods. 3 podrobnejšie informácie o obvinení a jeho zdôvodnenie až pri podaní obžaloby súdu.

7. Poľská úprava stíhania konkrétnej osoby

Poľské trestné konanie upravuje *Kodeks postępowania karnego*⁸² (ďalej len „KPK“ alebo „poľský Trestný poriadok“), ktorý z hľadiska právnej úpravy označenia a definovania konkrétnej osoby ako stíhanej v trestnom konaní v postavení obvineného je koncepčne podobný českej právnej úprave. Podobnosť je daná najmä rozdielnou úpravou z hľadiska formy prípravného konania (vyšetrovania) odvíjajúcej sa od závažnosti trestných činov, ktoré sú predmetom trestného konania. Z hľadiska prípravného konania má poľská úprava aj prvky typické pre slovenské trestné konanie, a to najmä v súvislosti s existenciou úpravy trestného stíhania (konania), tzv. vo veci (*in rem*).

Poľské trestné konanie sa delí na viaceré procesné štádiá. Prvé z nich je prípravné konanie, ktoré má podobu buď vyšetrovania, alebo skráteného vyšetrovania. Začína sa vtedy, keď existuje dôvodné podozrenie, že bol spáchaný trestný čin. Prípravné konanie pozostáva z dvoch fáz: *in rem* (vo veci) a *ad personam* (proti konkrétnej osobe, ak je zistená). Táto fáza sa začína vznesením obvinenia.⁸³

V zmysle čl. 71 § 1 KPK sa za obvineného (*podejrzaný*) považuje osoba, voči ktorej bolo vydané rozhodnutie o vznesení obvinenia (podľa čl. 313 § 1 KPK) alebo ktorej bolo vznesené obvinenie v súvislosti s jej výsluchom ako podozrivej osoby bez vydania takéhoto rozhodnutia (podľa čl. 308 § 3 KPK). Za obžalovaného (*oskarżony*) sa v zmysle čl. 71 § 2 KPK považuje osoba, proti ktorej bola na súd podaná obžaloba, ako aj osoba, vo vzťahu ku ktorej prokurátor podal návrh na odsúdenie bez pojednávania podľa čl. 335 § 1 KPK alebo návrh na podmienčné zastavenie konania. V prípade, ak KPK používa pojem obžalovaný (*oskarżony*) vo všeobecnom zmysle vzťahujú sa podľa čl. 71 § 3 KPK príslušné ustanovenia aj na obvineného (*podejrzaný*).⁸⁴

⁸² Kodeks postępowania karnego, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz. U. 1997 Nr 89 poz. 555, v znení Dz. U. z 2022 r. poz. 1375, 1855, 2582, 2600, z 2023 r. poz. 289. In: *LexLege* [online]. [cit. 2023-05-20]. Dostupné z: <https://lexlege.pl/kodeks-postepowania-karnego/#kpk/dzial-i-przepisy-wstepne/474/>.

⁸³ Pozri OLSZEWSKI, R. Key Procedural Principles of Polish Criminal Proceedings. In: *Jurisprudencja 11/2018. Mind the Gaps. Economical Aspects in the Legal Thinking*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2018, s. 224.

⁸⁴ Podľa čl. 77 KPK obvinený môže mať súčasne najviac troch obhajcov, obdobne ako v prípade nemeckého trestného konania.

Samotné prípravné konanie je upravené v VII. diele KPK v čl. 297 a násl. Prípravné konanie podľa KPK je vykonávané vo forme vyšetrovania (*sledztwo*) alebo vo forme skráteného vyšetrovania (*dochodzenie*). Konkrétne je vyšetrovanie upravené v čl. 303 a násl. VII. dielu, kapitolách 34, 35 a 36 KPK. Skrátené vyšetrovanie je upravené v čl. 325a – 325i v VII. diele, kapitole 36a KPK. V zmysle čl. 325a § 2 KPK sa na skrátené vyšetrovanie používajú ustanovenia o vyšetrovaní, ak KPK neustanovuje inak.

V prípravnom konaní v zmysle čl. 93 § 3 KPK vydáva uznesenia a príkazy prokurátor alebo iný oprávnený orgán a v prípadoch ustanovených zákonom súd. Samotné všeobecné náležitosti uznesenia upravuje čl. 94 KPK, ktorý v § bod 5 ustanovuje, že toto musí obsahovať odôvodnenie, ak zákon neustanovuje inak.

V prípade vedenia vyšetrovania, ak na základe úradných zistení alebo na podklade oznámenia o trestnom čine existuje dôvodné podozrenie, že bol spáchaný trestný čin, vydá sa podľa čl. 303 KPK uznesenie o začatí vyšetrovania, v ktorom sa uvedie skutok, ktorý sa má vyšetrovať a jeho právna kvalifikácia. Samotné uznesenie o začatí vyšetrovania vydáva podľa čl. 305 § 3 KPK prokurátor. Týmto sa začína vyšetrovanie tzv. vo veci (*in rem*). Ak ide o uznesenie o odmietnutí začať vyšetrovanie alebo o zastavení vyšetrovania, toto môže vydať prokurátor alebo polícia, avšak rozhodnutie vydané políciou podlieha schváleniu prokurátorom.

Čo sa týka vznesenia obvinenia konkrétnej osobe, môžu v prípade vyšetrovania nastať dve procesné situácie. Najčastejšou bude postup podľa čl. 313 KPK. Podľa čl. 313 § 1 KPK ak informácie existujúce v čase začatia vyšetrovania alebo získané v jeho priebehu dostatočne odôvodňujú podozrenie, že skutok spáchala konkrétna osoba, vydá sa uznesenie o vznesení obvinenia, ktoré sa bezodkladne oznámi obvinenej osobe, a tá sa vypočuje iba ak oznámenie rozhodnutia alebo výsluch podozrivej osoby nie je možný z dôvodu jej skrývania sa alebo neprítomnosti v krajine. V zmysle čl. 313 § 2 KPK samotné uznesenie o vznesení obvinenia obsahuje iba identifikáciu obvineného, dôkladný popis skutku a jeho právnu kvalifikáciu. Odôvodnenie uznesenia o vznesení obvinenia sa teda obligatórne nevyžaduje. Na druhej strane podľa § 3 KPK môže obvinený až do okamihu, keď mu bol oznámený termín oboznámenia sa s výsledkami vyšetrovania (preštudovania spisu), požiadať o ústne oznámenie dôvodov obvinenia, ako aj o písomné vyhotovenie odôvodnenia, o čom musí byť poučený. Takéto odôvodnenie sa doručí obvinenému a obhajcovi do 14 dní. V odôvodnení je podľa čl. 313 § 4 KPK potrebné uviesť najmä to, na základe akých skutočností a dôkazov bolo obvinenie vznesené. Poľský Trestný poriadok teda obligatórne nevyžaduje v prípade vydania uznesenia o vznesení obvinenia aj jeho odôvodnenie v prípade vyšetrovania. Potreba vyhotovenia odôvodnenia je viazaná na aktivitu (požiadavku) obvineného, respektíve obhajcu.

Aj v prípade, že sa v priebehu vyšetrovania ukáže, že obvinený by mal byť obvinený aj zo skutku, na ktorý sa nevzťahuje predtým vydané uznesenie o vznesení obvinenia, alebo zo skutku v podstatne zmenenej podobe, alebo by mal skutok obvineného byť kvalifikovaný podľa prísnejšieho ustanovenia, je potrebné podľa čl. 314 KPK bezodkladne sa vydať nové uznesenie, ktoré sa oznámi obvinenému, a tento sa k nemu vypočuje. Na potrebu odôvodnenia takéhoto uznesenia sa vyššie popísané ustanovenia čl. 313 § 3 a § 4 použijú primerane.

Druhou procesnou situáciou, ktorá môže nastať pri vznesení obvinenia konkrétnej osobe, je postup predpokladaný čl. 308 § 2 KPK, v zmysle ktorého v naliehavých prípadoch, najmä ak by tým mohlo dôjsť k odstráneniu stôp alebo dôkazov o trestnom čine, možno osobu podozrivú zo spáchania trestného činu vypočuť ako obvinenú popri úkonoch

uvedených v čl. 308 § 1 KPK⁸⁵ ešte pred rozhodnutím o vznesení obvinenia, ak sú na to splnené podmienky. Výsluch osoby (obvineného) sa začína v takom prípade informáciou o samotnom obsahu obvinenia. Ak sa postupuje uvedeným spôsobom vo veciach, kde sa obligatórne vykonáva vyšetrovanie, tak podľa čl. 308 § 3 v spojení s § 4 KPK musí vydať prokurátor uznesenie o vznesení obvinenia najneskôr do 5 dní odo dňa výsluchu, alebo ak sa zistí, že nie sú splnené podmienky na vydanie takéhoto rozhodnutia, konanie sa vo vzťahu k vypočúvanej osobe zastaví.

Samotné vyšetrovanie by malo byť podľa čl. 310 § 1 KPK skončené do troch mesiacov. V odôvodnených prípadoch môže prokurátor alebo jeho nadriadený prokurátor lehotu vyšetrovania predĺžiť, najviac však na jeden rok a v osobitne odôvodnených prípadoch môže nadriadený prokurátor aj na dlhšie obdobie.

Čo sa týka druhej formy vykonávania prípravného konania – skráteného vyšetrovania (*dochodzenie*),⁸⁶ v zmysle čl. 325e § 1 KPK rozhodnutie o začatí skráteného vyšetrovania vydáva orgán, ktorý vedie konanie. Toto rozhodnutie môžu byť súčasťou zápisnice podľa čl. 304a KPK (zápisnica o prijatí ústneho oznámenia o trestnom čine a o výsluchu oznamovateľa) a nevyžaduje odôvodnenie. Na žiadosť strany orgán vykovajúci skrátené vyšetrovanie iba ústne uvedie hlavné dôvody rozhodnutia. Podľa čl. 325e § 2 KPK *a contrario* rozhodnutie o začatí skráteného vyšetrovania prokurátor na rozdiel od vyšetrovania neschvaľuje. Ako už bolo uvedené podľa čl. 325a § 2 KPK sa na skrátené vyšetrovanie použijú ustanovenia o vyšetrovaní, ak KPK neustanovuje inak.

Čo sa týka vznesenia obvinenia konkrétnej osobe, tak v prípade skráteného vyšetrovania nie je podľa § 325g § 1 KPK potrebné (povinnosťou) vypracovať uznesenie o vznesení obvinenia alebo vydať uznesenie o ukončení vyšetrovania, pokiaľ sa obvinený nenachádza vo väzbe. V takom prípade sa podľa čl. 325g § 2 KPK výsluch obvineného začína oznámením obsahu obvinenia, ktoré sa uvedie v zápisnici o výsluchu. Osoba sa považuje za obvineného od okamihu začatia výsluchu. Obvinený musí mať možnosť pripraviť sa na obhajobu, najmä zvolíť alebo nechať si ustanoviť obhajcu. Skrátené vyšetrovanie by sa malo ukončiť do 2 mesiacov. Prokurátor môže túto lehotu predĺžiť na 3 mesiace a v osobitne odôvodnených prípadoch na ďalšie určené obdobie.⁸⁷

Čo sa týka samotného skončenia prípravného konania, podľa čl. 331 § 1 KPK do 14 dní odo dňa ukončenia vyšetrovania alebo odo dňa doručenia návrhu na prejednanie veci (obžaloby) vypracovanej políciou v rámci skráteného vyšetrovania prokurátor vypracuje obžalobu alebo schváli návrh na prejednanie veci vypracovaný políciou v rámci vyšetrovania a predloží ju súdu alebo sám vydá rozhodnutie o zastavení, prerušení alebo doplnení

⁸⁵ Ide o úkony ako obhliadka za účasti znalca, odber biologického materiálu, prehliadke tela vrátane odobratia daktyloskopických odtlačkov a pod.

⁸⁶ Skrátené vyšetrovanie sa podľa čl. 325b § 1 KPK vykonáva v prípadoch, ktoré patria do právomoci okresného súdu, a to konkrétne v prípadoch trestných činov, za ktoré možno uložiť trest odňatia slobody do 5 rokov. V prípade trestných činov proti majetku sa vyšetrovanie vykonáva, ak hodnota predmetu trestného činu alebo spôsobená alebo hrozíaca škoda nepresahuje 200 000 PLN. Skrátené vyšetrovanie sa vykonáva aj v prípade trestných činov použitia nebezpečných predmetov v boji alebo bitke, poškodenia infraštruktúrneho zariadenia a hanobenia mŕtvol, ľudského popola alebo miesta odpočinku zosnulého. Taktiež sa vykonáva v prípade trestných činov krádeže vlámaním, podvodu a neoprávneného používania cudzieho motorového vozidla ak hodnota predmetu trestného činu alebo spôsobená alebo hrozíaca škody nepresahuje 200 000 PLN. 4l. 325b § 2 KPK potom ustanovuje trestné činy, ktoré síce spĺňajú podmienku maximálnej výšky trestu a škody, ale vykonáva sa v ich prípade vyšetrovanie a nie skrátené vyšetrovanie (negatívna enumerácia).

⁸⁷ Pozri čl. 325i § 1 KPK.

vyšetrovania alebo skráteného vyšetrovania. V prípade, ak je podozrivý vo väzbe je podľa čl. 331 § 3 KPK táto lehota skrátená na 7 dní.

Vychádzajúc z čl. 332 § 1 KPK obžaloba musí obsahovať identifikáciu obvineného, vymedzenie skutku kladeného za vinu aj s jeho právnou kvalifikáciou a ďalšie tam uvedené údaje. Podľa § 2 sa k obžalobe pripojí aj odôvodnenie, v ktorom sa uvedú skutočnosti a dôkazy, na ktorých sa obžaloba zakladá, a v prípade potreby sa vysvetlí právny základ obžaloby a rozoberú sa okolnosti, na ktoré sa obvinený odvoláva pri svojej obhajobe. Ak sa však vo veci vykonávalo skrátené vyšetrovanie, tak podľa § 3 obžaloba nemusí obsahovať odôvodnenie. Ďalšie fakultatívne náležitosti obžaloby ustanovuje čl. 333 KPK. Ide napríklad o zoznam osôb, ktoré žalobca žiada predvolať, zoznam ďalších dôkazov, ktorých vykonanie na hlavnom pojednávaní prokurátor požaduje, a ďalšie.

Poľské trestné konanie pozná, a KPK upravuje, aj spôsoby skončenia prípravného konania a predloženia vecí súdu bez podania obžaloby (ide o rôzne odklony a osobitné inštitúty). Jedná sa najmä o návrh na odsúdenie bez pojednávania, návrh na vydanie odsudzujúceho rozsudku bez vykonania dokazovania a návrh polície na prejednanie veci.

V zmysle čl. 335 § 1 KPK, ak obvinený prizná svoju vinu a vzhľadom na jeho vysvetlenia nie sú pochybnosti o okolnostiach spáchania trestného činu a o jeho vine a postoj obvineného nasvedčuje tomu, že účel konania bude dosiahnutý, možno od ďalších opatrení v trestnom konaní upustiť. Prokurátor namiesto obžaloby podá súdu návrh na vydanie odsudzujúceho rozsudku na zasadnutí a návrh na uloženie trestu alebo iných opatrení ustanovených za trestný čin, ktorý je predmetom obžaloby, a to aj s prihliadnutím na zákonom chránené záujmy poškodeného (ďalej „návrh na odsúdenie bez pojednávania“). Na takýto návrh sa podľa čl. 335 § 1a KPK primerane vzťahujú ustanovenia o obžalobe uvedené v kapitole 40 KPK s výnimkou čl. 344a KPK. Podľa čl. 335 § 3 KPK návrh na odsúdenie bez pojednávania má obsahovať údaje uvedené v čl. 332 § 1 KPK (identifikácia obvineného, popis skutku, právna kvalifikácia a pod.). Odôvodnenie návrhu na odsúdenie bez pojednávania sa však obmedzuje len na uvedenie dôkazov preukazujúcich, že okolnosti spáchania skutku a vina obvineného sú nepochybné a že účel konania sa dá dosiahnuť bez súdneho konania.

V prípade, ak je obvineného podaná obžaloba z trestného činu, za ktorý možno uložiť trest odňatia slobody, ktorého horná hranica neprevyšuje 15 rokov, môže takýto obvinený podať podľa čl. 338a KPK ešte pred dorúčením oznámenia o termíne hlavného pojednávania návrh na vydanie odsudzujúceho rozsudku a uloženie konkrétneho trestu alebo opatrenia, prepadnutia veci alebo náhradného opatrenia, a to bez vykonania dôkazov (tzv. návrh na vydanie odsudzujúceho rozsudku bez vykonania dokazovania). Ide o určitú obdobu vyhlásenia obžalovaného podľa § 257 ods. 1 písm. b) alebo c) slovenského Trestného poriadku s účinkami podľa § 257 ods. 8 slovenského Trestného poriadku (nevykonávanie dokazovania v rozsahu vyhlásenia obžalovaného o priznaní sa k spáchaniu skutku).

Špecifikom poľského trestného konania je, že vec môže byť predložená súdu políciou aj priamo, a to v prípade, ak sú splnené podmienky na konanie tzv. zrýchleného konania podľa kapitoly 54a desiateho dielu KPK.⁸⁸ Podľa čl. 517c § 1 KPK sa skrátené vyšetrovanie

⁸⁸ V zmysle čl. 517b § 1 KPK vo veciach, v ktorých sa vedie skrátené vyšetrovanie (*dochodzenie*), možno vec prejednať na súde v zrýchlenom konaní podľa kapitoly 54a desiateho dielu KPK, ak bol páchateľ zadržaný pri páchaní trestného činu alebo bezprostredne po ňom a do 48 hodín predvedený políciou a odovzdaný do dispozície súdu spolu s návrhom na prejednanie veci v zrýchlenom konaní (ďalej len „návrh polície na prejednanie veci“).

môže v takomto prípade obmedziť na výsluch obvineného a zabezpečenie dôkazov v nevyhnutnom rozsahu. V priebehu skráteného vyšetrovania nie je potrebné vydať uznesenie o začatí trestného stíhania podľa čl. 303 KPK a vykonať preštudovanie spisu pri ukončení vyšetrovania podľa čl. 321 KPK. Podľa čl. 517d § 1KPK ak sú dôvody na podanie návrhu polície na prejednanie veci, polícia takýto návrh vypracuje a spolu so zhromaždenými dôkazmi ho predloží súdu, pričom o tom bezodkladne upovedomí prokurátora. Takýto návrh na prejednanie veci nahrádza obžalobu. V prípade, ak sú splnené podmienky pre návrh uvedený v čl. 335 § 1 alebo 2 KPK (návrh na odsúdenie bez pojednávania) alebo ak obvinený podal návrh uvedený v čl. 338a KPK (návrh na vydanie odsudzujúceho rozsudku bez vykonania dokazovania), polícia podľa čl. 517d § 2 KPK predloží návrh na konanie pred súdom prokurátorovi na schválenie.

Samotný návrh polície na prejednanie veci v zrýchlenom konaní podľa čl. 517d § 3 KPK musí obsahovať údaje uvedené v čl. 332 § 1 KPK (náležitosti obžaloby), pričom ustanovenia čl. 333 § 1 až 3 KPK (ďalšie náležitosti obžaloby) a čl. 334 § 1 a 2 KPK (zaslanie obžaloby súdu) sa použijú na návrh primerane. Z uvedeného vyplýva, že k návrhu polície na prejednanie veci sa nepripája odôvodnenie, nakoľko čl. 517d § 3 KPK neodkazuje explicitne aj na čl. 332 § 2 KPK, ktorý rieši otázku odôvodnenia obžaloby.

Súd môže rozhodnúť v prípade predloženia veci, ktorá bola riešená v skrátenom vyšetrovaní aj trestným rozkazom v príkaznom konaní postupom podľa čl. 500 násl. KPK. Samotný trestný rozkaz podľa KPK, obdobne ako úpravy v ostatných porovnávaných štátoch, neobsahuje odôvodnenie.⁸⁹ Podľa čl. 500 § 1 KPK v prípadoch, v ktorých bolo vykonané skrátené vyšetrovanie, ak súd na základe materiálov zadovážených v prípravnom konaní usúdi, že nie je potrebné vykonať vo veci pojednávanie, môže v prípadoch umožňujúcich uloženie trestu odňatia slobody alebo peňažného trestu vydať trestný rozkaz. Predpokladom vydania trestného rozkazu je podľa čl. 500 § 3 KPK, že na základe získaných dôkazov zistené okolnosti skutku a vina obžalovaného nevzbudzujú pochybnosti. Trestný rozkaz podľa čl. 501 KPK však nemožno vydať v prípade podania súkromnej žaloby alebo ak je tu niektorá z okolností uvedených v čl. 79 § 1 KPK, teda okolností, ktoré odôvodňujú povinnú obhajobu.

Diskusia a záver

Na základe vykonanej komparácie právnych úprav trestného konania môžeme konštatovať, že v porovnávaných úpravách sa z hľadiska ponímania a definovania osoby ako obvinenej v prípravnom konaní vyskytujú dva základne modely (prístupy), ktoré majú aj vplyv na zákonom ustanovenú potrebu formálneho označenia osoby za obvinenú a potrebu zdôvodnenia tohto postavenia v trestnom konaní.

Prvým modelom je *materiálne ponímanie obvineného*, kedy takéto postavenie osoba nadobúda na podklade zistení a úkonov vykonaných v trestnom konaní, bez potreby formálneho zadefinovania takéhoto postavenia zo strany subjektov vykonávajúcich prípravné konanie. Zároveň nie je vyžadované ani zdôvodnenie takéhoto postavenia osoby vo forme formalizovaného odôvodnenia. Príkladom je nemecká právna úprava, ale aj ruská právna úprava trestného konania. Podľa nemeckej úpravy sa totiž za obvineného

---

⁸⁹ Pozri čl. 504 § 2 KPK.

(*Beschuldigte*) považuje osoba voči ktorej je vedené vyšetrovanie (trestné konanie), respektíve voči ktorej smeruje trestné oznámenie až do podania (vznesenia) obžaloby. Takáto osoba ani nemusí vedieť, že je obvinený, stačí, že sú vykonávané úkony trestného konania vo vzťahu k nej ako osobe „podozrivej“ z trestného činu, respektíve smerujúce k objasneniu jej úlohy pri trestnom čine. Formálne sa žiadne rozhodnutie o tom nevydáva a osoba sa najčastejšie prvýkrát dozvie, že je obvinená až pri výsluchu alebo predvolaní naň. Podľa rakúskej úpravy sa zas za obvineného považuje osoba v prípade, ak sa proti nej na základe konkrétneho podozrenia vykonajú dôkazy alebo sa nariadia alebo vykonajú vyšetrovacie opatrenia s cieľom objasniť takéto podozrenie. Musí ísť pritom o konkrétne podozrenie, ktoré vyvoláva cielené vyšetrovanie na jeho objasnenie. Ani v jednom ani v druhom uvedenom prípade predpokladom toho, že je osoba považovaná na účely trestného konania za obvineného, nie je formálne deklarovanie takéhoto postavenia a ani vedomosť tejto osoby o tejto skutočnosti, a už vôbec nie potreba vypracovanie nejakej formy odôvodnenia toho, že osoba je obvineným v trestnom konaní.

Druhý model je založený na potrebe formálneho označenia osoby za obvinenú na podklade formálneho úkonu (uznesenia, rozhodnutia) vydaného subjektom realizujúcim prípravne konanie. Takéto *formálne ponímanie (definovanie) obvineného* je zväčša spojené aj s nutnosťou formálne odôvodniť potrebu postavenia osoby do tohto procesného postavenia. Príkladom druhého modelu v jeho najstriktnejšej podobe je úprava trestného konania a inštitútu obvinenej osoby v Slovenskej republike. Slovenské trestné konanie vyžaduje za každých okolností formálne označenie osoby za obvinenú, a to formálnym úkonom – vydaním uznesenia o vznesení obvinenia postupom podľa § 206 tr. por. Rozhodnutie orgánu činného v trestnom konaní v takomto prípade musí vždy obsahovať odôvodnenie, pričom v praxi tieto odôvodnenia často majú rozsah desiatok strán. *De facto* predstavujú svojim charakterom (najmä pri porovnaní s nemeckou a rakúskou úpravou) akúsi formu „predbežnej“ alebo „malej“ obžaloby. Určitú modifikáciu druhého modelu predstavujú úpravy trestného konania v Českej republike a Poľsku, a to s ohľadom na miernejšie nároky ohľadom formálnosti označenia a odôvodnenia označenia osoby za obvinenú, respektíve podozrivú (v prípade Českej republiky) s účinkami vznesenia obvinenia. Formálne miernejšie požiadavky na označenie osoby za obvinenú, spojené s určitými prvkami charakteristickými pre konania vychádzajúce z prvého modelu,⁹⁰ sa aplikujú v prípade trestných činov nižšej závažnosti, u ktorých sa vykonáva osobitná forma prípravného konania. Táto sa vyznačuje zjednodušenou procedúrou a menšou formálnosťou a nárokmi na dokazovanie. V prípade takýchto trestných činov (zjednodušených konaní) nie je potrebné vydávať formálne rozhodnutie o vznesení obvinenia osobe v prípravnom konaní, ale účinky formálneho vznesenia obvinenia nastávajú až predložením veci súdu (napr. návrhom na potrestanie), respektíve začatím samotného úkonu výsluchu (poľská úprava). V prípade českej úpravy je osoba až do predloženia veci súdu vnímaná ako podozrivá (*de facto* materiálne obvinená), pričom jej nie je poskytované nejaké formálne zdôvodnenie podozrenia v podobe odôvodnenia jej postavenia v rámci nejakej formy rozhodnutia. V prípade poľskej úpravy sa osobe tiež nemusí vydávať uznesenie o vznesení obvinenia (okrem prípadu, že je osoba vo väzbe), účinky vznesenia nastávajú začiatkom

⁹⁰ Najmä oznámenie osobe, že je považovaná za obvinenú (podozrivú) pri jej prvotnom výsluchu bez potreby vydania rozhodnutia o vznesení obvinenia.

výsluchu osoby. Navyše v poľskom trestnom konaní nemusí uznesenie o vznesení obvinenia obsahovať odôvodnenie, obvinený ho však môže požadovať oznámiť, a to ústne alebo písomne.

Aj ESLP sa na účely čl. 6 Dohovoru pri výklade pojmu obvinenie v trestnom konaní prikláňa k jeho širšiemu (materiálnemu) ponímaniu, nad rámec formálneho prístupu – konštatovania vznesenia obvinenia v trestnom konaní. ESLP uvažuje o obvinení konkrétnej osoby (postavení obvineného) už vtedy, keď úkony vykonané orgánmi vedúcimi trestné konanie prijaté vo vzťahu k osobe v nadväznosti na podozrenie o spáchaní trestného činu touto osobou mali podstatný dopad na situáciu tejto osoby v konaní.⁹¹ Podľa ESLP právo podľa čl. 6 ods. 3 písm. a) Dohovoru byť informovaný o povahe a dôvodoch obvinenia priznáva obvinenému právo byť informovaný o „dôvode“ obvinenia, t. j. o skutkoch, ktorých sa mal dopustiť a na ktorých je obvinenie založené, a o „povahe“ obvinenia, t. j. o právnej kvalifikácii týchto skutkov. Avšak podľa ESLP nie je porušením čl. 6 ods. 3 písm. a) Dohovoru, ak informácia o vznesení obvinenia neuvádza dôkazy, na ktorých je obvinenie založené, teda neobsahuje odôvodnenie.

Nie je nám známe, že by ESLP v niektorom zo svojich rozhodnutí kritizoval alebo konštatoval rozpor úprav trestného konania v Nemecku, Rakúsku prípadne v Poľsku alebo Českej republike s Dohovorom, najmä ohľadom práva obvineného podľa čl. 6 ods. 3 písm. a) Dohovoru byť informovaný o povahe a dôvodoch obvinenia vzneseného proti nemu. Rovnako tak nám nie je známe, že by Európska komisia začala voči Nemecku, Rakúsku, Českej republike alebo Poľsku konanie pre nesplnenie povinnosti vyplývajúcich zo smernice 2012/13/EÚ o práve na informácie (jej transponovania) a ani to, že by Súdny dvor EÚ v nejakom rozhodnutí konštatoval porušovanie, respektíve nerešpektovanie danej smernice vo vzťahu k právam obvineného plynúcim z nej v prípade vyššie spomenutých krajín. Z uvedeného nám vychádza, že menej formálne vznesenie obvinenia konkrétnej osobe bez potreby jeho odôvodnenia, respektíve definovanie obvineného v trestnom konaní menej formálnym spôsobom, ako je konštitutívne (prípadne deklaratórne) rozhodnutie, nie je porušením práv obvineného na spravodlivé konanie a je bežným štandardom v právne vyspelých krajinách Európskej únie. Uvedené tvrdenie samozrejme predpokladá, že o dôvodoch vznesenia obvinenia, respektíve svojho stíhania má obvinený možnosť sa dozvedieť pri uplatnení svojho práva na oboznámenie sa z dôkazmi voči jeho osobe (najmä cez nazeranie do spisov), respektíve prokurátor pri predložení veci súdu svoje rozhodnutie aj v potrebnom rozsahu odôvodní.

Napriek vyššie uvedenému sa v Slovenskej republike obvinení pomerne často dovoľávajú práv na informácie o obvinení s odvolaním sa na smernicu 2012/13/EÚ, ktorá bola do slovenského trestného konania plne transponovaná, a to aj napriek tomu, že slovenská úprava informovania obvineného o tom, za čo je stíhaný, je precíznejšia ako minimálny štandard smernice v tomto smere, a to minimálne z hľadiska náležitosti uznesenia o vznesení obvinenia a potreby jeho odôvodnenia. V prípade slovenskej právnej úpravy si dovoľíme tvrdiť, že požiadavky na odôvodňovanie vznesenia obvinenie v niektorých prípadoch (najmä s ohľadom na praktickú aplikáciu inštitútu § 363 tr. por. zo strany generálneho prokurátora SR, a to aj voči uzneseniu o vznesení obvinenia) dosahujú úroveň, ktorá by sa mohla označiť aj pojmom „predbežná obžaloba“ alebo „malá obžaloba“, či dokonca „malý rozsudok“.

⁹¹ Pozri napr. rozsudok ESLP *Simeonovi v. Bulharsko* z 12. 5. 2017 alebo rozsudok ESLP *Kaleja v. Lotyšsko* z 5. 10. 2017.

Na druhej strane samotné materiálne ponímanie obvineného nie je až také nówum v rámci slovenského a českého právneho poriadku. V prípade správneho trestania, konkrétne priestupkového konania, je takéto ponímanie obvineného priamo aplikované v právnych predpisoch upravujúcich toto konanie. Podľa § 73 ods. 1 zákona SNR č. 372/1990 Zb. o priestupkoch sa občan považuje za obvineného z priestupku, len čo správny orgán vykonal voči nemu prvý procesný úkon (teda formálne rozhodnutie sa nevydáva). *De facto* rovnakú definíciu obsahuje aj § 69 ods. 1 zákona č. 250/2016 Sb., o zodpovednosti za priestupky a řízení o nich. Obvinený je takto definovaný v prípade začatia prejednávania priestupkov.⁹² Ide o typickú definíciu obvineného vychádzajúcu z materiálneho prístupu. Treba si zároveň uvedomiť, že prejednávaniu priestupkov v slovenskej úprave často predchádza ich objasňovanie (napr. § 58 až § 66 zákona SNR č. 372/1990 Zb., o priestupkoch), ktoré však obvineného nepozná, pozná len osobu podozrivú z jeho spáchania. Pri tom samotné priestupky a konanie o nich môžu mať z pohľadu judikatúry ESLP trestno-právnu povahu a vzťahujú sa na nich ustanovenia Dohovoru, a to v prípade naplnenia tzv. engelovských kritérií.^{93, 94}

Na podporu našej argumentácie, že vyžadovanie odôvodnenia vznesenia obvinenia (minimálne v prípade stíhania menej závažnej kriminality) ide nad rámec európskych štandardov a požiadaviek Európskej únie, respektíve Dohovoru, uvedieme nasledujúci faktický stav riešenia (rozhodovania) trestných vecí v SR a ČR z hľadiska odôvodňovania rozhodnutí subjektov rozhodujúcich vo veci, ako aj možnosti obvineného oboznámiť sa v podobe odôvodnenia s dôvodmi, prečo je stíhaný, alebo v konečnom dôsledku aj odsúdený.

V slovenskom trestnom konaní (a aj tom českom) je najvyužívanejším druhom rozhodnutia súdu vo veci samej trestný rozkaz, ako výsledok osobitného postupu v súdnej časti trestného konania. V prípade Slovenskej republiky sa podiel osôb odsúdených trestným rozkazom na všetkých osobách odsúdených okresnými súdmi SR za obdobie 2018–2021 (vychádzajúc zo štatistických údajov od Ministerstva spravodlivosti SR) pohyboval od 63,61 % do 69,61 %. Podiel vecí rozhodnutých trestným rozkazom na veciach skončených okresnými súdmi v SR sa pohyboval od 60,78 % do 65,58 %. Za sledované obdobie mala prítom miera využívania trestného rozkazu v slovenskom trestnom konaní stúpajúcu tendenciu.⁹⁵ V prípade Českej republiky sa v trestnom konaní v rokoch 2012–2020 podiel vecí skončených právoplatne trestným rozkazom pohyboval od 44,3 % v roku 2012 do 51,3 % v roku 2013. V roku 2020 bol tento podiel na úrovni 49,7 %. Z hľadiska podielu počtu osôb odsúdených okresnými súdmi v ČR trestnými rozkazmi z celkového počtu týmito

⁹² Existuje aj skrátená forma priestupkového konania – blokové konanie, ktoré sa vykonáva ak je priestupok spoľahlivo zistený a obvinený z priestupku je ochotný pokutu zaplatiť – pozri § 84 an. zákona SNR č. 372/1990 Zb., o priestupkoch.

⁹³ Pozri Rozsudok pléna ESLP *Engel a ostatní v. Holandsko* z 8. 6. 1976.

⁹⁴ Pozri aj napr. HAŠÁNOVÁ, J. Trestanie príslušníkov Policajného zboru v kontexte zásady ne bis in idem. *Bezpečnostní teorie a praxe*. 2018, č. 2, s. 28.

⁹⁵ Bližšie k údajom o využívaní trestných rozkazov, právnej úprave trestných rozkazov v rôznych krajinách pozri práce: VOJTUŠ, F. – ČENTÉŠ, J. Význam trestného rozkazu pre slovenské trestné konanie. In: MARKOVÁ, V. – LIPTÁK, A. (eds). *Aktuálne otázky trestného práva v teórii a praxi. Zborník príspevkov z 11. roč. interdisciplinárnej celoštátnej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2023, s. 141; VOJTUŠ, F. – STRÉMY, T. Trestný rozkaz ako nástroj zefektívnenia súdnej časti trestného konania a nástroj restoratívnej justície – 1. časť príspevku. *Trestní právo*. 2023, roč. 27, č. 2, s. 2–16; VOJTUŠ, F. – STRÉMY, T. Trestný rozkaz ako nástroj zefektívnenia súdnej časti trestného konania a nástroj restoratívnej justície – 2. časť príspevku. *Trestní právo*. 2023, roč. 27, č. 3, s. 2–18.

súdmi odsúdených osôb v rámci ČR, tento sa za roky 2012–2020 pohyboval od 70,6 % v roku 2012 do 78,0 % v roku 2013, pričom v roku 2020 dosiahol úroveň 72,2 %. Okresné sudy v SR sú pritom prvostupňovými súdmi v trestnom konaní s výnimkou vecí spadajúcich do vecnej príslušnosti Špecializovaného trestného súdu. Podiel vecí v príslušnosti Špecializovaného trestného súdu je však mnohonásobne nižší ako vecí na okresných súdoch. V prípade Českej republiky sa v trestnom konaní za okresné sudy považujú jednak okresné sudy, ako aj Mestský súd v Brne a obvodné sudy v Prahe. Okresné sudy v ČR vykonávajú trestné konanie v prvom stupni, ak nie je vo veci príslušný Krajský súd.⁹⁶ Aj v prípade ČR väčšina nápadu vecí v trestnom konaní smeruje v prvom stupni na okresné sudy.

V prípade príslušnosti okresných súdov (či už v SR alebo ČR) je príslušný u väčšiny z nich na konanie samosudca, ktorý má možnosť vo veci vydať trestný rozkaz. V prípade právnej úpravy trestného rozkazu, ako v SR, tak aj ČR, tento nevyžaduje, v prípade jeho vydania, ako formálnu obsahovú náležitosť rozhodnutia aj vypracovanie odôvodnenia.⁹⁷

Dostávame sa tak do paradoxnej situácie, a to najmä v prípadoch stíhania a obvinenia osoby zo spáchania menej závažných trestných činov (v SR prečinov). V prípade týchto trestných činov, kde ide spravidla o nedbanlivostné trestné činy, respektíve trestné činy s hornou hranicou trestnej sadzby nepresahujúcou 5 rokov trestu odňatia slobody, je vykonávaná zjednodušená forma prípravného konania – skrátené vyšetrovanie (Slovenská republika) a zkrátené prípravní řízení (Česká republika). Slovenská úprava skráteného vyšetrovania vyžaduje pri vznesení obvinenia vydanie uznesenia o vznesení obvinenia podľa § 206 Trestného poriadku, ktorého obligatórnou náležitosťou je aj odôvodnenie rozhodnutia. Česká úprava zkráteného prípravního řízení naopak účinky vznesenia obvinenia (začatia trestného stíhania) vzťahuje až k doručeniu návrhu na schválenie dohody o vine a treste súdu (§ 179b ods. 5 tr. ř.) alebo doručeniu návrhu na potrestanie súdu podľa (314b ods. 1 tr. ř.). Podozrivý sa pri výsluchu informuje iba o tom, z akého skutku je podozrivý a jeho právnej kvalifikácii, bez potreby zdôvodňovania, na podklade akých dôkazov a úvah policajný orgán dospel k podozreniu a jeho dôvodnosti. Odôvodnenie navyše neobsahuje ani samotný návrh na potrestanie, čo vyplýva z § 179d ods. 1 tr. ř., a ani návrh na schválenie dohody o vine a treste podľa § 179b ods. 5 tr. ř. v spojení s § 175a tr. ř. Na druhej strane musí byť podozrivý oboznámený o tom, z akého skutku je podozrivý, vrátane jeho právnej kvalifikácie.

Slovenská úprava skráteného vyšetrovania a česká úprava zkráteného prípravního řízení sú si podobné v tom, že v oboch prípadoch nie je potrebné odôvodniť obžalobu (návrh na potrestanie) v situácii jej podania prokurátorom (štátnym zástupcom)⁹⁸ a vec rovnako prejednáva samosudca, ktorý môže vydať trestný rozkaz, ktorý rovnako nemusí obsahovať odôvodnenie.⁹⁹ V slovenskom trestnom konaní by sa osoba aspoň z uznesenia

⁹⁶ Krajský súd koná vo veci v prvom stupni podľa § 17 ods. 1 trestného rádu, ak ide o trestný čin umožňujúci uložiť trest odňatia slobody s dolnou hranicou trestnej sadzby najmenej 5 rokov alebo ak za trestný čin možno uložiť výnimočný trest alebo ak ide o trestné činy uvedené v § 17 ods. 1 písm. a) až d) trestného rádu.

⁹⁷ Bližšie k úprave trestného rozkazu, podmienkam jeho vydania a štatistikám jeho využívania v SR a ČR pozri práce: VOJTUŠ, F. – ČENTĚŠ, J. *Význam trestného rozkazu pre slovenské trestné konanie*; VOJTUŠ, F. – STRĚMY, T. *Trestný rozkaz ako nástroj zefektívnenia súdnej časti trestného konania a nástroj restoratívnej justície – 1. časť príspevku*; VOJTUŠ, F. – STRĚMY, T. *Trestný rozkaz ako nástroj zefektívnenia súdnej časti trestného konania a nástroj restoratívnej justície – 2. časť príspevku*.

⁹⁸ Porovnaj § 235 písm. d) tr. por. a *contrario* a § 179d ods. 1 tr. ř.

⁹⁹ Porovnaj § 354 ods. 1 tr. por. a § 314 tr. ř.

o vznesení obvinenia podľa § 206 (v jeho odôvodnení) mala dozvedieť na základe akých dôkazov, ich hodnotenia a úvah dospeli orgány činné v trestnom konaní k podozreniu a dôvodnosti jej stíhania. Uvedené odôvodnenie však v konečnom dôsledku nezohľadňuje následný priebeh trestného konania. Vychádza len zo stavu pred vznesením obvinenia a nemá ako zohľadniť prípadne obhajobné tvrdenia stíhanej osoby a ňou predložené dôkazy. Otázkou je, či je toto práve správna postupnosť pri rešpektovaní práva na spravodlivé konanie, keď dôvody obvinenia osoby sú rozobraté a je o nich informovaná osoba (v prípade slovenského skráteného vyšetrovania) len u rozhodnutia, ktoré na svoje vydanie vyžaduje menšiu mieru istoty o tom, že osoba spáchala trestný čin (vyžaduje len vyššiu mieru pravdepodobnosti, že ho spáchala). Naopak rozhodnutia, ktoré by mali vychádzať zo skutkových zistení bez dôvodných pochybností, nijako odôvodnenie neriešia. V českom trestnom konaní je v prípade zkráteného prípravného řízení situácia ešte zaujímavejšia, nakoľko tu podozrivý ani pri výsluchu nemá explicitné právo na zdôvodnenie podozrenia, a ani následne rozhodnutia – návrh na potrestanie a trestný rozkaz neobsahujú odôvodnenie. Teda v prípade aplikácie českého zkráteného prípravného řízení je osoba odsúdená bez toho aby nejaké rozhodnutie týkajúce sa vymedzenia jeho postavenia v trestnom konaní obsahovalo zdôvodnenie jej stíhania.

To, že nejde len o marginálny problém dokladujú aj vyššie uvedené dáta, ktoré preukazujú širokú, až dominantnú mieru využívania trestného rozkazu ako nosného druhu súdneho rozhodnutia o merite veci. Pritom vydaniu trestného rozkazu bude vo väčšine prípadov predchádzať práve vyššie popísaný postup, kedy bude mať obvinený právo na odôvodnenie svojho stíhania len predtým ako bude mať možnosť sa obhajovať (slovenské skrátené vyšetrovanie) alebo také právo vôbec nebude mať (české zkrátené prípravné řízení). Takýto postup je v určitom smere v rozpore aj s duchom smernice 2012/13/EÚ, najmä s čl. 6 ods. 3 predmetnej smernice.

Správnejšia (s ohľadom na rešpektovanie práva na spravodlivé konanie), a zrejme aj logickejšia úprava by mala spočívať v tom, že vznesenie obvinenia (napr. len v prípade menej závažných trestných činov) by obsahovalo len popis skutku a jeho právnu kvalifikáciu. Až rozhodnutie orgánov činných v trestnom konaní smerujúce k predloženiu veci súdu by malo obsahovať aspoň stručné odôvodnenie reflektujúce aj obhajobu obvinenej (podozrivej) osoby. Na druhej strane treba aj uviesť, že obvinený (podozrivý) má práva na nahliadnutie do spisu, čiže má možnosť sa dozvedieť, aké dôkazy sú zabezpečené v spise a ich obsah. Nedozvie sa však to, čo majú orgány činné v trestnom konaní alebo súd za preukázané na základe tých dôkazov a na základe akých úvah.

Na margo vyššie prezentovaných čísiel si dovoľme aj krátke zamyslenie nad tým, či v slovenskom trestnom konaní, ale aj v tom českom, je súdne konanie aj reálne tou časťou konania, ktorá je nosná a najdôležitejšia z hľadiska predmetu zákona podľa § 1 tr. por. V slovenskej právnej teórii je všeobecne prijímané, že ťažiskom trestného konania by mala byť jeho súdna časť (najmä hlavné pojednávanie).¹⁰⁰ „V teórii v podstate vo všetkých demokratických právnych systémoch sa zdôrazňuje, že ťažisko dokazovania musí byť v konaní pred súdom, lebo ak je súd orgánom, ktorý meritórne rozhoduje o trestnej veci, potom musí byť taktiež orgánom majúcim právo v konečnom dôsledku zhodnotiť dôkazy vykonané pre ním samým na základe zásad bezprostrednosti, ústnosti a verejnosti. Zadovažovanie

¹⁰⁰ Pozri napr. ČENTĚŠ, J. et al. *Trestné právo procesné. Osobitná časť*. 2. vydanie. Šamorín: Heuréka, 2022, s. 44.

*dôkazov a procesné zabezpečenie ich obsahu iným orgánom ako súdom, respektíve ich vykonanie pred iným orgánom ako súdom, môže mať preto jedine predbežnú a prípravnú povahu, a nikdy nemôže byť, pokiaľ chceme zabezpečiť riadne objasnenie veci a zaručiť práva obvineného, poškodeného i ďalších zúčastnených osôb, rozhodujúce a konečné.*¹⁰¹ Zistené výsledky však naznačujú, že viac ako 60 % osôb je okresnými súdmi v rámci SR právoplatne odsúdených trestným rozkazom, pričom v prípade Českej republiky ide tiež približne o polovicu vecí. Tieto reálne údaje naznačujú, že pre slovenské a české trestné konanie sú mimoriadne významnými štádia predsúdnej časti trestného konania. Uvedené konštatovanie nie sú kritikou, ale zamyslením nad tým, či sme sa skutočne (reálne) v slovenskom (českom) trestnom konaní aj dopracovali do stavu, že najdôležitejšou (vrcholnou) etapou trestného konania sú jeho súdne štádia, tak ako je aj koncepcia tr. por. vystavaná a právnou teóriou vykladaná.

Záverom si dovoľíme konštatovať, že vynechanie odôvodňovania vznesenia obvinenia, aj keď pri prípadnom zachovaní formálneho úkonu informujúceho osobu o vymedzení jej procesného postavenia – obvinení (napr. v podobe opatrenia, uznesenia na spôsob podľa § 199 tr. por., teda bez odôvodnenia), by ako také zrejme nepredstavovalo porušenie práv obvineného podľa čl. 6 ods. 3 písm. a) Dohovoru a ani štandardov vyžadovaných smernicou 2012/13/EÚ. Zároveň sa domnievame, že by takáto úprava predstavovala zefektívnenie a zjednodušenie prípravného konania, najmä z hľadiska jeho odformalizovania. Z logiky nadväzností jednotlivých rozhodnutí v prípravnom konaní vo veci samej by skôr obžaloba mala obsahovať odôvodnenie postavenia osoby pred súd, pričom by sa vysporiadala už aj s obhajobnou argumentáciou obvineného po vznesení obvinenia. Uvedená úprava by bola plne v súlade s nárokmi smernice 2012/13/EÚ a predstavovala by naplnenie aj práva na spravodlivé konanie v zmysle čl. 6 ods. 3 písm. a) Dohovoru.

---

¹⁰¹ POLÁK, P. Formy a organizácia prípravného trestného konania, miesto a úlohy Policajného zboru v ňom. *Právny obzor*. 1998, roč. 81, č. 5, s. 461.

Účinky preambúl medzinárodných zmlúv v úniomom práve

Dominika Moravcová*

Abstrakt: Moderné preambuly medzinárodných zmlúv sú často komponované z odôvodnení, ktoré presahujú ich historicky významný ceremoniálny účel. Pri preambulách medzinárodných zmlúv sa často stretávame s prezumpciou ich právnej nezáväznosti. Európska únia je významným aktérom medzinárodného spoločenstva. Únia *per se* uzatvára medzinárodné zmluvy, ktoré sa stávajú súčasťou úniového *acquis*. Cieľom predloženého článku je identifikovať účinky preambúl medzinárodných zmlúv v úniomom práve, čomu predchádza ich identifikácia všeobecne v medzinárodnom práve verejnom. Ako východiskový formálny prameň úpravy analyzovanej oblasti použijeme Viedenský dohovor o zmluvnom práve, ktorý spomína preambulu v kontexte interpretácie medzinárodných zmlúv. Vyvodenie všeobecného záveru k účinkom preambúl medzinárodných zmlúv z perspektívy medzinárodného práva verejného je východiskom pre analýzu účinkov v úniomom práve. Článok sa zameriava nielen na hodnotenie teoretickej roviny, ale aj na prípadný excés od vyvodených záverov pri materializovaní do praxe.

Kľúčové slová: úniové *acquis*, preambula, medzinárodná zmluva, priamy účinok, nepriamy účinok

Úvod

Medzinárodná zmluva je v globalizovanom svete tým najpreferovanejším prameňom úpravy v rámci medzinárodného práva verejného. Európska únia, významný aktér medzinárodného spoločenstva, je zmluvnou stranou bipartitných aj multipartitných medzinárodných zmlúv s rôznorodou pôsobnosťou. Súdny dvor Európskej únie má právomoc podávať výklad celého úniového práva, súčasťou ktorého sú aj medzinárodné dohody, ktorých zmluvnou stranou je Únia *per se*. Vo vzťahu k medzinárodným zmluvám je Súdnemu dvoru EÚ zverená aj právomoc podávať stanoviská k zlučiteľnosti zamýšľaných dohôd *ex ante* s ustanoveniami zmlúv.¹ Judikatúra Súdneho dvora k medzinárodným zmluvám je rozsiahla a Súdny dvor sa niekoľkokrát vyjadril k ich účinkom v úniomom *acquis*. V judikatúre Súdneho dvora však nenachádzame analýzu účinkov medzinárodných zmlúv, ktorá by sa zamerala striktne len na účinky recitálov, ustanovení, ktoré sú obsiahnuté v preambulách medzinárodných zmlúv.

Preambulám medzinárodných zmlúv sa v právnej teórii z nášho pohľadu nevenuje značnejšia pozornosť. Vznik preambúl sa datuje k samotnému vzniku medzinárodných zmlúv, pričom pôvodne preambuly pozostávali len z krátkeho vyhlásenia o účeloch, za ktorým nasledovali už samotné články zmluvy.² V preambulách medzinárodných zmlúv

* JUDr. Ing. Dominika Moravcová, PhD., MBA, odborný asistent, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave. E-mail: dominika.moravcova@truni.sk. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0936-6749>. Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-20-0567.

¹ Čl. 218 ods. 11 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ďalej len „ZFEÚ“), OJ C 326, 26. 10. 2012, s. 47–390.

² HULME, M. H. Preambles in treaty interpretation. *University of Pennsylvania Law Review*. 2016, Vol. 164, No. 5 [cit. 2023-11-18]. Dostupné z: https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=9527&context=penn_law_review&httpsredir=1&referer=.

dnes nachádzame ďaleko viac ako len ceremoniálny aspekt venujúci sa prijatiu zmluvy a jej účelu. Moderné preambuly zmlúv sú rôznorodé, diferencujú sa tak rozsahovo, ako aj obsahovo. Existujú medzinárodné zmluvy obsahujúce len stručné preambulové deklarácie zmluvných strán, ale aj zmluvy s rozsiahlou preambulárnou časťou s množstvom odôvodnení, tzv. recitálov. Niektoré, najmä staršie zmluvy, obsahujú vágnejšie formulácie cieľov a hodnôt zmluvných strán, iné naopak jasne formulované ciele, *nexus* na dodržiavanie základných práv a hodnôt až miestami pomerne detailne identifikované ďalšie záväzky strán. Ak si prejdeme preambuly bipartitných aj multipartitných zmlúv rôznej pôsobnosti, zistíme, že najčastejšie obsahujú formulácie určitých cieľov zmluvných strán, pohnútok a okolností, pre ktoré sa rozhodli uzavrieť tú ktorú zmluvu, a predpoklady, ktoré strany primäli k negociáciám. Ustanovenia preambuly práve preto označujeme ako odôvodnenia, pretože formálne zhmotňujú, čo bolo motíváciou strán, a obsahujú aj úvahy, ktoré zohrali významnú rolu pri príprave textu zmluvy.³ Rovnako v nich nachádzame čoraz častejšie deklaratórne ustanovenia, prostredníctvom ktorých sa zmluvné strany hlásia k dodržiavaniu záväzkov vyplývajúcich najmä z kľúčových ľudskoprávných medzinárodných dokumentov, ale tiež iných medzinárodných zmlúv, tradícií, právnej obyčaje a pod. Práve z uvedeného dôvodu je imanentnou funkciou preambúl, podľa jurisprudencie mnohých justičných orgánov, určenie cieľa a účelu zmluvy.

Vonkajšie právomoci EÚ sa zhmotňujú vo forme uzatvárania medzinárodných dohôd Úniou *per se*, ktoré „sú záväzné pre inštitúcie Únie a pre členské štáty“.⁴ Tieto „vonkajšie“ zmluvy sa stávajú súčasťou úniového *acquis*.⁵ Napriek tomu, že záväznosť medzinárodnej dohody v rámci úniového *acquis* nie je možné spochybniť, právna záväznosť a účinky preambúl týchto dohôd vo vzťahu k úniovému právu sú spôsobilé vyvolávať určité pochybnosti.

Cieľom predloženého článku je analyzovať preambuly medzinárodných zmlúv uzavretých Úniou z hľadiska ich právnej záväznosti a účinkov, ktoré sú spôsobilé vyvolať v právnom poriadku Európskej únie, ktorého sú súčasťou. Vzhľadom k tomu, že Únia aj Súdny dvor vo svojej judikatúre zdôrazňujú dodržiavanie medzinárodného práva a povinnosť Únie vykonávať zverené právomoci v súlade s medzinárodným právom,⁶ imanentná časť predloženého článku bude skúmať pôsobnosť preambúl v kontexte medzinárodného práva všeobecne, a to najmä z pohľadu Viedenského dohovoru o zmluvnom práve. Všeobecná analýza bude slúžiť ako východisko pri identifikácii účinkov v úniovom *acquis*, kde sa zameriame na preskúmanie judikatúry Súdneho dvora EÚ a pokúsime sa identifikovať, či sú preambuly právne záväzné a akú majú právnu silu a účinky práve z perspektívy úniového práva.

³ GARDINER, R. Part II Interpretation Applying the Vienna Convention on the Law of Treaties, A The General Rule, 5 The General Rule: (1) The Treaty, its Terms, and their Ordinary Meaning. *Oxford Public International Law*. 2015 [cit. 2023-11-18]. Dostupné z: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RelatedRecords/CR2018_04585.PDF.

⁴ Čl. 216 ods. 2 ZFEÚ.

⁵ SIMAN, M. – SLAŠŤAN, M. *Právo Európskej únie*. Bratislava: Euroiuris, 2012, s. 296.

⁶ Rozsudok zo 16. júna 1998, *Racke/Hauptzollamt Mainz*, C-162/96, EU:C:1998:293, bod 45.

1. Preambuly medzinárodných zmlúv v kontexte Viedenského dohovoru o zmluvnom práve

Európska únia prispieva k prísne dodržiavaniu a rozvoju medzinárodného práva⁷ a pri prijímaní aktov má povinnosť dodržiavať „medzinárodné právo ako celok vrátane medzinárodného obyčajového práva“.⁸ Sme toho názoru, že pre identifikáciu účinkov preambúl medzinárodných zmlúv v úniovom *acquis* by sme mali vychádzať z toho, aké účinky sú týmto zmluvám priznávané z pohľadu medzinárodného práva verejného všeobecne. Následne budeme všeobecný záver aplikovať v medziach úniového práva s ohľadom na jeho špecifické vlastnosti. Pri snahe o vyvodenie jednoznačného záveru o účinkoch preambúl vo všeobecnosti sme nenašli formálny prameň práva, ktorý by jednoznačne identifikoval tento účinok. Právo medzinárodných zmlúv je kodifikované vo Viedenskom dohovore o zmluvnom práve (ďalej len „Dohovor“, alebo „Viedenský dohovor“), a preto považujeme za nevyhnutné vychádzať práve z tejto medzinárodnej zmluvy. Zásada *pacta sunt servanda* vyjadrená v čl. 26 Dohovoru hovorí, že „každá platná zmluva zaväzuje zmluvné strany a musí byť nimi plnená dobromyseľne“. Článok hovorí o zmluve ako takej, nerozlišuje medzi jej jednotlivými ustanoveniami z hľadiska toho, v ktorej časti zmluvy sa nachádzajú. Priame prepojenie k vymedzenému vedeckému problému nachádzame v čl. 31 Dohovoru, ktorý zakotvuje všeobecné pravidlá výkladu. V prvom rade hovorí o tom, že zmluva musí byť vykladaná „dobromyseľne, v súlade s obvyklým významom, ktorý sa dáva výrazom v zmluve v ich celkovej súvislosti, a takisto s prihliadnutím na predmet a účel zmluvy.“ Z nášho pohľadu sa tu objavuje jasne formulovaná povinnosť zmluvných strán vykladať zmluvu s prihliadnutím aj na účel zmluvy, ktorý je častokrát determinovaný práve v recitáloch preambuly. Pokiaľ by sme nepriznali právnu záväznosť preambulám medzinárodných zmlúv, prichádza z nášho pohľadu do úvahy aj určitá kolízia s princípom dobromyseľnosti. Preambulu ale priamo spomína čl. 32 ods. 2 Dohovoru, v ktorom približuje termín celková súvislosť v kontexte výkladu zmluvy. „Na účely výkladu zmluvy sa okrem textu, včítane preambuly a príloh, celkovou súvislosťou rozumie: [...]“. Citovaný odsek hovorí o zmluve ako o texte zmluvy, vrátane preambuly a príloh. Táto formulácia je zakotvená v Dohovore tak, ako bola obsiahnutá aj v pôvodných návrhoch článkov Komisie pre medzinárodné právo,⁹ a to napriek tomu, že niektoré vlády, napríklad Spojené kráľovstvo, navrhovali vynechať „vrátane jej preambuly a príloh“ z formulácie dotknutého článku z dôvodu, že tvoria súčasť zmluvy.¹⁰ Mohlo by to do určitej miery evokovať, že nie sú súčasťou zmluvy. Napriek tomu, že vnímame priestor pre akýsi odklon, sme toho názoru, že z formulácie prijatej v Dohovore nevyplýva, že by preambula a prílohy neboli súčasťou zmluvy, práve naopak, skôr tento fakt podčiarkuje. Viedenský dohovor teda vymedzuje zmluvu extenzívnejšie ako len text pozostávajúci zo samotných článkov a považuje za jej súčasť aj analyzovanú preambulu a prílohy. Teleologický výklad citovaného ustanovenia z nášho pohľadu neprezumuje právnu nezáväznosť preambuly medzinárod-

⁷ Čl. 3 ods. 5 Zmluvy o Európskej únii (ďalej len „ZEÚ“), OJ C 326, 26.10.2012, s. 13–390.

⁸ Rozsudok z 21. decembra 2011, *Air Transport Association of America a i.*, C-366/10, EU:C:2011:864, bod 101. Rozsudok z 24. novembra 1992, *Anklagemindigheden/Poulsen a Diva Navigation*, C-286/90, EU:C:1992:453, bod 9.

⁹ *Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries 1966*. United Nations, 2005 [online] [cit. 2023-11-18]. Dostupné z: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_1_1966.pdf.

¹⁰ Reports of the Commission to the General Assembly. *Yearbook of the International Law Commission*. 1966, Vol. 2, s. 346 [cit. 2023-11-18]. Dostupné z: https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1966_v2.pdf.

nej zmluvy. Nenachádzame tu akýkoľvek náznak, že by sme mali pre účely posudzovania právnej záväznosti zmluvy preambulu diferencovať od samotných článkov zmluvy. Pravidlo *pacta sunt servanda* sa aplikuje na celú zmluvu. Stotožňujeme sa s názorom, že preambula, ako výsledok negociácie medzi zmluvnými stranami, existuje v hraniciach zmluvy.¹¹

Pre účely interpretácie, ktorá je jediným usmernením pri skúmaní záväznosti preambúl medzinárodných zmlúv, nie je pochybnosť o tom, že preambula je súčasťou zmluvy.¹² Pokiaľ by sme chceli diferencovať medzi ustanoveniami preambuly, recitálmi a článkami zmluvy, prijímame názor, že na rozdiel od preambuly, články zmluvy môžeme označiť ako tzv. operatívnu časť zmluvy.¹³ Ak si pozrieme znenia niektorých medzinárodných zmlúv, v závere preambuly stojí: „[...] sa rozhodli uzavrieť túto zmluvu:“.¹⁴ Z takejto formulácie môžeme vyvodiť záver, že samotná zmluva začína až prvým jej článkom a preambula nie je súčasťou zmluvy. V kontexte citovaného čl. 31 Dohovoru nie je možné tento záver prijať, a preto sme názoru, že takáto formulácia v medzinárodnej zmluve nie je správna. Preambuly medzinárodných zmlúv väčšinou uvádzajú samotné články spojením „[...] dohodli sa na tomto:“,¹⁵ alebo „[...] sa dohodli nasledovne:“,¹⁶ čo považujeme za rozhodne vhodnejšie formulácie než tie, ktoré tacitne oddeľujú zmluvu od jej preambulárnej časti.

Pri interpretácii zmlúv zohráva preambula nezastupiteľné miesto. Tu je dôležité spomenúť, že vzhľadom na rôznorodosť preambúl, ktoré sa vyskytujú v medzinárodných zmluvách, nemožno im priznať ani rovnakú výpovednú hodnotu.¹⁷ Ako sme spomínali, moderná preambula štandardne obsahuje, okrem iného, formuláciu cieľov a účelu celej zmluvy. Môže obsahovať napríklad aj samotnú zásadu *pacta sunt servanda*, prípadne zdôrazňovať dôležitosť princípu dobromyseľnosti.¹⁸ Niektoré preambuly môžu napríklad interpretáciou odôvodnení priamo ovplyvňovať pôsobnosť danej zmluvy.¹⁹ Napriek tomu, že niektoré recitály determinujúce cieľ môžu byť vágne, judikatúra Medzinárodného súdneho dvora ukazuje, že Súd vo svojej rozhodovacej praxi používa pravidelne preambulu ako nástroj pre zistenie cieľov zmluvných strán²⁰ práve pre teleologický výklad

¹¹ HULME, M. H. *Preambles in treaty interpretation*, s. 1342.

¹² Third Report on the law of treaties, by Sir Humphrey Waldock, Special Rapporteur. *Yearbook of the International Law Commission*. 1964, Vol. 2, s. 57 [cit. 2023-11-18]. Dostupné z: https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_167.pdf.

¹³ Summary records of the meetings of the sixty-seventh session 4 May–5 June and 6 July–7 August 2015. *Yearbook of the International Law Commission*. 2015, Vol. 1, s. 98 [cit. 2023-11-18]. Dostupné z: https://legal.un.org/ilc/dtSearch/Search_Forms/dtSearch.html.

¹⁴ Napr. Zmluva medzi Slovenskou republikou a Českou republikou o právnej pomoci poskytovanej justičnými orgánmi a úprave niektorých právnych vzťahov v občianskych a trestných veciach.

¹⁵ Napr. Viedenský dohovor o zmluvnom práve.

¹⁶ Napr. Dohovor o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovacom procese a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia (Aarhuský dohovor).

¹⁷ GARDINER, R. *Part II Interpretation Applying the Vienna Convention on the Law of Treaties, A The General Rule, 5 The General Rule: (1) The Treaty, its Terms, and their Ordinary Meaning*, s. 34.

¹⁸ *Reports of the Commission to the General Assembly, Yearbook of the International Law Commission*. 1966, s. 60.

¹⁹ NOVOTNÁ, M. – HANDRLICA, J. The Vienna convention on civil liability for nuclear damage: Past, evolution and perspectives. *Juridical Tribune – Tribuna Juridica*. 2018, roč. 8, Special Issue [cit. 2023-11-18]. Dostupné z: <http://www.tribunajuridica.eu/arhiva/An8vS/5.%20Handrlica,%20Novotna.pdf>.

²⁰ Napr. *Case concerning rights of nationals of the United States of America in Morocco (France v. United States of America)*. 1952 ICJ Rep. [cit. 2023-11-11]. Dostupné z: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/11/011-19520827-JUD-01-00-EN.pdf>; *Case concerning border and transborder armed actions (Nicaragua v. Honduras)*. 1988 ICJ Rep. [cit. 2023-11-18]. Dostupné z: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/74/074-19881220-JUD-01-00-EN.pdf>.

operatívnej časti zmluvy.²¹ V prípade pochybností o výklade niektorého z článkov zmluvy môže byť preambula kľúčová pre umožnenie a odôvodnenie extenzívneho výkladu dotknutého ustanovenia. Preambula ako návod pre účely interpretácie sa využíva aj pri medzinárodnej arbitráži. V praxi by sme ešte chceli upozorniť na potenciálnu vágnosť odôvodnení v niektorých preambulách, čo môže následne spôsobiť, že preambula nebude slúžiť k interpretácii, ale môže byť predmetom interpretácie *per se*.²²

Ďalším aspektom, ktorý sa zohľadňuje v kontexte výkladu, ale aj v súvislosti so zásadou *pacta sunt servanda*, je dobromyselnosť. Analogicky si dovoľíme extrahovať z judikatúry Medzinárodného súdneho dvora. Dobromyselnosť je základný princíp, ktorým za riadi plnenie záväzkov, a to bez ohľadu na to, aký je ich zdroj.²³ Ako upozorňujú niektorí autori, dobromyselnosti chýba normatívna kvalita, avšak legitímne očakávania zmluvných strán by mali byť čestné a dobromyselnosť sama o sebe implikuje ohľad na predmet a účel zmluvy,²⁴ ktoré sú častokrát vymedzené práve v preambule.

Z doposiaľ uvedeného z nášho pohľadu vyplýva prezumpcia právnej záväznosti celej medzinárodnej zmluvy, vrátane jej preambuly. V čom vnímame určitý priestor pre spochybnenie materializovanej záväznosti preambuly je následná prax štátov, ktorú vyjadruje čl. 31 Dohovoru v ods. 3 písm. b) ako súčasť celkovej súvislosti pre účely vyššie citovaného článku 31 ods. 1 Dohovoru. Samotné strany medzinárodnej zmluvy sú jej „pánmi“ a neskoršia prax nevyklučuje odklon od interpretácie zmluvy, ktorý by sme predpokladali. Je špecifická tým, že sa vytvára až *ex post* po uzavretí zmluvy a predpokladá, že si ju osvoja všetky strany bez námietok.²⁵ Tu vidíme určitý priestor aby sa potenciálne ustanovenie preambuly stalo právne nezáväzným materializovaním v praxi. Následná prax sa ale nevzťahuje len na preambulu, ale na celú medzinárodnú zmluvu, a preto je irelevantná pre formuláciu čo možno najvšeobecnejšieho záveru k záväznosti preambúl.

Na základe uvedeného môžeme povedať, že formálne pramene medzinárodného práva neprezumujú právnu nezáväznosť preambúl a z doposiaľ uvedeného, opierajúc sa aj o princíp dobromyselnosti, vyvodzujeme záver, že vzhľadom na povinnosť výkladu zmluvy v kontexte preambuly sú právne záväzné. Otázkou, ktorá sa tu nastoľuje, je, či sú právne záväzné len do interpretácie, a teda právne záväzné s tzv. nepriamym účinkom, alebo či môžu vyvolávať aj iný ako nepriamy účinok. Napriek uvedenému, závery, ku ktorým sme dospeli, vykazujú určitý excés pri sledovaní materializovanej praxe. Stotožňujeme sa z názorom, že priznanie právnej záväznosti preambúl často záleží na tom, kto danú zmluvu interpretuje a ako pristupuje k skúmaniu jej účelu.²⁶ Medzinárodný súdny dvor vo svojej judikatúre odkazuje na preambulu pri skúmaní účelu zmluvy pomerne často, a preto sme názoru, že prezumuje jej právnu záväznosť minimálne s nepriamym interpretačným účinkom. V právnej teórii sa však preambula často jednoznačne označuje za

²¹ *Case concerning sovereignty over Pulau Ligitan and Pulau Sipadan (Indonesia v. Malaysia) (merits)*. 2002 ICJ Rep., s. 265–266 [cit. 2023-11-18]. Dostupné z: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/102/10570.pdf>.

²² GARDINER, R. *Part II Interpretation Applying the Vienna Convention on the Law of Treaties, A The General Rule, 5 The General Rule: (1) The Treaty, its Terms, and their Ordinary Meaning*, s. 35, 41.

²³ *Nuclear tests case (Australia v. France)*. 1974, bod 46 [cit. 2023-11-18]. Dostupné z: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/58/058-19741220-JUD-01-00-EN.pdf>.

²⁴ VILLINGER, M. E. *Commentary on the 1069 Vienna Convention on the Law of Treaties*. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2009, s. 425–426.

²⁵ *Ibidem*, s. 429–431.

²⁶ HULME, M. H. *Preambles in treaty interpretation*, s. 1305.

právne nezáväznú,²⁷ čím by sa vylučovalo skúmanie tak potenciálneho priameho účinku, ako aj nepriameho účinku vo vzťahu k preambulám. Keď si porovnáme rôzne prístupy k analyzovanej téme, rieši sa otázka právnej záväznosti len v kontexte spôsobilosti vyvolať priamy účinok. V tomto vnímame kľúčový problém, ktorý následne vyvoláva dojem, že nepriznanie priameho účinku preambule implikuje jej právnu nezáväznosť, pričom právna záväznosť s nepriamym účinkom sa opomína. Keď si pozrieme napríklad záznam Kongresu Spojených štátov k tzv. New START Treaty, aj tu prebehla debata k preambulám. Na tomto príklade chceme poukázať na odlišný prístup v závislosti od interpretujúceho subjektu. S čím jednoznačne súhlasíme sú vyjadrenia o tom, že analyzované ustanovenia preambuly nie sú nositeľmi priameho účinku.²⁸ Upozorňujeme však, že aj ustanovenia operatívnej časti zmluvy môžu, a nie výnimočne, v niektorých článkoch obsahovať ustanovenia, ktoré tiež nie sú spôsobilé vyvolať priamy účinok svojim charakterom. Kde máme už dôvodné pochybnosti, vyplývajúce z analýzy vyššie, sú explicitné tvrdenia, že preambulárny jazyk je nezáväzný.²⁹ Ako uvádza M. H. Hulme, aj tu vznikali názorové disparity, ktoré vyvolávali na jednej strane obavy z právnej záväznosti ustanovenia preambuly, na strane druhej vtedajší predseda senátneho výboru pre zahraničné vzťahy bez výhrady uviedol: „*Samozrejme, preambula nie je právne záväzná.*“³⁰ Ak by sme prijali záver, že preambula nie je právne záväzná, znamenalo by to, že zmluvu tvorí nezáväzná časť obsiahnutá v preambule a záväzná časť, obsiahnutá v článkoch zmluvy, prípadne jej prílohách. Z uvedeného by preto vyplývalo, že preambula, ako norma nižšej právnej sily, je podriadená operatívnej časti zmluvy, ako norme vyššej právnej sily. Tento záver by podľa nášho názoru kolidoval s účelom, ktorý sleduje čl. 31 Viedenského dohovoru. Pre vnesenie právnej istoty do predmetných vzťahov spadajúcich pod pôsobnosť zmluvy by bolo podľa nášho názoru *pro futuro* žiadúce, aby strany v zmluve vhodným spôsobom deklarovali právnu záväznosť celej zmluvy, vrátane jej preambuly, čím by sa zabránilo súdu interpretujúcemu zmluvu odkloniť sa od záväznosti významnej preambulárnej časti.

Z doposiaľ uvedeného by sme chceli zosumarizovať, že napriek tomu, že rôzne autority interpretujúce zmluvu, a aj právna teória, môžu zastávať odlišný názor, v zmysle judikatúry Medzinárodného súdneho dvora, aj na základe analýzy v kontexte Viedenského dohovoru sme preukázali, že nemožno vo všeobecnom formálnom zmysle v medzinárodnom práve prezumovať právnu nezáväznosť preambúl medzinárodných zmlúv. Prikláňame sa preto k názoru, že preambuly sú právne záväzné. Toto tvrdenie ale nie je komplexné, nakoľko je nevyhnutné preskúmať aj účinky týchto preambúl. Ako sme uviedli, nepriznanie priameho účinku a nezáväznosť nie je možné stotožňovať. Priamy účinok predstavuje vlastnosť skúmaného ustanovenia uložiť jasnú a presnú povinnosť, prípadne priznať právo, pričom účinky nezávisia od vydania žiadneho ďalšieho aktu a takéto ustanovenie je priamo spôsobilé upraviť právne postavenie jednotlivca.³¹ K tomu, aby bolo ustanovenie spôsobilé disponovať priamym účinkom, malo by spĺňať podmienky subjektívneho aj objektívneho charakteru. Objektívne by malo byť ustanovenie dostatočne striktné a jasne

²⁷ ŠMIGOVÁ, Ka. *Princíp komplementarity v medzinárodnom trestnom práve*. Passau – Berlin – Prague: rw&w Science & New Media, 2019, s. 45–46.

²⁸ Congressional record — Senate (S10266). In: *Congress.gov* [online]. 2010 [cit. 2023-11-01]. Dostupné z: <https://www.congress.gov/111/crec/2010/12/15/CREC-2010-12-15-pt1-PgS10265-2.pdf>.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ HULME, M. H. *Preambles in treaty interpretation*, s. 1285.

³¹ Rozsudok z 13. decembra 2007, *Asda Stores*, C-372/06, EU:C:2007:787, bod 82.

formulované a malo by obsahovať konkrétne nárokovateľné právo či vymožitelnú povinnosť. Okrem objektívnej stránky je potrebný aj subjektívny aspekt, ktorý spočíva v úmysle zmluvných strán priznať takémuto ustanoveniu priamy účinok. Hlbšie sa budeme tejto problematike venovať až pri skúmaní účinkov preambúl medzinárodných zmlúv v úniovom *acquis*, nakoľko judikatúra k priamemu účinku práve v medziach únievého práva obsahuje rozsiahlu výkladovú matériu. Podmienky pre naplnenie priameho účinku medzinárodnej zmluvy sú prevzaté zo všeobecnej medzinárodnoprávnej prizmy. Tu by sme ešte chceli upozorniť na nepresnosť formulácie „medzinárodná zmluva s priamym účinkom“, ktorá sa často skloňuje aj v odbornej literatúre. Každá medzinárodná zmluva, ktorá obsahuje ustanovenia, ktorým je možné priznať priamy účinok, obsahuje zároveň aj množstvo ďalších právne záväzných ustanovení, ktoré ale svojim charakterom nie sú spôsobilé vyvolať priamy účinok, čo ale nespochybňuje ich právnu záväznosť. Z toho dôvodu považujeme za presnejšiu formuláciu „medzinárodná zmluva s vybranými ustanoveniami s priamym účinkom“ než formuláciu „medzinárodná zmluva s priamym účinkom“, pretože táto formulácia *de lege* nebude nikdy správna.

Ak si prejdeme preambuly niekoľkých medzinárodných zmlúv, zistíme, že obsahujú množstvo rôznorodých recitálov, ktoré ale nie sú spravidla formulované dostatočne jasne, prípadne neobsahujú konkrétnu povinnosť či právo, a preto nie sú spôsobilé vyvolať priamy účinok. Pôvodne ceremoniálny charakter preambúl sa síce v čase modifikuje, stále sa však preferuje zaradenie priamo účinných ustanovení zmluvy do operatívnej časti textu. V niektorých prípadoch môže byť vyjadrené právo či povinnosť aj v preambule, ale spravidla je duplicitne obsiahnutá v niektorom z článkov zmluvy, čo prirodzene v praxi spôsobuje, že strany sa odvolávajú priamo na dotknutý článok. Vzhľadom na rôznorodosť preambúl v zmluvách nie je možné formulovať jednoznačný záver, ale môžeme aspoň čiastočne tvrdiť, že neobsahujú štandardne ustanovenia s priamym účinkom. Priamy účinok preto preambuly nemajú, ale nie z titulu, že ide o umiestnenie ustanovenia v preambule, ale z titulu, že nenapĺňajú podmienky pre priznanie priameho účinku obdobne, ako niektoré ustanovenia v samotných článkoch zmluvy. Vzhľadom na citovaný článok 31 Viedenského dohovoru, aj vzhľadom na prístup Medzinárodného súdneho dvora k využívaniu preambúl pre interpretačné účely môžeme vyvodiť záver, že preambuly sú právne záväzné, ale disponujú štandardne len nepriamym účinkom, ktorý má interpretačný význam a predpokladá výklad celej zmluvy konformne s jej preambulárnou časťou. Ako uvádza R. Gardiner, preambula je spôsobilá uložiť interpretačné záväzky, porovnateľné napr. s protokolmi.³² Náš záver je teda nasledovný: preambula je právne záväzná a vzhľadom k tomu, že štandardne obsahuje ustanovenia, ktoré nie sú svojim charakterom spôsobilé vyvolať priamy účinok, priznávame jej účinok nepriamy pre interpretačné účely.

Európska únia vytvorila vlastný právny poriadok, ktorý je nadradený právnym poriadkom členských štátov.³³ Nakoľko únievé právo má špecifické vlastnosti³⁴ a charakter, všeobecný záver formulovaný v tejto časti článku budeme v nasledujúcej kapitole skúmať v úniovom rozmere, a to najmä s ohľadom na judikatúru Súdneho dvora Európskej únie.

³² GARDINER, R. *Part II Interpretation Applying the Vienna Convention on the Law of Treaties, A The General Rule, 5 The General Rule: (1) The Treaty, its Terms, and their Ordinary Meaning.*

³³ Rozsudok Súdneho dvora z 15. júla 1964, *Costa p. ENEL*, C 6/64, EU:C:1964:66.

³⁴ VARGA, P. Priamy a nepriamy účinok práva Európskej únie v kontexte prípadu Haasová. *Acta Universitatis Tyrnaviensis – Iuridica*. 2012, s. 147.

2. Účinky preambúl medzinárodných zmlúv v úniomom *acquis*

Európska únia, ako sme už spomínali, v rámci svojich vonkajších právomocí uzatvára množstvo dohôd, ktoré sú záväzné tak pre členské štáty, ako aj Úniu *per se*.³⁵ Medzinárodné zmluvy uzavreté Úniou sa stávajú súčasťou úniového právneho poriadku,³⁶ ktorý disponuje viacerými špecifickými vlastnosťami. Za dohodu je potrebné považovať vo všeobecnom zmysle akýkoľvek záväzok, ktorý uzavreli subjekty medzinárodného práva a ktorý je záväzný.³⁷ Súdny dvor EÚ má nielen právomoc podávať stanoviská k zamýšľaným medzinárodným dohodám *ex ante*, ale judikatúra Súdneho dvora je bohatá aj na výklad týchto zmlúv a skúmanie ich účinkov. Medzinárodná zmluva je produktom medzinárodného práva verejného a začlenením do úniového *acquis* nemení svoju povahu.³⁸ Súdny dvor niekoľkokrát deklaroval dodržiavanie medzinárodného práva Úniou a pri posudzovaní predloženého prípadu sa pravidelne odvoláva na pravidlá, princípy a zásady medzinárodného práva.³⁹ Súdny dvor potvrdzuje, že každá medzinárodná zmluva musí byť vykladaná *bona fide*.⁴⁰ Dobromyseľnosť sme rozobrali v predchádzajúcej časti, kde sme dospeli k záveru, že priznanie záväznosti obsahu, na ktorom sa zmluvné strany dohodli a ktorý je umiestnený práve v preambule, nekoliduje s podmienkou dobromyseľnosti. Súdny dvor dodáva, že princíp *bona fide* je dôsledkom zásady ochrany legitímnych očakávaní, ktorá je aj súčasťou Úniového práva.⁴¹

Analýzu, ktorú sme využili v predošlej stati, je možné aplikovať aj v rámci úniového práva, pretože vychádza z čl. 31 Viedenského dohovoru, na ktorý sa Súdny dvor odvoláva vo viacerých svojich rozsudkoch⁴² a stanoviskách,⁴³ a preto predpokladáme, že interpretáciu zmlúv podľa Dohovoru nasleduje aj Súdny dvor EÚ, hoci využíva aj iné výkladové metódy, typické pre úniové právo. Zmluvné strany plne zodpovedajú za naplnenie záväzkov, ktoré prijali.⁴⁴ Súdny dvor nešpecifikuje časť zmluvy, z ktorej majú tieto záväzky prameniť. Ako sme už spomínali, jazyk preambuly často nie je striktný a konkrétne hmotné záväzky neformuluje. Súdny dvor zdôrazňuje pri výklade potrebu zohľadniť predmet zmluvy a odkazuje aj na teleologický výklad,⁴⁵ pričom účel často nachádzame práve v preambulárnych recitáloch. V judikatúre Súdneho dvora môžeme obdobne ako v prípade Medzinárodného súdneho dvora sledovať odkaz na preambulu medzinárodnej zmluvy pre interpretačné účely.⁴⁶ Jednoznačné vymedzenie právnej záväznosti preambúl medzinárodných zmlúv zo strany Súdneho dvora ale nenachádzame. Súdny dvor EÚ oddeľuje preambuly od ostatných ustanovení zmluvy, čo potvrdzuje, že Súdny dvor vníma pream-

³⁵ Čl. 216 ods. 2 ZFEÚ.

³⁶ Rozsudok z 30. apríla 1974, *Haegemann/Belgické kráľovstvo*, C-181/73, EU:C:1974:41, bod 5.

³⁷ Stanovisko z 24. marca 1995, *Troisième décision révisée de l'OCDE relative au traitement national*, 2/92, EU:C:1995:83, bod 8.

³⁸ SIMON, D. *Komunitární právní řád*. Praha: ASPI, 2005, s. 362.

³⁹ Rozsudok z 21. decembra 2011, *Air Transport Association of America a i.*, C-366/10, EU:C:2011:864, bod 101.

⁴⁰ Rozsudok z 26. októbra 1982, *Hauptzollamt Mainz/Kupferberg & Cie.*, C-104/81, EU:C:1982:362, bod 18.

⁴¹ Rozsudok z 22. januára 1997, *Opel Austria/Rada*, T-115/94, EU:T:1997:3, bod 93.

⁴² Napr. Rozsudok z 1. júla 1993, *Metalsa*, C-312/91, EU:C:1993:279, bod 12.

⁴³ Napr. Stanovisko zo 14. decembra 1991, *Accord EEE – I*, 1/91, EU:C:1991:490, bod 14.

⁴⁴ Rozsudok z 26. októbra 1982, *Hauptzollamt Mainz/Kupferberg & Cie.*, C-104/81, EU:C:1982:362, bod 18.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Rozsudok z 12. decembra 1972, *International Fruit Company a i./Produktschap voor Groenten en Fruit*, C-21/72, EU:C:1972:115, bod 21.

bulu ako súčasť zmluvy, ktorá ale nemá normatívny charakter.⁴⁷ Implicitne z tohto záveru nemožno z nášho pohľadu vyvodiť, že by nemohla mať záväzný charakter s nepriamym účinkom. Niektorí autori uvádzajú, že nepriamy účinok spôsobujúci princíp konzistentnej interpretácie nie je aplikovaný často, nakoľko množstvo zmlúv ma priznaný priamy účinok, ktorý vedie k ich priamej uplatniteľnosti, a stáva sa tak užitočným nástrojom pri dohodách, ktoré priamy účinok nemajú.⁴⁸ S týmto tvrdením nemôžeme bez výhrady súhlasiť, pretože aj zmluva, ktorá obsahuje určité ustanovenia s priamym účinkom, obsahuje aj množstvo ďalších ustanovení, ktoré nie sú spôsobilé byť nositeľmi priameho účinku, a preto nemôžeme povedať, že by mohla mať zmluva ako celok len priamy, alebo len nepriamy účinok, a sme toho názoru, že sa môžu oba účinky v jednej zmluve kumulovať v závislosti od charakteru jednotlivých ustanovení.

Vzhľadom na to, že Súdny dvor jasne nedeterminoval záväznosť ani účinok preambuly medzinárodnej zmluvy, zamerali sme sa na preskúmanie stanoviska k preambulám iných prameňov únieového práva. Primárne právo Únie je tvorené najmä zakladajúcimi zmluvami, ktoré sú tiež medzinárodnými zmluvami. Dopusiaľ sme sa týmto zmluvám nevenovali, pretože Súdny dvor zdôraznil, že sa diferencujú od klasických zmlúv interpretačnými pravidlami výkladu.⁴⁹ V prípade zakladajúcich zmlúv Súdny dvor obdobne odkazuje na preambulárne odôvodnenia pri skúmaní najmä cieľov strán a účelu, ktorý strany sledujú.⁵⁰ Napriek tomu, že Súdny dvor na preambuly zakladajúcich zmlúv často odkazuje, aj v prípade zakladajúcich zmlúv ponecháva informačné vákuum o ich záväznosti a účinkoch. Jediný prameň, pri ktorom Súdny dvor jasne determinuje záväznosť preambúl, sú akty sekundárneho práva Únie. Napriek tomu, že priznáva, že preambula môže upresniť obsah dotknutého aktu,⁵¹ nemôžeme sa na ňu odvolať spôsobom, ktorý by kolidoval so znením dotknutého ustanovenia,⁵² alebo by bol s ním v rozpore.⁵³ Jednoznačne upresnil, že preambula aktu Únie nie je právne záväzná, nemá silu právnej záväznosti.⁵⁴ Súdny dvor sporadicky, najmä v niektorých starších rozsudkoch, naznačil, že vzhľadom na to, že medzinárodnú zmluvu uzatvára inštitúcia Únie, na základe podmienok vyplývajúcich z rozhodnutia inštitúcie Únie, zmluva je v podstate aktom jednej z inštitúcií.⁵⁵ Sme toho názoru, že vzhľadom k rozsiahlej judikatúre Súdneho dvora venovanej práve medzinárodným zmluvám a ich vzťahom k ustanoveniam sekundárneho práva Únie nemožno tieto pramene stotožniť, a preto nemôžeme pre medzinárodné zmluvy implicitne prijať záver, že obdobne ako akty sekundárneho práva nemajú právne záväzné preambuly. Napriek tomu, že vnímame prienik a podobnosť v niektorých vlastnostiach týchto prameňov, pre účely posúdenia účinkov preambúl z nášho pohľadu absentuje analógia. Generálny advokát M. Bobek uvádza, že „*je pravda, že v zmysle ustálenej judikatúry, [...] sa odôvodnenia*

⁴⁷ Stanovisko zo 14. februára 2017, *Avis rendu en vertu de l'article 218, paragraphe 11 TFUE*, 3/15, EU:C:2017:114, bod 43.

⁴⁸ ECKHOUT, P. *External relations of the European union – legal and constitutional foundations*. New York: Oxford University Press, 2004, s. 314.

⁴⁹ Napr. Rozsudok z 9. februára 1982, *Polydor a i./Harlequin a i.*, C-270/80, EU:C:1982:43.

⁵⁰ Napr. Uznesenie z 19. októbra 2018, *Wightman a i.*, C-621/18, EU:C:2018:851, ale aj v stanoviskách a návrhoch generálnych advokátov, napr. Stanovisko generálnej advokátky Juliane Kokott prednesené 26. októbra 2012, C-370/12, EU:C:2012:675, bod 142.

⁵¹ Rozsudok Súdneho dvora zo 16. februára 2022, *Maďarsko/Parlament a Rada*, C-156/21, EU:C:2022:97, bod 332.

⁵² Rozsudok Súdneho dvora z 25. novembra 1998, *Manfredi/Regione Puglia*, C-308/97, EU:C:1998:566, bod 30.

⁵³ Rozsudok z 10. januára 2006, *IATA a ELFAA*, C-344/04, EU:C:2006:10, bod 76.

⁵⁴ Rozsudok z 19. novembra 1998, *Nilsson a i.*, C-162/97, EU:C:1998:554, bod 54.

⁵⁵ Rozsudok z 30. apríla 1974, *Haegemann/Belgické kráľovstvo*, C-181/73, EU:C:1974:41, bod 4.

*nemôžu odchylovať od samotných ustanovení, ktoré majú vykladať, ani nemôžu predstavovať základ výkladu, ktorý je s uvedenými ustanoveniami zjavne v rozpore, a to tak, že napríklad pridávajú nové požiadavky, ktoré sa v hlavnej časti právneho aktu nenachádzajú. Odôvodnenia teda prirodzene nie sú samé osebe normatívnou časťou právnych predpisov“.*⁵⁶ Návrhy sa týkajú aktu sekundárneho práva Únie, ale záver, že nie sú normatívnou časťou prameňa, môžeme prijať aj pre medzinárodné zmluvy. Preambuly sú súčasťou zmluvy, nie sú ale normatívneho charakteru, čo spôsobuje najmä jazyk preambúl a znenie jej recitálov. Preambuly medzinárodných zmlúv však sú z nášho pohľadu záväzné aj v kontexte úniového *acquis* a prijímame rovnaký záver, ako sme sformulovali v predošlej časti k medzinárodným zmluvám všeobecne. Svoje závery opierame aj o Návrhy generálneho advokáta N. Jääskinena, ktorý v súvislosti s Aarhuským dohovorom uviedol, že analyzovaný článok dohovoru sa má vykladať vo svetle preambuly.⁵⁷ Okrem záväznosti je potrebné identifikovať aj samotný účinok preambúl. Súdny dvor definoval náležitosti ustanovenia zmluvy pre priznanie priameho účinku, ktoré vychádzajú z rovnakého základu ako v prípade medzinárodného práva verejného. Ustanovenie by malo vzhľadom na jeho znenie, predmet, účel a povahu obsahovať „jasnú a presnú povinnosť, ktorej splnenie alebo účinky nezávisia od vydania žiadneho ďalšieho aktu,“⁵⁸ k čomu sa pripája subjektívna stránka úmyslu strán. Ako sme uviedli v predošlej časti, takéto ustanovenia sa spravidla umiestňujú v normatívnej, operatívnej časti zmluvy, a preto nie je možné recitátom preambuly priznať priamy účinok. Preambula v kontexte úniového práva preto z nášho pohľadu je záväzná s nepriamym interpretačným účinkom. Právna sila preambuly môže byť preto *de facto* akoby ponížená v porovnaní so samotnými článkami s priamym účinkom, avšak napriek tomu ju považujeme pre interpretačné účely za záväznú. Vzhľadom na to, že je to analýza vypracovaná na základe aktuálne dostupných informácií a výkladovej matérie Súdneho dvora, budeme sledovať rozhodovaciu činnosť a veríme, že Súdny dvor ozrejmi odpoveď na otázku záväznosti preambúl medzinárodných zmlúv v úniovom *acquis*. Bude zaujímavé sledovať, či v tejto oblasti Súdny dvor poukáže na analógiu medzi aktom sekundárneho práva a medzinárodnou zmluvou, alebo bude skúmať záväznosť preambúl výlučne podľa Viedenského dohovoru.

Záver

Cieľom predloženého článku bolo identifikovať účinky preambúl medzinárodných zmlúv a analyzovať ich právnu záväznosť v rámci práva Európskej únie. Medzinárodné zmluvy vo všeobecnosti spadajú pod režim medzinárodného práva verejného, ku ktorého dodržiavaniu sa hlási aj Európska únia. Práve z tohto dôvodu sme prvú časť článku venovali záväznosti preambúl a ich účinkom z pohľadu medzinárodného práva verejného, aby sme získali východiskový záver pre ich subsekventnú analýzu v úniovom *acquis*. Napriek tomu, že v právnej teórii aj v praxi niektorých subjektov interpretujúcich medzinárodnú zmluvu sa preambuly označujú ako právne nezáväzné, Viedenský dohovor o zmluvnom práve ani judikatúra Medzinárodného súdneho dvora neprezumuje ich právnu nezáväz-

⁵⁶ Návrhy generálneho advokáta prednesené 29. júla 2019, C-418/18, EU:C:2019:640, bod 92.

⁵⁷ Návrhy generálneho advokáta prednesené 8. mája 2014, C-401/12 P až C-403/12 P, EU:C:2014:310, pozn. 116.

⁵⁸ Rozsudok z 8. marca 2011, *Lesoochrannárske zoskupenie*, C-240/09, EU:C:2011:125, bod 44.

nosť a v predložennom článku sme dospeli k záveru, že nie je možné vyvrátiť záväzný charakter preambuly medzinárodnej zmluvy. Práve naopak, prostredníctvom interpretačných nástrojov výkladu medzinárodnej zmluvy sme prijali záver, že celý text zmluvy v režime Viedenského dohovoru o zmluvnom práve je záväzný a samotný Dohovor pre elimináciu pochybností uvádza, že na zmluvu je potrebné nazerať ako na celok s prílohami aj jej preambulárnou časťou.

Následne sme sa venovali identifikácii účinkov preambúl, kde sme dospeli k záveru, že ustanovenia, respektíve odôvodnenia obsiahnuté v recitáloch preambuly nie sú štandardne nositeľmi priameho účinku, a to nie z dôvodu zakotvenia v prambulárnej časti, ale z dôvodu nenaplnenia podmienok pre priznanie priameho účinku. Z minulosti si preambuly ponechali svoj ceremoniálnejší charakter a sústreďujú sa skôr na ciele zmluvných strán, účel zmluvy, okolnosti prijatia a pod. Preambuly štandardne neobsahujú hmotnoprávny input do zmluvy, ktorý by striktno formuloval určité právo či povinnosť. Ak v nich aj nachádzame zdroj povinnosti, častokrát je premietnutý a jasnejšie formulovaný aj v samotných článkoch zmluvy, ktoré môžeme označiť ako operatívnu časť zmluvy. Fakt, že niektoré ustanovenia zmluvy nemajú svojim charakterom priamy účinok neznamená, podobne ako pri preambulách, že sú nezáväzné. Upozorňujeme, že aj v samotných článkoch sa vyskytujú určité ustanovenia, ktoré nie sú spôsobilé byť nositeľom priameho účinku, a preto hovoriť o medzinárodnej zmluve ako o celkovo priamo účinnej nie je právne perfektné. Suplovali by sme to skôr spojením medzinárodná zmluva obsahujúca ustanovenia s priamym účinkom. Nakoľko teda preambula z nášho pohľadu je právne záväzná, ale štandardne nie je priamo účinná, priznávame jej nepriamy interpretačný účinok. Zmluvu je potrebné vykladať konformne s jej preambulárnou časťou. Z pohľadu medzinárodného práva verejného sme jasne formulovali uvedené závery, ktoré sme následne použili ako východiskovú hodnotu pre skúmanie účinkov preambúl medzinárodných zmlúv v úniovom *acquis*.

Ako sme v článku spomínali, priznanie záväznosti preambule medzinárodnej zmluvy môže v praxi závisieť od konkrétneho subjektu interpretujúceho danú zmluvu. V záujme zabrániť vnášaniu neistoty do právnych vzťahov sme toho názoru, že v samotnej zmluve by bolo vhodné deklarovať právnu záväznosť preambuly. Judikatúra Súdneho dvora EÚ je bohatá na skúmanie účinkov úniového práva ako celku, súčasťou ktorého sú aj medzinárodné zmluvy, ktoré uzavrela Únia. V prípade aktov sekundárneho práva Únie bola Súdny dvorom deklarovaná právna nezáväznosť ich preambúl, avšak pri medzinárodných zmluvách sledujeme v judikatúre Súdneho dvora len odkazy na odôvodnenia obsiahnuté v preambulách zmlúv bez definovania ich účinkov. Nariadenie je akt záväzný vo svojej celistvosti a napriek tomu bola Súdny dvorom jasne deklarovaná nezáväznosť preambúl aktov sekundárneho práva EÚ. Staršia judikatúra Súdneho dvora do určitej miery prirovnala medzinárodnú zmluvu k aktom inštitúcií Únie. Otázkou preto zostáva, či by Súdny dvor videl analógiu aj v analyzovanom kontexte a vylúčil by právnu záväznosť preambúl medzinárodných zmlúv obdobne, ako tomu bolo pri sekundárnych aktoch. Vzhľadom k tomu, že Únia rešpektuje medzinárodné právo verejné a Súdny dvor EÚ pri interpretácii zmlúv odkazuje aj na analyzovaný čl. 31 Viedenského dohovoru, sme toho názoru, že rovnaký záver o účinkoch preambúl medzinárodných zmlúv ako sme prijali všeobecne, by sme mohli prijať aj v kontexte úniového *acquis*. Svoj názor opierame aj o názory niektorých generálnych advokátov, ktorí definujú povinnosť vykladať určité ustanovenie zmluvy v súlade s preambulou a ktoré ju označujú za inú ako normatívnu časť zmluvy. Sme toho názoru, že preambula medzinárodnej zmluvy je v kontexte úniového *acquis* záväzná,

avšak výlučne s nepriamym interpretačným účinkom, čo je spôsobené najmä vágnejším a ceremoniálnym jazykom preambúl. Tento účinok spôsobuje výklad článkov, respektíve operatívnej časti zmluvy, v súlade s preambulou, pričom tento výklad by nemal byť v rozpore s dotknutým ustanovením, mal by ho len ozrejmoviť. Toto dáva preambule v praxi akoby nižšiu právnu silu, ako má operatívna časť zmluvy, ale nemôžeme z toho jednoznačne vyvodiť, že by mala byť nezáväzná. Preambula by nemala vytvárať nové práva a povinnosti, ktoré by obsahovali jasné formulácie spôsobilé smerovať k priamemu účinku, pretože tieto je žiadúce priamo zahrnúť do operatívnej časti zmluvy. Keďže zovšeobecnené povedané, preambuly v praxi spravidla neobsahujú ustanovenia, ktoré by vyvolávali priamy účinok, jej účinky sú ustálené na tie nepriame a zmluva ako celok by mala byť vykladaná v súlade s preambulou. Vzhľadom k tomu, že preambuly sa v priebehu času menia, naberajú na svojom rozsahu a ich charakter už nie je dávno čisto ceremoniálny, veríme, že Medzinárodný súdny dvor alebo Súdny dvor EÚ sa budú touto otázkou hlbšie zaoberať a vyplnia sudcovskou „normotvorbou“ vákuum, ktoré sme v predložennom článku identifikovali.

Constitutional Court, Facts and Scientific Knowledge

Ladislav Vyhnánek (<https://orcid.org/0000-0002-9761-5313>)

Abstract: The article deals with a problem that constitutional courts (including the Constitutional Court of the Czech Republic) face more and more often – namely that constitutional courts are confronted with complex empirical questions. This concerns primarily a review of legislative acts (e.g. the proportionality test), but also a review of legislative inaction (e.g. in relation to climate actions). The resolution of these issues is a multifaceted one. At a basic level, constitutional courts (or specifically the Czech one) should adopt a disciplined and rigorous approach to empirical questions. To do so, they can, of course, make effective use of the procedural means at their disposal (evidence, examination of experts, oral hearings). However, even adopting an appropriate solution at the basic level of the approach to the basic questions does not solve all the problems. Additional issues may arise, for example, in the context of seeking answers to genuinely complex empirical questions. Although some degree of uncertainty is always present, in some situation, the issue of epistemological uncertainty plays a key role. The article mentions the contexts of the COVID-19 pandemic and climate lawsuits as examples. These suggest that some form of semi-procedural review is the appropriate response. In its framework, the courts examine how the state (or its particular bodies) deals with facts and scientific knowledge. The courts do not enforce their own empirical assessment, but at the same time they ensure that the state's discretion does not exceed what is necessary in the face of empirical uncertainty.

Keywords: constitutional court, facts, scientific knowledge, COVID-19, climate, smoking ban, semiprocedural review

Constitutional Democracy Needs a Democratic Myth

Hubert Otevřel – Jan Hořeňovský

Abstract: This article presents a multidisciplinary study in the field of constitutional theory on the interconnectedness of national identity, shared myths and liberal constitutional democracy. We start from the political-philosophical perspective that democracy is inherently a form of government with self-destructive tendencies and that institutional safeguards alone are not sufficient to resist them. However, we believe that the democratic culture on which all democratic institutions and practices are ultimately built could be the answer here. We identify the form of national identity and national myths as a critical component of democratic culture, provided that they serve the image and practice of democracy. We link these conclusions to the societal role that the constitution and its actors play, especially the role of the president of the republic. We use the example of TGM to show what a practice of cultivating democratic myths may look like. Our core argument is that without a democratic national identity, which is directly derived from shared democratic myths, democracy cannot function in the long run.

Keywords: constitutional democracy, democratic myth, national identity, TGM, president of the republic

Judicial Styles in a Comparative Perspective – the Historical and Ideological Origins of the Form of Present Judicial Decisions

Vojtěch Hau (<https://orcid.org/0009-0002-5920-9805>)

Abstract: The written form of judicial decision does not look the same in all legal cultures, because it has evolved over time under different influences. The aim of this article is to introduce the form of three basic judicial styles dominating in Western cultures along with outlining their historical development and identifying the reasons for their differences. At the outset, the article defines types of macrostructure and internal logic of judicial decisions and describes the loose and bound ideology of decision-making in order to introduce the main concepts distinguishing the styles from each other. Subsequently, the article approaches to characterize each style and its historical development. The French judicial style is closely linked to the Great French Revolution, which strongly separated the legislative power from the judicial power. The reasoning in

the French style thus outwardly treats the law created by the legislature as a closed system of rules in which the judge finds a solution to a legal problem solely through logical judgement. In contrast, the Anglo-American style reflects the strong individuality and independence of the judges and the nature of a precedent as a source of law. Thus, the judge uses a very broad variety of arguments, including extra-legal aspects, as his decision resolves a legal issue with *pro futuro* effects. In between these counterpoints is the German style, of which the Czech courts are a part, which combines elements of both of the previous styles, and, moreover, utilizes a strong connection with legal doctrine.

Keywords: judicial decision, judicial style, judicial application of law, legal writing, legal language

On the Question of the Reasoning of the Indictment

František Vojtuš (<https://orcid.org/0000-0002-1912-4666>) –
Marek Kordík (<https://orcid.org/0000-0002-4290-8354>)

Abstract: The article discusses the necessity of justifying the indictment of a specific person in criminal proceedings. The issue is examined in the context of current efforts aimed at simplifying the preliminary proceedings, including the simplification of formal requirements for the institution of indicting a specific person. The analysis is primarily based on a comparison of approaches to defining the accused and their delineation within the framework of preliminary or criminal proceedings in the Slovak Republic, the Czech Republic, Germany, Austria, and Poland. The potential impact of the absence of justification for the decision to indict a specific person on the right to a fair trial is also examined. The authors conclude that omitting justification in the institution of indictment would not constitute a deviation from the standards of criminal proceedings in our legal system, nor would it violate the right to a fair trial.

Keywords: pretrial proceeding, indictment, accused person, reasoning, criminal proceeding

Effects of Preambles to International Treaties within the EU

Dominika Moravcová (<https://orcid.org/0000-0003-0936-6749>)

Abstract: Modern preambles to international treaties are often composed of recitals that transcend their historically significant ceremonial purpose. Preambles to international treaties are often met with a presumption of non-binding legal effect. The European Union is a key actor of the international community. The Union *per se* concludes international treaties which become part of the EU *acquis*. The aim of the present article is to identify the effects of preambles of international treaties within the EU law, which is preceded by their identification in public international law in general. We draw on the Vienna Convention on the Law of Treaties, which mentions the preamble in the context of the interpretation of international treaties, as the initial formal source for the regulation of the area under analysis. Drawing a general conclusion on the effects of preambles of international treaties from a public international law perspective is the starting point for the analysis of the effects in the Union law. The article focuses not only on the assessment of the theoretical level, but also on the possible divergence from the drawn conclusions when materialized in practice.

Keywords: union *acquis*, preamble, international treaty, direct effect, indirect effect